

ingediend op **844** (2020-2021) – Nr. 28
28 maart 2022 (2021-2022)

Onderzoek

naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden
op de Oosterweelwerf
en de gevolgen voor de volksgezondheid

Verslag van de hoorzitting

namens de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS
uitgebracht door Tinne Rombouts, Willem-Frederik Schiltz
en Mieke Schauvliege

van 3 december 2021
met 3M Belgium bvba

Documenten in het dossier:

- 844** (2020-2021) – Nr. 1: Motie
- Nr. 2 en 3: Amendementen
- Nr. 4: Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van de motie
- Nr. 5 t.e.m. 27: Verslagen van de hoorzittingen

Samenstelling van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS:

Voorzitter: Hannes Anaf.

Vaste leden:

Koen Daniëls, Piet De Bruyn, Andries Gryffroy, Joris Nachtergaele, Freya Perdaens;

Bart Claes, Chris Janssens, Stefaan Sintobin;

Stijn De Roo, Tinne Rombouts;

Gwenny De Vroe, Willem-Frederik Schiltz;

Imade Annouri, Mieke Schauvliege;

Hannes Anaf.

Toegevoegde leden:

Jos D'Haese.

Op 16 juni 2021 nam het Vlaams Parlement een motie aan tot uitoefening van het recht van onderzoek naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden op de Oosterweelwerf en de gevolgen voor de volksgezondheid. De installatievergadering van de onderzoekscommissie vond plaats op 25 juni 2021. Haar opdracht liep tot 31 januari 2022 en werd op 26 januari 2022 verlengd tot 18 maart 2022. In deze periode werd een reeks openbare hoorzittingen gehouden met experts en getuigen.

Hoorzittingen met experts:

2 juli 2021	Jacob de Boer en Wim De Coen
2 juli 2021	Nicolas van Larebeke, Jamie C. De Witt, Greet Schoeters en Ilse Loots
9 juli 2021	Juan D. Piñeros Garcet, Jan de Vos en William Leys
9 juli 2021	Arjen Wintersen
16 juli 2021	Karl Vrancken, opdrachthouder
20 augustus 2021	Karl Vrancken, opdrachthouder
27 augustus 2021	Isabelle Larmuseau en Geert Van Calster
27 augustus 2021	essenscia, VVP en VVSG
30 augustus 2021	Lucas Bergkamp

Hoorzittingen met getuigen:

3 september 2021	3M
6 september 2021	vakbondsafvaardiging en arbeidsgeneeskundige dienst van 3M
15 september 2021	THV RoTS
24 september 2021	Lantis
1 oktober 2021	OVAM
8 oktober 2021	Departement Omgeving, afdeling GOP
15 oktober 2021	Departement Omgeving, afdeling Handhaving
22 oktober 2021	VMM
29 oktober 2021	VITO
29 oktober 2021	Jan Tytgat
8 november 2021	agentschap Zorg en Gezondheid
19 november 2021	Departement Mobiliteit en Openbare Werken
19 november 2021	Grondbank vzw
26 november 2021	THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat
3 december 2021	3M
10 januari 2022	gemeente Zwijndrecht
14 januari 2022	provincie Antwerpen
14 januari 2022	stad Antwerpen
17 januari 2022	bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2014-2019
21 januari 2022	André Van de Vyver en Jan Van Rensbergen
24 januari 2022	bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2019-2024
7 februari 2022	OVAM, de voogdijminister en de ministers bevoegd voor Mobiliteit en Openbare Werken en Omgeving uit de zittingsperiode 2014-2019

Op basis van deze hoorzittingen werd door de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS een eindverslag opgesteld.

Hierna volgt het tussentijdse verslag van de hoorzitting van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS van 3 december 2021 met 3M Belgium bvba met als getuigen:

- Rebecca Teeters (senior vice president fluorochemical stewardship 3M);
- Oyeboade Taiwo (chief medical officer 3M);
- Peter Vermeulen (plant manager 3M Zwijndrecht 2010-2012, momenteel directeur fluorochemical stewardship EMEA);
- Joerg Karthaus (plant manager 3M Zwijndrecht 2019-heden);
- Kristof Verstraeten (milieucoördinator 2014-2015 3M Zwijndrecht, momenteel EHS-manager);
- Nicole Cauberghe (EHS-manager 3M Zwijndrecht 2008-2018, momenteel maintenance supervisor);
- Gunther Hiel (EHS-manager 2002-2007, preventieadviseur 2002-2007 en milieucoördinator 2001-2008 3M Zwijndrecht);
- Philippe Hoff (regulatory affairs 3M Belgium);
- Tom Verellen (plant manager 3M Zwijndrecht 2018, momenteel country engineering leader);
- Marjolein van Ravenzwaaij-Mars (general counsel 3M).

Het verslag van deze hoorzitting is een geredigeerd woordelijk verslag dat aan de getuigen ter goedkeuring werd voorgelegd.

De presentatie is terug te vinden op de [dossierpagina](https://www.vlaamsparlement.be) van dit document op www.vlaamsparlement.be.

Verslag van de hoorzitting van 3 december 2021 met 3M

De voorzitter: Goedemorgen allemaal, en welkom op deze zitting van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS.

Op de agenda deze ochtend en wellicht ook deze namiddag staat het tweede getuigenverhoor van 3M. Een eerste getuigenverhoor vond plaats op 3 september 2021. Toen werden veel vragen gesteld, maar bleven ook veel vragen onbeantwoord. Op 13 en 16 september hebben we nog een heel aantal bijkomende vragen aan 3M bezorgd en intussen hebben we een aantal bijkomende antwoorden mogen ontvangen, in drie schijven: in september, in oktober en gisterenavond nog. Toch behoeven een aantal zaken nog extra toelichting, en daarom hebben we vandaag een aantal nieuwe getuigen van 3M opgeroepen.

We hebben zelf een aantal mensen gevraagd: de heer Philippe Hoff, regulatory affairs bij 3M Belgium; de heer Kristof Verstraeten, tussen 2014 en 2015 milieucoördinator en momenteel EHS Manager (environmental health and safety) bij 3M Zwijndrecht; de heer Gunther Hiel, tussen 2002 en 2007 EHS Manager en preventie-adviseur en tussen 2001 en 2008 ook milieucoördinator bij 3M Zwijndrecht; mevrouw Nicole Cauberghe, tussen 2008 en 2018 EHS Manager en momenteel Maintenance Supervisor; de heer Tom Verellen, plantmanager van 3M Zwijndrecht in 2018 en momenteel Country Engineering Leader; de heer Joerg Karthaus, de huidige plantmanager, sinds 2019; en de heer Peter Vermeulen, tussen 2010 en 2012 plantmanager en momenteel Director Fluorochemical Stewardship voor Europa, het Midden-Oosten en Afrika (EMEA).

Daarnaast hebben we 3M de mogelijkheid gegeven zelf een aantal aanvullende getuigen voor te stellen, omdat we het belangrijk vinden dat zij op alle vragen kunnen antwoorden. Ze hebben een aantal namen doorgegeven: mevrouw Rebecca Teeters, Senior Vice President bij 3M, die hier ook aanwezig was tijdens de vorige zitting; de heer Oyebody Taiwo, Chief Medical Officer bij 3M; en mevrouw Marjolein Mars-van Ravenzwaaij, general counsel bij 3M. Ook de raadsman van 3M, de heer Dominique Devos, is vandaag opnieuw aanwezig.

3M had nog twee andere getuigen voorgesteld, maar die hebben we niet aanvaard, omdat ze geen werknemer zijn van 3M. Het waren eerder experts. Het ging om de heer Gerard Swaen, professor epidemiologie bij de Universiteit Maastricht, en de heer Dirk Nuyens, van de externe consultant ERM, actief rond bodemproblematiek. We hebben als commissie geoordeeld dat we de fase waarin we experts horen, allang achter de rug hebben. We hebben heel veel experts gehoord. Het is belangrijk dat we vandaag onze openstaande vragen aan 3M kunnen stellen.

Van alle aanwezige getuigen werd de oproeping, de identiteit, beroep, plaats en datum van geboorte en woonplaats vastgesteld.

Ik nodig de nieuwe getuigen vooreerst uit tot het afleggen van de eed. De mensen die hier de vorige keer al geweest zijn, hoeven de eed niet opnieuw af te leggen. Aan de mensen die de eed nog moeten afleggen, mag ik u vragen uw micro aan te zetten, uw naam te vermelden en vervolgens de eedformule uit te spreken? Dat mag in uw eigen taal; er is in vertaling voorzien.

De heer Oyebody Taiwo heeft het woord.

Oyebody Taiwo: Mijn naam is Oyebody Taiwo. Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: De heer Joerg Karthaus heeft het woord.

Joerg Karthaus: Goedemorgen, mijn naam is Joerg Karthaus. Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: De heer Kristof Verstraeten heeft het woord.

Kristof Verstraeten: Goedemorgen, mijn naam is Kristof Verstraeten. Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: Mevrouw Nicole Cauberghe heeft het woord.

Nicole Cauberghe: Goedemorgen, mijn naam is Nicole Cauberghe. Ik zal de volledige waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: De heer Gunther Hiel heeft het woord.

Gunther Hiel: Goedemorgen, mijn naam is Gunther Hiel. Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: De heer Philippe Hoff heeft het woord.

Philippe Hoff: Goedemorgen, mijn naam is Philippe Hoff. Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: De heer Tom Verellen heeft het woord.

Tom Verellen: Goedemorgen, mijn naam is Tom Verellen. Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: Mevrouw Marjolein Mars-van Ravenzwaaij heeft het woord.

Marjolein Mars-van Ravenzwaaij: Goedemorgen, mijn naam is Marjolein Van Ravenzwaaij. Ik zal de volledige waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: Dank u wel. Ik wil de getuigen wijzen op artikel 10, §4, van het decreet van 1 maart 2002 houdende de organisatie van het parlementair onderzoek, dat stelt dat onverminderd het inroepen van het beroepsgeheim, bedoeld in artikel 458 van het Strafwetboek, iedere getuige kan weigeren te getuigen wanneer hij zich door zijn verklaringen zou kunnen blootstellen aan strafvervolgning.

Net zoals bij de vorige hoorzitting zal ook van deze hoorzitting een proces-verbaal worden opgesteld. Het is de bedoeling dat u dit binnen de 15 dagen na dit verhoor ondertekent, nadat u het gelezen en bevestigd hebt. De Engelstalige en Duitstalige versie zullen ook worden bezorgd, al zal dat wellicht iets langer duren door de vertaling. We vragen om ook deze versies zo spoedig mogelijk ondertekend terug te sturen.

Collega's, net zoals vorige week starten we niet met een statement van de getuigen. We gaan meteen van start met de vragenronde. Het statement werd al op 3 september gegeven. We starten de vergadering met een algemene vragenronde. Daarna krijgen de mensen van 3M het woord om het antwoord te bieden op die vragen. Als er daarna nog vragen ontstaan houden we nog een een-op-een-vragenronde.

De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls: Dank u wel aan de mensen van 3M om hier met zovelen aanwezig te zijn. Ik neem aan dat we vandaag dan ook op elke vraag een antwoord zullen krijgen, en dat 'I cannot answer your question' niet mogelijk is, omdat er allicht iemand anders zal zijn die dan wel de vraag kan beantwoorden. En dat is een goede zaak. Ik zou ook met jullie de afspraak willen maken, omdat we ook lokaal verantwoordelijken hebben van 3M, dat

als een van jullie collega's straks iets zou verklaren waar u het niet mee eens bent, u dan eenvoudig de hand opsteekt en dat dan al dan niet tegenspreekt. Dan zijn we zeker dat we hier inderdaad de waarheid en niets anders dan de waarheid vernemen. Ik denk dat dat op dit moment, in dit proces een belangrijk gegeven is.

Een vraag waar ik vorige keer geen antwoord op heb gekregen, en die ik dus nu opnieuw ga stellen, is: heeft 3M op de plant in Zwijndrecht ooit PFOS- of PFAS-verbindingen via de lucht uitgestoten? Dat kan zijn als deel van het productieproces, dat kan zijn als restproduct, maar heeft 3M dat ooit gedaan? Dat is vraag één.

Ten tweede is er al veel gesproken over het gezondheidsonderzoek bij de medewerkers van 3M. Recent mochten we vernemen dat de medewerkers van 3M – en we hebben ook de resultaten van het bloed gezien – ettelijke malen meer, tien of honderd keer meer PFOS in het bloed hebben dan de mensen in Zwijndrecht. En de vraag daarbij is welk vervolg aan onderzoek u daaraan hebt gekoppeld. Ik denk dat de heer Hoff daar heel specifiek zeker op kan antwoorden, gezien zijn onderzoekstatus op het vlak van PFOS, al vanaf 2000, en vroeger ook op dieren. Welk gezondheidsgevolg hebt u daaraan gekoppeld, welke gezondheidsopvolging, bij de werknemers van 3M? En waarom hebt u dat al of niet gedaan?

Ten derde hebben we recent een interview mogen lezen van mevrouw Teeters in Het Laatste Nieuws, waarvan de titel en de quote was 'Zwijndrecht is geen milieuramp. Er is geen reden tot paniek'. Zijn alle aanwezigen van 3M, alle aanwezigen in al hun functies nu en toen, het ermee eens dat de vervuiling met PFOS en PFAS in Zwijndrecht en omgeving inderdaad geen milieuramp is, en inderdaad geen impact heeft op het milieu? Ik kijk daarvoor ook naar de lokale plant manager en naar de heer Hoff. Bent u het daarmee eens, met die uitspraak, dat daar op milieuvlak eigenlijk geen probleem is?

Vervolgens hebben we vastgesteld dat er een aantal bijkomende eisen zijn geweest, onder andere recent de milieuvergunning, waarbij de waarde die 3M mag lozen, gedaald is naar 1 microgram per liter. U bent daar als bedrijf tegen in beroep gegaan. Ik zou graag de motivatie weten waarom u tegen minder opgelegde uitstoot en effluent van PFAS- en PFOS-verbindingen in beroep gaat. Waarom u stelt dat het niet correct is dat jullie minder zouden moeten uitstoten.

Een volgend gegeven is een niet onbelangrijk gegeven, en dat gaat om de reden die we hebben mogen vernemen waarom 3M gestopt is met de productie van PFOS. We hebben daar twee verschillende argumentaties rond. De ene was productinnovatie – dat was de officiële versie, de tweede versie. Maar de eerste versie ging blijkbaar over het persistent zijn van het product. Nu, 3M is niet enkel actief in Vlaanderen, jullie zijn ook actief in andere plants, waar gelijkaardige producten uit de PFAS-groep worden geproduceerd. Mijn vraag is heel concreet: vanaf wanneer wist 3M company, 3M in zijn totaliteit dat het product PFOS persistent was, en een potentieel risico vormde, zowel ecologisch als humaan-toxisch? Vanaf wanneer was dat bekend? En we gaan hier vandaag geen spelletjes spelen van 'maar wij zijn hier vandaag als 3M Zwijndrecht bvba; dan heb je nog 3M nv en 3M Amerika.' Daar gaan we hier vandaag niet aan meedoen. Ik spreek over 3M, de volledige multinational in al zijn geledingen. Daaropvolgend: wat is daarmee gedaan, met die info?

Wat betreft de vaststellingen die we hier vorige zitting hebben gedaan, over de lozingen die 3M doet: is het zo dat 3M vandaag, december 2021, openlijk en transparant is over alle stoffen die op de 3M-site in Zwijndrecht worden geproduceerd, werden geproduceerd, uitgestoten worden, hetzij via de lucht, hetzij via het water? We hebben van 3M een lijst gekregen waar een aantal producten op staan met nummers. Is die lijst volledig? Ik kijk dan heel specifiek naar de lokale plant managers, omdat we ervan uitgaan dat u weet wat er op uw site gebeurt.

Ik heb ook een vraag in verband met het afval van 3M. Ik heb die vraag bij de vorige sessie ook gesteld. Toen kwam het antwoord 'I cannot answer your question' op de vraag wat er met de afvalstromen met 3M gebeurde, zijnde zowel vaste producten, gasvormige producten als vloeibare producten. Wat gebeurde daarmee? Ik ga die vraag opnieuw stellen. Werden in de jaren, ook voor 2000, alle afvalstoffen, zowel van het product als tijdens het productieproces, afgevoerd volgens de goede normen en volgens het zorgvuldigheidsprincipe? En kunt u dat ook aantonen? Kunt u dat bewijzen?

We hebben ook nog heel wat extra documenten gekregen, de voorzitter heeft ernaar verwezen, ook gisteravond. Ik ben trouwens blij dat iedereen hier in blakende gezondheid aanwezig kan zijn, want dat zou even niet het geval geweest zijn. Maar ik ben blij dat dat nu toch kan.

Als we naar die documenten kijken, kunt u het mij niet kwalijk nemen dat ik telkens stukjes en brokjes krijg, en telkens opnieuw een stukje en een brokje. Ik ga het anders formuleren nu, ook aan alle aanwezigen hier. Zijn er nog documenten in uw bezit of in het bezit van uw bedrijf die handelen over zaken die hier ter sprake zijn? Over uitstoot, over de gezondheidsrisico's, over interne rapporten over gezondheidsrisico's, interne rapporten over milieueffecten, interne onderzoeksdata die u gedaan hebt of die bekend zijn bij uw bedrijf? Ik stel die vraag aan elk van jullie. Zijn er zulke documenten bij u bekend die ons niet zijn overgemaakt? Zijn er zulke documenten, is er nog zulke info bekend bij u, die ons niet zijn overgemaakt? Dan vernemen we graag welke dat zijn, en vooral wat daarin staat, en waarom we dat zouden moeten weten.

Wat betreft de veiligheidsberm, de veiligheidsberm op jullie bedrijf en de dading die met Lantis gesloten is: zijn er op jullie terrein op dit moment nog hopen, bergen, stukken met een vervuiling van meer dan 1000 microgram PFOS per kilogram droge stof? Zijn die daar vandaag nog aanwezig, ja of neen? En indien ze daar niet meer aanwezig zijn, waar zijn ze dan naartoe? Want we hebben hier verschillende zaken gehoord: dat ze zouden zijn afgevoerd, dat ze zouden zijn verbrand, in een cementoven, via Indaver. Ik zou wel graag willen weten wat daar nu van aan is.

Ik heb ook gelezen, in verband met die veiligheidsberm en stukken vervuiling die er zijn, en de rondrit die we op jullie bedrijf hebben gehad, dat er recent koolstoffilters bij geplaatst werden, om nu, vandaag, te zorgen dat het effluent, het afvalwater verder gezuiverd en doorgezuiverd zou worden. Mijn vraag is daar eenvoudig: is er ooit in het bedrijf een signaal gekomen van 'hier moeten we toch iets meer doen'? Is dat moment er geweest in het verleden, ook voor het jaar 2000? Of is dat moment er niet geweest? Wie nam daar het initiatief en wie niet? Dat is voor mij iets belangrijks.

Ik kom ook nog even terug op de recente opening van 3M, de 125 miljoen euro die, zo werd gezegd, jullie willen inzetten voor de ondersteuning, de hulp. U hebt dat bedrag genoemd, maar op welke manier bent u tot dat bedrag gekomen? En wat denkt u daarmee te kunnen doen voor de mensen in Zwijndrecht en omgeving? Want het zit uiteraard ook verder dan dat.

Ik heb een vraag over uw product en de samenwerking met de verschillende overheidsinstanties, en de momenten waarop u aanvragen hebt gedaan. Hebt u te allen tijde alle info die in uw bezit was, bezorgd aan die overheidsorganisaties – de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM), de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM), de Milieu-inspectie, Handhaving Ruimtelijke Ordening – ook bij de aanvraag van vergunningen? Of hebt u weet – ik kijk opnieuw naar elk van jullie – dat er op die momenten, ook in het verleden, info in het bedrijf aanwezig was die bewust niet is meegegeven, maar die wel verband hield met de aanvraag die voorlag?

Dan heb ik een vraag naar aanleiding van het opstellen van het normenkader en de internationale normen. Jullie zijn een chemisch bedrijf, jullie ontwikkelen nieuwe producten. En ik denk dat we ook moeten aantonen, daar is ook naar gewezen door de

experten, dat daar chemische producten in zitten die van belang zijn in onze maatschappij, die een belangrijke impact hebben in de maatschappij, op medisch, gebied, technisch gebied en dergelijke meer. Ik denk dat we daar niet rond kunnen. Die producten hebben op dat vlak een belangrijke impact. Maar hebt u, of heeft uw bedrijf, ooit in het verleden geprobeerd of druk gezet om normen, drempelwaarden, richtwaarden, eender wat voor normen, waarden, kaders – neem mij niet op die woorden – in nationale, Vlaamse of internationale context aan te passen?

Ik kijk hier ook heel specifiek naar het personeelsbeleid van 3M. Want sta mij toe, mijnheer Hoff, u hebt een belangrijk onderzoek gedaan, en een van de analyse-aanbevelingen die u deed – nadat u vaststelde dat er in de omgeving van 3M hele grote concentraties PFOS in dieren werden teruggevonden – was dat er eigenlijk ook een onderzoek moest gebeuren op mensen. En vervolgens stellen we vast dat u niet zo lang daarna werknemer bent geworden bij 3M. Mijn vraag is dan heel eenvoudig: heeft 3M de heer Hoff aangenomen om ten gronde onderzoek te doen naar de potentiële ecologische en humaan-toxische gevolgen van PFOS en PFAS, en dus ook onderzoek te doen bij mensen? Of was het personeelsbeleid eerder gericht op het principe 'If you can't beat them, join them?' En als de heer Hoff op jullie payroll staat, dan zal hij het onderzoek doen dat jullie willen dat hij doet. Hoe moet ik het personeelsbeleid van 3M op dat moment inschatten? Wat was de overweging, en welke vrijheidsgraden heeft de heer Hoff gekregen om zijn onderzoek, zoals hij zelf voorstelde, op mensen, verder te zetten? Ik denk dat dat een niet onbelangrijke vraag is in dezen.

Wat betreft de verschillende producten die jullie uitstoten: we hebben het hier al heel veel over gehad. We hebben producten met CAS-nummers, we hebben producten zonder CAS-nummers (CAS: Chemical Abstracts Service). Wat is de interne policy in het bedrijf op het moment dat er nieuwe producten worden ontwikkeld, om de impact te bepalen van die nieuwe producten op mens en maatschappij? Welke processen worden daarbij gevolgd? Welke analyses worden daarbij gemaakt – interne analyses?

Voorzitter, collega's, ik sluit af met mijn laatste vraag voor deze algemene ronde. U hebt met uw bedrijf in Amerika in de jaren 2000 reeds een vaststelling gedaan – ik verwijs naar de reportage Blackwater, u kent die allicht zeer goed. Welke stappen zijn er bij 3M Zwijndrecht gezet nadat in Amerika de vaststelling werd gedaan 'something's wrong with PFOS'? Welke proactieve stappen hebt u met uw bedrijf en u in uw functie gezet naar aanleiding van de vaststellingen in Amerika?

De voorzitter: Bedankt, collega Daniëls. Dan is het aan de Vlaams Belangfractie. Collega Sintobin?

Stefaan Sintobin: Mijn dank aan de ruime delegatie van 3M om hier vandaag toch aanwezig te zijn. Ik zal mijn vragen in alle sereniteit stellen, maar ik hoop inderdaad ook wel dat wij antwoorden krijgen op de vragen die worden gesteld. Het is ook aan jullie om te zien wie de vragen beantwoordt. Het zijn eerst algemene vragen, straks heb ik ook nog een aantal concrete vragen.

Dames en heren, ik ben hier in dit parlement ook voorzitter van de commissie Welzijn en Volksgezondheid, dus ik ben eigenlijk bijzonder bezorgd om de volksgezondheid en het welzijn, in de eerste plaats van de inwoners van Zwijndrecht.

Mevrouw Teeters, ik denk dat u het was die hier op 3 september heeft gesteld, wat betreft de saneringsaansprakelijkheid en de saneringsplicht, dat zodra het beschrijvend bodemonderzoek en de risicoanalyse zijn afgerond, 3M onmiddellijk alle hieruit voortvloeiende saneringsmaatregelen zou uitvoeren. Kunt u mij de stand van zaken geven? We hebben nu natuurlijk zojuist een brochure gekregen, en ik zie dat daar wel het een en het ander in staat over het beschrijvend bodemonderzoek. Maar kunt u mij de stand van zaken geven daarover? Zijn er intussen al tussentijdse evaluaties, op basis waarvan u reeds bepaalde saneringswerken kunt uitvoeren om verder kwaad voor de

bevolking en het milieu te voorkomen? Ik heb nog een tweede vraag hierbij. Bij de lokale natuurverenigingen heerst grote ongerustheid over de verdere verontreiniging van Blokkersdijk via lozingen vanuit de Palingbeek en doorsijpeling in het grondwater. In welke mate is deze toestand onder controle?

We hebben allemaal kennis kunnen nemen, en u waarschijnlijk ook, van de zeer verontrustende resultaten van het eerste bloedonderzoek bij de omwonenden van 3M. In de onderzoekscommissie van 29 oktober laatstleden stelde deskundige professor Tytgat bovendien zeer uitdrukkelijk dat er een zeer duidelijk, zeer duidelijk oorzakelijk verband is tussen deze resultaten en de PFAS-uitstoot en -verontreiniging door 3M België in Zwijndrecht. Wat is jullie standpunt hieromtrent? En de belangrijkste vraag is misschien: blijven jullie nog steeds volharden dat de mensen in Zwijndrecht met dergelijke PFOS-waarden in hun bloed geen enkel gezondheidsrisico lopen, zoals al verschillende keren door jullie werd gezegd?

Op die manier, en dat is een beetje aansluitend bij de vraag van collega Daniëls, kom ik inderdaad bij de heer Hoff. Onmiddellijk na het behalen – dat is althans wat ik teruggevonden heb – van uw PhD bent u aan de slag gegaan bij 3M, een bedrijf dat in deze commissie – ik zei het daarstraks al – bij hoog en bij laag beweerde dat er geen bewijs is dat PFAS en PFOS gezondheidsrisico's inhouden voor de mens. En verder vernemen wij niets meer van u, mijnheer Hoff, over Zwijndrecht. Bij wie of bij welke instanties hebt u destijds aan de alarmbel getrokken, en hebt u om een dergelijk bloedonderzoek verzocht? Wat waren de reacties destijds van deze personen of instanties? En beschikt u hiervan nog over schriftelijke bewijzen? En wat is nu eigenlijk uw persoonlijk standpunt? Wat is uw persoonlijk standpunt rond de gezondheidsrisico's van PFAS voor de mens en de gevaren voor het milieu?

Ten vierde zag ik op basis van de cv's, u hebt er ook naar verwezen, dat in de delegatie vandaag toch een aantal mensen met een EHS- of milieucoördinatorprofiel zitten. En naar mijn bescheiden mening staat een EHS-manager in voor de implementatie en het onderhoud van een programma voor milieu, gezondheid en veiligheid, met inbegrip van een evaluatie en beheer van gevaren, preventie van ongevallen, letselsbeheer bij gevaarlijke materialen en afval, voorbereiding op noodsituaties, brand, levensveiligheid, ergonomie, industriële hygiëne en naleving van de milieuregelgeving. Een milieucoördinator heeft bovendien de decretale opdracht om onder meer te waken over de naleving van de milieuwetgeving, alsook om voorstellen te doen en bij te dragen tot de interne en externe communicatie in verband met de gevolgen voor mens en milieu, de inrichting of activiteit van zijn producten, zijn afvalstoffen en voorzieningen en maatregelen om deze gevolgen te beperken.

Als experts nu in deze commissie komen vertellen dat 3M de grootste PFAS-vervuiling ooit heeft veroorzaakt, dan vraag ik aan die mensen: waar hebben jullie gefaald in jullie opdracht? En waar liep het dan volgens jullie binnen 3M Zwijndrecht mis? Ik richt me met deze vraag dan specifiek tot mevrouw Cauberghe, de heer Hiel, de heer Verstraeten en de heer Hoff. En hoe reageerde de bedrijfsleiding, en in het bijzonder de heer Vermeulen, de heer Karthaus, de heer Verellen, in hun hoedanigheid van plant manager of bestuurder, en de ondernemingsraad, op de periodieke rapportering van de opeenvolgende milieucoördinatoren en EHS-managers over alle mistoestanden – PFAS, gezondheidsrisico's en dergelijke?

Tot slot heb ik nog twee specifieke vragen voor de heer Karthaus. Een bestuurder binnen een onderneming staat onder meer in voor de naleving van de vigerende milieuwetgeving, draagt de eindverantwoordelijkheid wat betreft de zorgplicht naar mens en leefmilieu, en neemt hieromtrent alle passende duurzame beleidsbeslissingen. Een snelle optelsom na consultaties van de 3M-publicaties in bijlagen van het Belgisch Staatsblad leert ons dat alleen al tussen 2004 en heden er maar liefst twintig bestuurders de revue zijn gepasseerd aan het hoofd van 3M Belgium. Hoe verklaart u eigenlijk deze bestuurdersdraaimolen binnen 3M Belgium? Is er volgens u een oorzakelijk verband

tussen deze zeer snelle bestuurswissels en de zeer ernstige milieuproblemen die door het 3M-management werden verwacht, en waarvoor 3M reeds in 2005 een voorziening van 2.400.000 euro voor het toekomstig bodemsaneringsproject vastlegde in de boeken? Ik verwijs hiervoor naar de 3M-jaarrekening boekjaar 2005. En welke impact heeft deze zeer snelle opvolging van bestuurders aan het hoofd van 3M Belgium volgens u op de beleidsvoering en de beleidsbeslissingen inzake de ontwikkelingen en het verloop van de PFAS- en PFOS-verontreinigingsproblematiek en de aanpak ervan, zoals die tot op heden is gekend en verloopt op de 3M-site in Zwijndrecht?

Aansluitend op mijn vorige vraag: sinds 19 juni 2020 bent u samen met Heinrich Brands en Dirk Lange aangesteld als bestuurder van 3M Belgium, waaronder de site van 3M Zwijndrecht ressorteert. En van de ene dag op de andere komt u, net als uw voorgangers, plots aan het hoofd van 3M Belgium, waarbij u samen met uw medebestuurders geconfronteerd wordt met de PFAS- en PFOS-milieuproblematiek op uw site in Zwijndrecht. In welke mate was u bij de aanvang van uw bestuursmandaat op de hoogte van deze problemen op voormelde site? Hoe verliep de informatiedoorstroming tussen de vorige bestuurders en het huidige bestuurdersteam op dit punt?

Welke beleidsbeslissingen werden er sinds de aanvang van jullie mandaat door uw bestuurdersteam uitgevaardigd om de PFAS/PFOS-bodem- en grondwaterverontreiniging te saneren, alsook om verdere verspreiding tegen te gaan?

Tot slot, hoever reikt de autonomie van de bestuurders van 3M Belgium om zelf beslissingen uit te vaardigen wat betreft de aanpak van de reeds aanwezige PFAS/PFOS-verontreiniging op en rond de 3M-site in Zwijndrecht? In welke mate wordt deze autonomie beperkt en bent u als bestuurder bijvoorbeeld afhankelijk van wat de 3M-top van het moederbedrijf in de VS aan 3M Belgium oplegt?

De voorzitter: Mevrouw Rombouts heeft het woord.

Tinne Rombouts: Dames en heren, ook van onzentwege alvast dank om hier aanwezig te zijn. Ook wij rekenen erop vandaag antwoorden te kunnen horen. Ik zou u tot hetzelfde willen uitnodigen als collega Daniëls: ik zal in eerste instantie geen vragen richten tot iemand specifiek, maar ik hoop dat wie zich geroepen voelt of informatie heeft die belangrijk is voor deze commissie, zich zelf aanbiedt om dat antwoord dan ook te geven.

Het is onomstotelijk zo dat 3M een groot bedrijf is. Iedereen is het daarmee eens. Het is een innovatief bedrijf dat aan productontwikkeling doet en dus een bijzondere kennis heeft over de stoffen waarmee het werkt en/of over de reactie van die stoffen of wat de gevolgen van die stoffen zijn. Wij onderzoeken in deze onderzoekscommissie in het bijzonder datgene wat is gebeurd rondom uw site in Zwijndrecht. 3M heeft echter ook sites in de VS. Ook daar is kennis aanwezig en beschikbaar. Daar ga ik van uit. Ik ga er ook van uit dat die onderling vlot wordt doorspeeld. Of mag ik daar niet van uitgaan? Ik heb een vraag in dezelfde zin als die van collega Daniëls: wat hebt u specifiek binnen het bedrijf en op de bedrijfssite in Zwijndrecht, maar ook naar de ruimere omgeving ondernomen naar aanleiding van processen en de kennis die in de VS aanwezig waren? Wat is toen specifiek op basis van die kennis ondernomen, en waarom hebt u dat gedaan? Voor ons lijkt het nu althans dat u bepaalde zaken niet hebt gedaan, dus de vraag is vooral ook: waarom hebt u die niet gedaan? Dan verwijs ik naar de inschatting van de impact van 3M op de ruimere omgeving.

U hebt ook nog heel wat bijkomende informatie aangeleverd. Mij is zeker de lijst opgevallen met referenties naar studies die ook door de European Food Safety Authority (EFSA) zijn gebruikt bij het bepalen van hun advieswaarden in 2008, 2018 en 2020. Met andere woorden, uw kennis omtrent de door u geproduceerde stoffen, waar ik daarnet ook al naar verwees, zullen weinigen kunnen evenaren. Het feit dat uw studiewerk ook zeer goed bekend is bij EFSA, doet mij ook aannemen dat u zeer nauw betrokken bent

geweest bij de discussies die op Europees niveau worden gevoerd, of dat u die althans zeer nauwgezet hebt gevolgd, met alle pro's en contra's, met uw eigen studies en/of eventuele tegenstudies. Met andere woorden, de bezorgdheid die op het Europese niveau leefde omtrent de volksgezondheid, was u de afgelopen 20 jaar, minstens 20 jaar, geenszins onbekend, integendeel. Ik denk dat dit zelfs enigszins ingaat tegen hetgeen we hier de afgelopen weken en maanden hebben gehoord van wetenschappers, administraties en instanties, namelijk dat de wetenschappelijke kennis snel is geëvolueerd en dat er recent ook grote sprongen zijn gemaakt. U lag echter aan de basis van die kennis en van die wetenschap. Ik meen toch te mogen stellen dat u de eerste was die van al die kennis op de hoogte was en dat u elke discussie vanaf dag één ook op het Europese niveau mee hebt gevolgd.

Ik ga er ook van uit dat, als u iets produceert, u ook bezorgd bent over uw omgeving, dus dat u ook zeer alert bent voor de eventuele lekstromen die zouden kunnen ontstaan in uw productieproces. U hebt immers zelfs de plicht om die goed in kaart te brengen en om, indien er stromen naar de omgeving lekken, daarvoor ook de nodige toestemmingen en/of vergunningen aan te vragen. De route langs water hebt u enigszins opgevolgd: er zijn lozingsnormen, grondwaterstaalnames en dergelijke meer. Het lijkt ons echter dat er voor andere lekstromen nooit aandacht is geweest, of dat die nooit scherp in het vizier zijn genomen. U hebt zelf al verwezen naar eventuele vervuilingen in 2016, maar het is minstens zo dat u in 2018 bent geconfronteerd met buitensporig hoge PFOS-waarden in grondstalen. Wat mij intrigeert, is dat u blijkbaar op dat moment geen enkele actie hebt ondernomen om te bekijken wat er precies aan de hand was, terwijl dit toch een duidelijke of minstens een mogelijke link heeft met de activiteiten in uw bedrijf. Laat het dan nog eventueel vanuit historische activiteiten zijn, maar u kunt toch niet ontkennen dat er minstens mogelijk een link is. U ziet in uw omgeving bijzonder hoge waarden, bijvoorbeeld 551 microgram per kilogram in de Rotbeek. U bent perfect op de hoogte van de discussies die Europees gaande zijn, en dus ook van de stevige verstrenging van de EFSA-richtwaarden in 2018, en ook nog eens in 2020. Ik heb het gevoel dat u hebt stilgezeten. Klopt dat gevoel, of hebt u in 2018, en ook nog eens in 2020, bij nieuwe EFSA-waarden, wel acties ondernomen ten aanzien van uw omgeving? Wat heeft ertoe geleid dat u die acties hebt ondernomen, of dat u geen acties hebt ondernomen?

Sterker nog, de overheid vroeg naar aanleiding van de vaststelling van de verhoogde waarden een nieuw bodemkundig onderzoek, en u hebt het nodig geacht om daartegen in beroep te gaan, in plaats van verder in beeld te brengen wat de mogelijke omgevingsimpact is. Daardoor heeft dat onderzoek twee jaar vertraging opgelopen.

Het zou kunnen dat u vandaag niet wilt aangeven of kunt bevestigen dat er een link is tussen die vervuiling en uw bedrijf, dat laten we in het midden, maar men kan er toch van uitgaan dat er mogelijk een link is. Toen u die vervuiling vaststelde, moest er bij u toch minstens een licht zijn gaan branden: misschien zijn er ergens andere lekstromen in het bedrijf, bijvoorbeeld via de lucht. Is dat ooit bij u opgekomen, of nooit? Hebt u ooit overwogen om dat na te gaan? Indien er analyses zouden zijn gebeurd, wat waren dan de resultaten inzake die luchtstromen, van de schouwanalyses? Kunt u garanderen dat er geen PFOS of PFAS of afgeleiden daarvan via de lucht zijn uitgestoten? Ik vernoem heel duidelijk ook de eventuele afgeleiden, want u bent het beste op het hoogte van de processen die gebeuren binnen het bedrijf, van de reacties die er zouden zijn en de manier waarop er ook een eventuele uitstoot via de lucht kan gebeuren. Met andere woorden, en op basis van de informatie die we nu hebben, waarom hebt u geweigerd om als een goede huisvader te werken en de impact van uw bedrijf in de ruimere omgeving in kaart te brengen op het moment dat er signalen waren dat er een grote vervuiling was? Waarom hebben deze analyses u niet doen inzien dat er mogelijke andere blootstellingsroutes, lekstromen waren in uw bedrijf? Waarom zijn de rookgassen nooit geanalyseerd op mogelijke PFOS of PFAS of afgeleiden daarvan? Waarom hebben de signalen van de nieuwe advieswaarden zelfs in 2018 en 2020 geen alarmbel bij uw bedrijf doen afgaan met betrekking tot het nemen van extra voorzorgsmaatregelen, of tot het in kaart brengen en het eventueel overgaan tot saneringen?

Ik wil even stilstaan bij het element van de veiligheidsberm. We hebben daar ook vorige keer al bij stilgestaan. Er is de keuze gemaakt om een veiligheidsberm aan te leggen, op basis ook van een dading die is afgesloten. U had gronden op uw terrein waarin zware vervuiling aanwezig was, en u hebt getracht om die mee te laten verwerken in die veiligheidsberm. U moet echter toch hebben geweten dat u eigenlijk met een afvalproduct op uw terrein zit. Ik kijk ook naar de actualiteit van vandaag. Die grote hopen sterk vervuilde grond zijn daar dus illegaal gestockeerd. U hebt daar geen vergunning voor. Ik ga ervan uit dat een sevesobedrijf zeker ook de milieuwetgeving zeer goed kent. Hebt u Lantis/BAM (Beheersmaatschappij Antwerpen Mobiel) ervan op de hoogte gebracht dat u daar eigenlijk met afvalbergen zit? Was Lantis/BAM daar heel duidelijk van op de hoogte? Dit is immers niet zo opgenomen in de vergunning. Bent u steeds transparant geweest over de toestand van die grondhopen? Ik bedoel daarmee: de status van die grondhopen. Is hierover ooit overleg geweest met overheidsdiensten, door uzelf of door Lantis/BAM? De inspectie zeg nu althans zeer duidelijk van oordeel te zijn dat dit afval is en dus niet in de berm zou mogen worden verwerkt. Welke consequenties heeft dat? Als die afvalhopen niet in de berm terecht kunnen, wat gaat u doen met die zandhopen? Welke consequenties heeft dat volgens u voor de dading die u hebt afgesloten met Lantis/BAM?

Ik wil ook nog even stilstaan bij het element van de gezondheid van de mensen, wat uiteindelijk het allerbelangrijkste is en waarover we naast de milieu-impact uiteraard het meest bezorgd zijn. Ik heb er daarnet al naar verwezen: de nieuwe EFSA-waarden zijn evolutief. Trekt u de EFSA-advieswaarden in twijfel of bent u het ermee eens? Welk effect hebben die EFSA-advieswaarden op uw medewerkers en de wijze waarop u handelt in uw bedrijf? Vervolgens wil ik even de sprong maken naar buiten het bedrijf en de bedrijfssite. Wat moet er volgens u gebeuren ten aanzien van de inwoners waarbij men bijzonder hoge waarden heeft vastgesteld? De collega's hebben ook al verwezen naar de studie van de heer Hoff. Er is daarover kennis aanwezig bij u, bijzondere kennis. Wat moet er volgens u dus gebeuren ten aanzien van de inwoners met hoge waarden?

Ik heb eveneens de krantenberichten van de afgelopen dagen gezien. Mevrouw Teeters, u stelt heel duidelijk dat er geen milieuramp is in Zwijndrecht. Dat is een ander aanvoelen en interpretatie dan deze die we de afgelopen weken hebben kunnen horen van andere experts. Hoe moeten we dat interpreteren?

Het laatste element waarbij ik even wil stilstaan, is dat van het schadefonds. Ik ga ervan uit dat er nog heel wat zaken moeten worden opgehelderd wat verantwoordelijkheden, eventuele vaststellingen van schade en de vergoedingen daarvoor betreft. Vandaag zitten we echter toch wel met een precaire situatie in Zwijndrecht, met mensen die rechtstreeks heel wat schade ervaren. In de vorige hoorzitting heb ik ook al gevraagd naar een intern schadefonds. In een commissievergadering had ik reeds het volgende vernomen: u zou onder andere ten aanzien van de minister van Landbouw hebben gesteld dat u beschikt over een intern schadefonds waarmee de mensen die vandaag schade ondervinden, bijvoorbeeld economische schade, zouden worden vergoed. U zou zelfs hebben gevraagd om in contact te kunnen treden met ondernemers, met landbouwers, om te bekijken op welke manier er schade zou kunnen worden vergoed. Nu lees ik in de krant precies het tegenovergestelde: als u wordt verplicht om te saneren, zult u dat ook doen, maar momenteel is er geen reden om interne fondsen aan te leggen. Graag zou ik daarover ook klaarheid hebben. Op welke manier kijkt u naar de mensen die vandaag schade ondervinden, die in een zeer precaire situatie dreigen terecht te komen, waarvoor financiële gezinsdrama's dreigen? Hoe stelt u zich op tegenover hen? Wat is de stand van zaken als het gaat om het daadwerkelijk vergoeden van die mensen? Hoe zit het met de uitspraken die ik de afgelopen dagen in de krant heb gelezen? Tot zover mijn vragen voor de eerste ronde.

De voorzitter: Mevrouw De Vroe heeft het woord.

Gweny De Vroe: Ook namens onze fractie wil ik u bedanken om hier vandaag zo talrijk aanwezig te zijn, met elf getuigen. Mevrouw Teeters, ook wij waren tevreden met uw verklaring in de krant dat er vandaag een antwoord zou komen op alle vragen. Het was alvast heel bevredigend om dat als uitgangspunt te kunnen lezen.

In eerste instantie had ik het graag gehad over de waterproblematiek en de PFOS-lozingen uit het verleden. Ik had graag geweten vanaf wanneer jullie precies op de hoogte waren van de PFAS-aanwezigheid in de buurt: in Blokkersdijk, de Palingbeek, linkeroever et cetera. Ik hoor het graag in detail.

Hoe verliep de tussentijdse opvolging tussen de oriënterende bodemonderzoeken door? Werden nieuwe internationale – ik leg de nadruk effectief op ‘internationale’ – inzichten ook vanuit jullie met de OVAM gedeeld?

Er worden vandaag nog concentraties PFOS en PFOA teruggevonden in afval- en grondwater. Dat hebben we gelezen in de documenten die jullie ons hebben toegestuurd. In een brief die ons na de vorige hoorzitting werd toegestuurd, stellen jullie dat de bron van het PFOS in het afvalwater van de 3M Zwijndrecht gelieerd is aan verontreiniging uit het verleden, niet aan de huidige productie. Mijn vraag is dan ook specifiek hoeveel PFOS er nog in grond- en oppervlaktewater in de Schelde terechtkomt na behandeling met actieve kool.

Jullie gaven aan dat er via jullie waterzuiveringssysteem tot op heden al meer dan 600.000 kilogram PFOS-verbindingen uit het grondwater werd verwijderd en ter plaatse met actieve kool werd behandeld. Hoeveel kilogram moet er naar jullie inschatting nog verwijderd worden?

In het kader van de evaluatie van het beschrijvend bodemonderzoek van 2006 werd in 2020 onderzoek verricht naar de relevante ‘chemicals of concern’ (COC’s). Negen COC’s werden geselecteerd als representatieve stoffen voor het historische en huidige productieportfolio. Er zullen ook saneringsnormen worden vastgesteld. In juli, augustus en september 2021 zijn er ter voorbereiding van de risicobeoordeling diverse aanvullende bemonsteringscampagnes uitgevoerd in de bodem en het grondwater van Zwijndrecht, voor de verdere horizontale en ook verticale afbakening van het getroffen gebied en van de gewassen, het fruit, de groenten, de melk en de eieren bij landbouwers en in particuliere tuinen. Ik had graag geweten over welke COC’s het specifiek gaat. Wat waren ook de resultaten van die bemonsteringscampagnes?

ERM, jullie adviesbureau inzake bodemonderzoek, heeft van jullie de opdracht gekregen om de actualisering van het beschrijvend bodemonderzoek uit 2006 uit te voeren. Die actualisatie gebeurt dan weer op vraag van de OVAM. De focus van de actualisering ligt op de verontreiniging buiten de 3M-site, een depositie die voornamelijk het gevolg is van stoffen die via de schouw zijn uitgestoten of van schuim dat tijdens blusoefeningen verwaaide. Op 8 juni 2021 werd een tussentijds verslag opgeleverd met betrekking tot staalnames van juni 2020, op 20 locaties binnen een straal van 4 kilometer rond de 3M-site. Die stalen werden getoetst aan de bodemsaneringsnormen en daarbij kunnen we voorlopig vaststellen dat de bodemsaneringsnormen voor verschillende bestemmings-types, behalve recreatie, overschreden zijn en dat er dus bijkomend onderzoek vereist is. Er komen bijkomend veldwerk en bijkomende staalnames en op 4 juli werd ook het memovoorstel ‘Voorzorgsmaatregelen off-site-impact 3M Zwijndrecht’ naar de OVAM gestuurd. Ik had graag geweten wat hun reactie was en welk gevolg eraan werd gegeven. Wanneer zal het vervolgonderzoek en zullen de bijkomende staalnames plaatsvinden? Wat kan in tussentijd gedaan worden om onder de norm te geraken? Zijn er al bepaalde proactieve saneringsmaatregelen mogelijk nog voor de finale actualisatie van het beschrijvend bodemonderzoek opgeleverd wordt?

Wat lucht betreft, blijkt uit een document van juli 2021, dat we begin oktober toegestuurd kregen, dat de 3M-fabriek in het Duitse Gendorf tussen 1969 en 2008 PFOA verspreidde via de lucht, deels in gasvormige en deels in vaste toestand. Mijn vraag daarrond is heel duidelijk: bestaat er een soortgelijk document voor de fabriek in Zwijndrecht, specifiek voor PFOS? Waarom is zo'n document er wel voor Gendorf, maar niet voor andere sites, zoals Zwijndrecht? Mogen we ervan uitgaan dat er wel degelijk PFAS-verspreiding is via de lucht? Gebeurt dit volgens jullie in Zwijndrecht conform de regelgeving en de vergunning? Waarom wel of waarom niet? Graag hoor ik jullie mening daarover.

In hetzelfde document geven jullie een overzicht van de F-gasemissies in 2020. Een belangrijke kanttekening die jullie daarbij plaatsen, is dat het overzicht alle fluorhoudende procesgassen omvat, niet enkel PFAS. De reden daarvoor is dat er geen consensus zou bestaan over de wettelijke definitie van PFAS en er dus niet eenduidig gezegd kan worden welke F-gassen al dan niet tot de PFAS behoren. Er staan dus ook componenten op de lijst die volgens geen enkele definitie tot de PFAS behoren. Jullie kunnen dus zelf niet zeggen welke stoffen die jullie produceren en emitteren, tot de PFAS behoren en welke niet. Verontrustend, lijkt me. Graag had ik jullie standpunt daarover.

Bovendien zijn deze cijfers niet de werkelijke emissies, want die worden behandeld door thermische oxidatie. Jullie materiaalbalansen geven daarover echter geen informatie. Weten jullie niet hoeveel kilogram er behandeld wordt en hoeveel er vrijkomt? Hebben jullie echt geen beeld van de werkelijke emissies? Moeten jullie dat nergens bijhouden? Want dat lijkt mij gewoon 'normal practice'. Als jullie dat toch naar best vermogen trachten te doen, hoeveel PFAS worden er dan via de lucht uitgestoten in Zwijndrecht?

Midden 2021 kwam in het nieuws dat 3M Zwijndrecht jarenlang grote hoeveelheden van het F-gas HFK-23 uitstootte, een zwaar broeikasgas. Die uitstoot werd dan ook nog eens jarenlang zwaar onderschat, waardoor de emissies die aan de EU gerapporteerd moeten worden, in 2017 plots fors naar boven werden bijgesteld. Al in 2015 waren er vermoedens dat jullie emissies zwaar onderschat werden, maar pas in 2020 werden die vermoedens door metingen bevestigd. Toen gebeurde er een herberekening, zoals wettelijk toegelaten, waardoor er in de periode 2021-2030 meer vervuild mag worden. De Europese emissiedoelstellingen worden immers berekend op basis van de uitstoot van de periode voordien. Mijn vraag daarbij is of dat het is wat specifiek besproken is tijdens het overleg met het kabinet-Demir, het Vlaams Energie- en Klimaagentschap (VEKA) en de VMM op 4 februari 2020. Op wiens vraag is die meeting er gekomen? Wat waren de concrete gevolgen van die meeting voor jullie op het vlak van toekomstige uitstoot?

3M houdt vol dat de emissie via de lucht volledig conform de wettelijke verplichtingen en vergunningen verloopt. Dat vormt op zich niet meteen het voorwerp van deze commissie, maar we kunnen er natuurlijk ook niet omheen dat er toch wel een serieus meningsverschil is tussen wat u daar als bedrijf van vindt en wat het Departement Omgeving daarvan maakt. Wat ik natuurlijk wil weten is het volgende. Als u er als bedrijf zo zeker van bent dat alles conform de wettelijke verplichtingen verloopt, hoe komt het dan dat niemand van jullie daar een antwoord op kon geven tijdens de zitting in september? Ik zoek naar een verklaring, maar ik vind die eerlijk gezegd niet. Ik ga ervan uit dat jullie zich bewust zijn van de productieprocessen binnen 3M. Ik ga ervan uit dat, als jullie uitgenodigd worden naar een onderzoekscommissie die een vervuilingsprobleem moet onderzoeken, jullie zich minstens op die vraag voorbereiden en dat alle wegen van vervuiling, minstens de wegen van emissies, daarbij in kaart worden gebracht. Toen wij jullie hier begin september echter vroegen of er PFAS uitgestoten werden via de lucht, kwam daar geen antwoord op. Elke versie van 'we weten het niet' tot 'ik kan daar niet op antwoorden' passeerde toen de revue. Ik vind dat toch wel heel merkwaardig. Ofwel is de uitstoot conform uw vergunning en de wettelijke verplichtingen, wat u toen ook zo had kunnen zeggen, ofwel is ze dat niet. Dat gaf mij de indruk dat die vraag ontweken werd. Jullie ontweken de vragen, maar hielden tegelijkertijd vol dat alles conform de

verplichtingen verloopt. Ik kan die spreidstand niet verklaren en ik hoor dan ook graag jullie verklaring wat dat betreft.

Ik wil het ook hebben over de PFAS die jullie vandaag nog produceren. Uit documenten blijkt dat er 37 PFAS-componenten gemeten worden op diverse locaties in jullie waterzuiveringsinstallatie sinds de installatie van die derde actiefkoolfilter begin augustus 2021. Mijn vragen wat dat betreft zijn de volgende. Wat zegt dit over het historische aandeel versus de productie vandaag? Hoeveel PFAS en PFAS-bevattende producten worden vandaag in de 3M-fabriek in Zwijndrecht geproduceerd? Collega's hebben daar al gedetailleerde vragen over gesteld, onder meer collega Daniëls, dus ik ga die vragen niet herhalen, maar ik wil ook graag dat jullie inzicht verschaffen in de eigenschappen van die PFAS op het vlak van bioaccumulatie, persistentie, toxiciteit en verspreiding. Hoe kunnen jullie verzekeren dat dit geen zogenaamde 'regrettable substitutions' zijn? De detailvragen van collega Daniëls ga ik niet herhalen, maar ik verwacht er uiteraard wel een antwoord op.

Collega Rombouts heeft daarnet al naar de dading verwezen. Er is hier in de commissie al heel wat inkt gevloeid over die dading, zeker ook wat betreft die 75.000 euro die jullie conform die dading moeten betalen voor de berging van de meest vervuilde grond in die zogenaamde veiligheidsberm. De milieu-inspectie heeft vorige week via een proces-verbaal (pv) laten weten dat ze het anders zien en dat die grond volgens hen behandeld moet worden als afval en bijgevolg niet in een berm mag worden geborgen. 3M zou de grond moeten laten afvoeren en saneren. Ik had graag geweten hoe jullie precies op dat pv van de milieu-inspectie reageren, hoe jullie nu verder zullen omgaan met de bouw van die berm en wat dit alles betekent, juridisch gezien, voor die dading. Hoe leest jullie advocaat, hier ook aanwezig, dit en hoe ziet hij dit in relatie tot de POP-verordening (persistent organic pollutants)?

Op de voorgaande vragen verwacht ik een algemeen antwoord van iedereen die zich aangesproken voelt, maar ik heb ook een specifieke vraag voor de heer Verellen en mevrouw van Ravenzwaaij, die de dading mee onderhandeld hebben. Ik had graag uit jullie mond gehoord hoe die dading tot stand is gekomen, op wiens uitdrukkelijke vraag, hoe men tot het bedrag van 75.000 euro is gekomen voor de aanleg van die berm en hoe men tot die grens van 1000 microgram PFOS is gekomen voor de grond die in die berm mag zitten.

Dan stap ik over naar de brief die volgde op de zitting van 3 september. Daarin wijzen jullie nogmaals op het feit dat er totaal geen oorzakelijk verband wordt aangetoond tussen de blootstelling aan PFOS en ziekte bij de mens, althans niet bij de niveaus die momenteel in het bloedserum worden aangetroffen. Daarvoor citeren jullie 1 zin uit een document, dat toch wel 993 pagina's telt, van het United States Department of Health and Human Services (HHS): "Cause-and-effect relationships have not been established for any of the effects and the effects have not been consistently found in all studies." We hebben natuurlijk gehoord dat causale verbanden vaststellen heel moeilijk is, aangezien er tal van andere variabelen een rol kunnen spelen. Mevrouw Teeters, deze week stelde u in de krant dat er te veel rekening wordt gehouden met het voorzorgsprincipe. Ik heb daarover een specifieke vraag voor u. Kunt u dat verduidelijken? Bent u van mening dat een bedrijf zomaar kan doen wat het wil en dat er pas ingegrepen moet worden, als er ernstige gevolgen zijn? Want dan is het toch al te laat, me dunkt. Is dat ook niet in tegenspraak met wat in de brief staat die jullie ons in september gestuurd hebben? Daarin stellen jullie namelijk dat jullie niet in vraag stellen dat een overheid de bevoegdheid heeft om op grond van het voorzorgsprincipe te handelen, rekening houdende met de studie. Is het aantonen van een causaal verband jullie enige criterium?

Als ik het dan toch over officiële Amerikaanse instanties heb, raad ik jullie ook aan om naar de website van het Environmental Protection Agency (EPA) te surfen, want daar staat letterlijk dat "[e]xposure to PFAS may be harmful to human health", met een hele resem mogelijke gezondheidseffecten van PFAS. Mijn vraag is dan ook specifiek of jullie

akkoord gaan met die bevindingen dan wel of jullie het nog steeds niet nodig vinden om enig voorzorgsprincipe aan de dag te leggen inzake alle PFAS, ook de PFAS die nu nog geproduceerd worden en uiteraard de PFAS die vroeger geproduceerd werden – PFOS en PFOA – en nu nog steeds in lozingen terug te vinden zijn.

Ik ga even in op de bloedresultaten. Jullie hebben aangegeven te begrijpen dat de inwoners van en rond Zwijndrecht bezorgdheden hebben en antwoorden willen op hun vragen. Om te beginnen zouden jullie de gemeenschap en haar vertegenwoordigers betrekken bij dit proces en antwoorden op hun vragen en bezorgdheden. Ik had graag geweten welk initiatief jullie daar ondertussen rond genomen hebben en hoe jullie denken de bezorgdheden weg te nemen door op de publicatie van de bloedresultaten te reageren met de stelling dat er bij jullie werknemers in het verleden tot 10.000 microgram PFOS per liter gemeten werd en dat er bij hen geen gezondheidseffecten waren, terwijl het agentschap Zorg en Gezondheid wel waarschuwingen gaf bij veel lagere overschrijdingen van 5 en 20 microgram per liter.

Liggen de gevonden bloedwaarden in lijn met jullie verwachtingen? Er zijn wat dat betreft toch een aantal merkwaardige dingen in de pers verschenen, bijvoorbeeld over bewoners die nog maar één jaar in de buurt wonen, nooit groenten of eieren uit eigen tuin hebben gegeten, maar toch heel hoge bloedwaarden hebben. Kunnen jullie dan blijven volhouden dat dit louter door historische vervuiling verklaard kan worden? Welke boodschap hebben jullie vandaag – en dat vind ik een heel belangrijke vraag – voor de inwoners en de medewerkers, die momenteel allicht meevolgen?

U hebt een uitgebreid antwoord verschaft inzake het engagement dat jullie willen aangaan ten aanzien van de landbouwers en de directe omgeving van de 3M-site. Jullie geven daarbij wel aan dat dat geen erkenning is van enige aansprakelijkheid. Ik zie dat daarover ook gesprekken lopen met de Vlaamse overheid en dat jullie daarvoor ook onafhankelijke instanties willen inschakelen. Ik wacht uiteraard het uiteindelijke voorstel af, maar ik heb op dit moment wel nog één grote vraag. Jullie wijzen nog steeds de aansprakelijkheid af. Indien landbouwers ingaan op jullie voorstel, zijn jullie van plan om daarbij clausules te hanteren die verdere aansprakelijkheid van jullie kant ontkennen of potentiële toekomstige rechtsplegingen van landbouwers verhinderen?

Vorige week nog was onder meer Lantis hier aanwezig in de commissie, voor een tweede keer. Ook zij hadden ons aanvullende informatie bezorgd. Zo is er een document met een mailuitwisseling tussen het voormalig hoofd communicatie, Tim Van der Schoot, en de nieuwe woordvoerder van Lantis, Annik Dirkx. Deze mails dateren van 30 januari 2019, met als thema de 'key messages 3M/Oosterweel'. Mijn vraag is of die door 3M werden opgesteld. Wat was de bedoeling van die communicatie en wie zou die communicatie verrichten?

Uit diezelfde mails blijkt ook dat iemand van 3M haar mond voorbijgepraat zou hebben over metingen die 3M zowat tien jaar eerder uitvoerde, in 2009, op percelen van bewoners ten zuiden van de E3. Er staat dat dit nooit eerder werd vermeld. Enkele bewoners hadden toen blijkbaar al de raad gekregen om geen putwater meer te gebruiken voor de bewatering van groenten. Klopt dat verhaal uit 2009? Werd die raad toen aan bewoners gegeven? Indien niet, waren er dan geen metingen of was er gewoon geen advies? Ik vind het heel belangrijk om op die vragen een heel gedetailleerd antwoord te krijgen.

Er is vandaag ook een bedrijfsarts aanwezig, de heer Oyebody. Dank u wel voor uw aanwezigheid hier. Dat is heel handig, want dan kunnen we nu misschien een antwoord krijgen op de vragen die de vorige keer niet afdoende beantwoord werden. Namens onze fractie zou ik ze graag herhalen.

We kregen de bloedonderzoeken tot 2014 meegestuurd, maar wat zijn de meer recente vaststellingen? Kun je cholesterolwaarden linken met PFOS? Waarom werden de hoge

cholesterolwaarden die bij 3M-werknemers in Zwijndrecht werden vastgesteld, nooit afgezet tegen de gemiddelde waarden bij de plaatselijke bevolking?

Er is ook geen zicht op de vraag of er nog bloedonderzoeken gebeuren. Het kan nuttig zijn om ook de ex-werknemers, niet enkel gepensioneerden, opvolgonderzoek te laten doen. We zien in die documenten die ons werden aangeleverd, dat dit wel bij ex-werknemers in de VS gebeurde. Is er een reden waarom dit niet gebeurt bij voormalige werknemers van 3M Zwijndrecht?

Gebeurt er onderzoek naar substituten?

In het onderzoek hanteren jullie bepaalde achtergrondwaarden. Onlangs werd gezegd dat de achtergrondwaarden in Vlaanderen nog beter bepaald zouden moeten worden. Hebben jullie daarrond betere inzichten die jullie ook met deze commissie zouden kunnen delen?

Vanaf welke waarde in het bloed is het voor jullie aannemelijk dat er gezondheidseffecten optreden? Beschikken jullie over een gemiddeld aantal ziektedagen die werknemers, bij uitstek zij die actief zijn in de productie, opnemen? Kunnen jullie dat vergelijken met het gemiddelde in andere bedrijven in de chemische sector? Aangezien jullie bedrijf elke keer met zoveel overtuiging spreekt over de afwezigheid van gezondheidsproblemen bij werknemers, ga ik ervan uit dat u dit zo moet kunnen zeggen.

Dan had ik nog een paar specifieke vragen voor de heer Hoff. Hartelijk welkom hier, mijnheer Hoff. U bent al sinds 2005 actief bij 3M als 'advanced product specialist' en recentelijk binnen een andere functie. U hebt aan de Universiteit Antwerpen tussen 1999 en 2005 een doctoraat geschreven – de collega verwees er daarnet al naar. Mijn vraag is specifiek wat de hoofdconclusies van uw studie waren.

In een artikel van februari 2004 op de website van het World Wide Fund (WWF) wordt een onderzoek besproken waaraan u hebt meegewerkt, een onderzoek dat u leidde. Het gaat over een onderzoek naar de aanwezigheid van PFAS bij muizen in het natuurgebied Blokkersdijk. U zegt over het onderzoek in dat artikel: "We knew that laboratory rodents could be contaminated by petrochemicals (...), but there was little information on how serious an effect these would have on wild mice. (...) In fact we discovered that mice in the nature reserve have the highest-ever reported contamination level for PFOS where tests have been carried out."

De voorzitter: Mevrouw De Vroe, mag ik even ingrijpen? U bent namelijk al heel lang aan het woord. U mag alle vragen stellen, maar ik wil even zeggen dat ik exact dezelfde vragen gehoord heb bij collega Daniëls, met dezelfde referenties. Laat ons toch proberen om enkel nieuwe vragen te stellen. Er zijn al heel veel belangrijke vragen gesteld, maar laat ons proberen om niet te veel in herhaling te vallen.

Gwenny De Vroe: Klopt, collega Daniëls heeft er daarnet naar verwezen, maar ik vind het wel heel belangrijk dat we hier straks een heel gedetailleerd antwoord op krijgen. Ik rond ook af, voorzitter.

Mijnheer Hoff, u vermeldde dat de nabijheid van de 3M-fabriek u een unieke kans gaf om dit verder te onderzoeken. U stelde dat er geen grote conclusies konden worden getrokken over de lange termijn, maar dat dit het begin moest zijn van verder toxicologisch onderzoek. Een jaar later ging u aan de slag bij 3M, en u werkt daar tot op vandaag. Hebt u het onderzoek en de resultaten van toen ter sprake gebracht toen u daar begon? Of voordat u er begon? Wat was de reactie daarop? Wat heeft 3M ermee gedaan? Of hebt u dat niet gedaan?

Wat hebt u nog verder uitgevoerd aan toxicologische tests? Staat u als toxicoloog achter wat uw collega's en uw bedrijf al hebben gezegd over de effecten van PFOS? Werd er voldoende gehandeld vanuit de zorgplicht?

Ten slotte had ik het graag over communicatie gehad, alsook over het rapport-Tytgat, dat in oktober 2017 verscheen. We kunnen de tijdlijn van het najaar 2017 afgaan, van het politiek stuurcomité op 18 september tot aan de beslissing om niet te beslissen op 12 oktober. Ik had graag geweten in welke mate 3M daarbij betrokken was, wie volgens jullie de lead nam in de communicatie en wie besliste om niet te communiceren. Dat is opnieuw een algemene vraag, voor iedereen die zich aangesproken voelt.

Tot daar mijn vragen, voorzitter.

De voorzitter: Mevrouw Schauvliege heeft het woord.

Mieke Schauvliege: Ook van onze kant hartelijk welkom, voor de tweede keer, hier in de onderzoekscommissie. Wij gaan er ook van uit dat jullie deze keer antwoorden zullen bieden op al onze vragen.

Mijn eerste vragenpakket gaat over de gezondheid en de bloedwaarden. Wij hebben in de vele documenten die we hebben gelezen, een waslijst van wetenschappelijke bevindingen gezien die op een ernstig gezondheidsrisico wijzen voor PFOS. In de kranten hebben we ook gelezen dat de eerste alarmbellen al in de jaren 50 afgingen, maar dat het nog 50 jaar duurde vooraleer 3M besloot te stoppen met de productie van PFOS. Al die bevindingen die 3M al had, werden onvoldoende gedeeld. Professor Grandjean, bijvoorbeeld, zegt: "Hadden we eind jaren 70 geweten wat 3M op dat moment wist, dan hadden we als wetenschappers veel sneller aandacht gehad voor deze problematiek." Professor Wim De Coen van het European Chemicals Agency (ECHA) heeft hier verklaard dat voortschrijdend inzicht eigenlijk een lachertje is, want er was al heel veel kennis.

Ik wil me aansluiten bij de collega's. Mevrouw Teeters, op 29 juni 2021 hebt u in de commissie Leefmilieu de volgende uitspraak gedaan: "Uit het totaal aan beschikbare wetenschappelijke gegevens blijkt niet dat PFOS in de huidige of vroegere concentraties schadelijk is voor de mens." U betwistte niet dat er mogelijkerwijze een aantal verbanden waren, maar er was geen causaliteit, pleitte u. U hebt dat op 3 september in deze onderzoekscommissie herhaald. U hebt dat de afgelopen dagen nog eens herhaald in de pers. We hebben gisterenavond op onze afgesloten documentenbank de jongste documenten teruggevonden van uitspraken die u de afgelopen dagen in de pers deed. Mevrouw Teeters, ik zou van u willen horen of u nog altijd achter deze uitspraak staat. Ik zou dat eigenlijk willen horen van alle aanwezigen hier in dit parlement die u hebt afgevaardigd. Mijnheer Hoff, heel specifiek van u wens ik ook die uitspraak te horen. Zijn er geen gezondheidsrisico's ten gevolge van de uitstoot van PFOS en PFAS op de site van 3M in Zwijndrecht?

Ik wil nog eventjes doorgaan op de resultaten van het bloedonderzoek bij 796 inwoners van Zwijndrecht die binnen een straal van 3 kilometer van de fabriek vallen. Van hen heeft 93 procent te veel PFOS in het bloed. Van 59 procent wordt gezegd dat er een impact is op de gezondheid, dat er mogelijk gezondheidseffecten op lange termijn te verwachten zijn. Het agentschap Zorg en Gezondheid gebruikt daarbij een aantal wetenschappelijke normen afkomstig van ECHA. We hebben hier de afgelopen weken ook de arbeidsgeneesheer van 3M gehoord. Toen is gepeild naar vanaf wanneer men bij 3M vond dat er mogelijk toch wel iets aan de hand was. Zij verklaarde toen dat die normen 2 milligram per liter voor PFOA en 7 milligram per liter voor PFOS zijn. Dat is heel wat hoger, duizend keer hoger dan de normen die nu worden gehanteerd, bijvoorbeeld door het agentschap Zorg en Gezondheid. Dat is natuurlijk een ander onderzoek. Mijn vraag is heel concreet: op welke basis zijn deze normen bepaald? Wie heeft dat bepaald? Hoe verklaart men dat die zo veel hoger liggen voor de medewerkers van 3M ten opzichte van de 3M-omwonenden?

We hebben sinds 9 uur gisterenavond ook een lijstje gezien van resultaten van bloedonderzoek. Daarbij zijn er toch wel zeer ernstige overschrijdingen, ook van die 2 en die 7 microgram per liter. Hoe bent u daarmee omgegaan? U zegt dat die PFOS-waarden

steil naar beneden gaan, maar ik lees toch dat die nog altijd boven die aangehaalde normen liggen. Ik zou daar dus graag een verklaring voor hebben.

We hebben ook gezien dat heel veel onderzoek dat u hebt ondernomen, is uitgevoerd door Geary Olsen. Heel wat wetenschappers hebben de wetenschappelijkheid van dat onderzoek al in vraag gesteld. Waarom doet een multinational als 3M een beroep op de wetenschappelijke inzichten van steeds dezelfde wetenschapper? Waarom is er geen peerreview, is er ter zake geen wetenschappelijke tegenspraak mogelijk?

We hebben het volgende ook gevraagd aan de arbeidsgeneesheer die hier is geweest. U doet voor uw bloedanalyses altijd een beroep op Amerikaanse labo's. Wat is de specifieke reden daarvoor? Dat lijkt toch zeer bizar.

Mevrouw Teeters, u hebt op 3 september ook aangekondigd dat er bijkomend bloedonderzoek zou gebeuren. Er was onderzoek opgestart in mei 2021, bij de huidige medewerkers, maar ook bij gepensioneerde werknemers van 3M. U gaf aan die gegevens ter beschikking te zullen stellen. Zijn die gegevens al beschikbaar, en wat zijn de resultaten daarvan?

Ik kom tot een tweede luikje vragen. Ik heb een vraag die ik ook in de vorige commissievergadering heb gesteld. U hebt een 'sustainability report'. In het 'sustainability report' van 3M van 2021 staat het volgende te lezen: "The 3M Environmental Policy, created in 1975, established the framework for environmental management and conservation of resources, emphasising prevention of pollution at the source. We work to identify potential risks to the environment as well as to the health and safety of our employees and communities. We take steps to modify processes, product design and standards to address these risks. We leverage information and technology to assess the risks and drive compliance through data systems and technical analysis." Met andere woorden, u verklaart in dat duurzaamheidsrapport dat u er alles aan zult doen om vervuiling tegen te gaan, áán de bron, dat u zult zorgen voor de gezondheid van uw werknemers en de mensen rondom de bedrijven, dat u eigenlijk alles in het werk zult stellen, met de best beschikbare kennis, om dit zo goed mogelijk te doen. Geachte aanwezigen, sta me toe om te zeggen dat we van die verklaring, die toch wel een belangrijke missie en visie is voor een bedrijf zoals 3M, nog niet veel hebben gemerkt.

Ik haal vier feiten aan. Ten eerste zijn er de vergunningen. We hebben bijvoorbeeld gezien dat u bij de jongste vergunningsaanvraag van september 2020 die u hebt gedaan voor het lozen van PFOS, hebt geijverd voor een PFOS-lozing van 30 microgram per liter. De standaard in Vlaanderen is 0,1 microgram per liter. U hebt die 30 microgram willen bedingen. Uiteindelijk heeft de deputatie onder druk van deze commissie en alles wat in de pers is verschenen, beslist om die vergunning te herzien. Er is u nu opgelegd om naar 1 microgram te gaan, en u bent het daar ook niet mee eens. Ik kan dat niet rijmen met die missie en visie die u zo mooi verklaart op uw website.

Ten tweede, in het beschrijvend bodemonderzoek dat u nu uitvoert, moet u ook onderzoek doen naar de voedselveiligheid, naar de impact van de verspreiding van PFOS op voedsel. U hanteert daarbij de FAVV-normen (Federaal Agentschap voor de veiligheid van de voedselketen) die op dit moment beschikbaar zijn, maar we weten allemaal dat die zullen worden aangepast, dat er strengere ECHA-normen zijn. U bent nú bezig met dat onderzoek. Waarom hanteert u dan de normen die zullen worden aangepast, in plaats van de meest accurate en nieuwste normen die in de toekomst zullen gelden? Met de oude normen is er immers geen enkel probleem, natuurlijk. Met de nieuwe normen heeft men wel een probleem.

Ten derde is er de luchtuitstoot. De collega's hebben daar al ontzettend veel vragen over gesteld. Dat is natuurlijk de olifant in de kamer. Daar is wel onderzoek naar gedaan, maar ook op dat vlak worden er eigenlijk nauwelijks acties ondernomen. Hoe kunt u

verklaren dat u alles doet voor de gezondheid van de mensen, van de omwonenden, van uw medewerkers en dat u vervuiling bij de bron aanpakt als u geen maatregelen neemt om de uitstoot van de verontreiniging via de lucht tegen te gaan?

Er is nog een vierde feit dat ik hierbij wil vermelden, namelijk het feit dat u in maart 2020 hebt geprobeerd te verhinderen dat PFBS op de kandidatenlijst van de REACH-verordening (Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals) zou komen, ondanks het feit dat we allemaal weten, en jullie zeker, hoe persistent die PFAS-groep wel is. U hebt dat aangevochten. Gelukkig heeft het Europees Hof van Justitie op 17 maart die klacht nietig verklaard. Ook dat is echter opnieuw een manier om niet te voldoen aan uw zelfverklaarde missie. Hoe kunt u dat daarmee rijmen?

Ik kom tot mijn derde vragenstuk. Mevrouw Teeters, u verklaarde enkele dagen geleden via webcam dat de verspreiding van PFAS in de lucht 3 gram zou zijn. We hebben hier in de commissie enkele weken geleden ook gehoord dat er mogelijk een verspreiding via lucht zou zijn. Mijnheer Vermeulen, ik denk dat u dat hebt verklaard. Daar kwamen echter eigenlijk niet echt duidelijke antwoorden op. Ik ben zelf in de documenten gedoken. Aan de hand van de jongste antwoordfiche die jullie hebben doorgestuurd, op 15 oktober, zien wij dat er wel degelijk emissies via de lucht mogelijk waren en dat die gegevens al sinds 1976 beschikbaar waren bij jullie. Eerlijk gezegd, toen ik dat op die antwoordfiche las, viel ik van mijn stoel. Ik denk dat in de vorige commissievergadering alle fracties hebben gevraagd wat de uitstoot via de lucht was. Alle voorgangers die hier zijn gepasseerd, hadden al aangegeven dat het niet anders kan zijn dan dat er ook uitstoot via lucht is gebeurd. Dan krijgen wij hier het antwoord dat u dat niet weet, terwijl uit de documenten die u nu ter beschikking stelt, blijkt dat er al in 1976 emissies zijn vastgesteld door jullie, dat dat toen al werd onderzocht, dat er al bewijs voor was. Waarom hebben jullie niet vroeger gehandeld en alles gedaan wat in jullie mogelijkheden lag om die verspreiding van PFAS via de lucht tegen te gaan?

Dan heb ik nog een vraag over de dading en de veiligheidsberm. De collega's hebben er ook al naar verwezen. Ik heb in de vele discussies en mails en verslagen van vergaderingen heel duidelijk gevonden dat jullie eigenlijk hebben gevraagd om die hopen, om die veiligheidsberm die daar komt, niet als afval te beschouwen. Ik lees letterlijk in een verslag dat u geen beheerder van een stort wilt worden. Kunt u mij vertellen wat u daar precies mee bedoelt, waarom u dat zo belangrijk vond en van wie het idee kwam om die berm aan te leggen? In de dading is sprake van het verwerken van grond met PFOS tot 1000 microgram per kilogram. Vanwaar komt die grens? In de dading staat ook duidelijk dat 5000 kubieke meter grond tot 1000 microgram van jullie afkomstig, in die berm zou worden verwerkt. Ik lees in de vele verslagen dat jullie eigenlijk hadden gevraagd om meer te verwerken, en ook met hogere PFOS-concentraties. Kunt u dat bevestigen? Wat is er gebeurd met de gronden waar er sprake is van meer dan 1000 microgram? Liggen die nog op jullie terreinen? Zijn die verwijderd, en waar zijn die naartoe? Wat is er nu gebeurd met de gronden tot 1000 microgram? Liggen die nog op jullie terreinen? Ik meen te hebben begrepen dat jullie de opdracht hebben gekregen om die allemaal te verwijderen omdat die als afval gecatalogeerd zijn. Wat is de kostprijs van het verwijderen van die hopen, waartoe jullie nu de opdracht hebben gekregen van de milieu-inspectie?

Wat de dading betreft, er is een afspraak gemaakt in dezen. Op jullie vraag is daarin de clause gekomen dat de berm geen stort is, dat we met een grondverzetregeling zitten. Dat blijkt uit de verslagen. Door de actie van de milieu-inspectie moeten de hopen worden verwijderd en kunnen die niet worden verwerkt in de veiligheidsberm. Wat is de impact daarvan op de dading? Een dading is één en ondeelbaar. Betekent dit dus dat de dading vervallen is?

Dan heb ik nog een aantal vragen over de inwoners en de mensen die het slachtoffer zijn van heel deze kwestie. U hebt al verklaard dat u 125 miljoen euro ter beschikking zult stellen om een aantal inspanningen te doen. U hebt ook verklaard dat u in 1,6 miljoen

euro per jaar voorziet voor de sanering. Er is blijkbaar een overzicht in een van uw documenten van het geld dat u tot nu toe al ter beschikking hebt gesteld. De bewoners rond 3M maken zich natuurlijk heel veel zorgen, over hun gezondheid, maar ook bijvoorbeeld over de waardevermindering van hun huis. Er zijn heel wat aspecten: wie zal die sanering betalen enzovoort? Welke inspanningen gaat u ter zake doen?

Wat het productieverlies betreft, hebt u al een aantal verklaringen gedaan in de pers, maar ook wat dat betreft, willen wij het traject horen. Wat gaan jullie precies ondernemen met de landbouwers? Welke afspraken zijn jullie van plan te maken? In welke middelen voorzien jullie daarvoor? Jullie hebben immers eerst verklaard dat er 125 miljoen euro ter beschikking was voor de landbouwers. Nu blijkt echter dat daar heel wat meer onder terechtkomt. Heel concreet, waarvoor zal die 125 miljoen euro worden gebruikt? Voor welke inspanningen? En welk traject voorzien jullie?

Ik denk dat ik het voorlopig hierbij ga laten.

De voorzitter: De heer D'Haese heeft het woord.

Jos D'Haese: Voorzitter, de lijst is al lang, dus ik zal er niet al te veel aan toevoegen.

Een eerste blokje gaat over de wetenschap inzake PFAS en gezondheid. Mevrouw Teeters, u hebt inderdaad een interview gedaan met Het Laatste Nieuws. Daar is al naar verwezen. Mag ik aannemen dat u de teksten naleest die worden gepubliceerd en waarin u wordt geciteerd, en dat u achter alles staat wat er in de pers is verschenen en de manier waarop u dat hebt gezegd? Mag ik daarvan uitgaan of niet?

Mevrouw De Vroe heeft deze vraag al voor een stuk gesteld: op welk moment is het voor 3M nodig om actie te ondernemen voor de gezondheid? Wat moet daarvoor op tafel liggen of op papier staan qua wetenschappelijke gegevens?

Wat of wie in Europa zien jullie als de referentie als het gaat over het bepalen van gezondheidkundige toetsingswaarden? Of ziet u enkel uzelf als referentie daarvoor? Voor de rest zijn alle vragen door de collega's gesteld, denk ik.

Wat de gezondheid van de werknemers en de omgeving betreft, welke gezondheidsnormen gebruiken jullie voor jullie eigen personeel voor PFOS en PFOA? Inzake PFOA hebben we al gehoord van de arbeidsgeneeskundige dat dat een waarde van 2000 microgram PFOA per liter in serum zou zijn. Voor PFOS wist die dame ons dat niet te zeggen. Ik neem aan dat jullie dat wél kunnen. Waarom ligt die gezondheidkundige waarde daar? Ik neem aan dat dat bij jullie de 'biological limit value' (BLV) heet. Wat verwachten jullie daarboven?

Mijnheer Hiel, u was EHS-manager, preventieadviseur en milieucoördinator in het jaar 2002. Dat is een hele mond vol. Dat was in de periode van de uitfasering van PFOS en PFOA in Zwijndrecht. Wat was volgens u de reden waarom er op dat moment werd gestopt met die productie? Bent u van mening dat 3M daarna, in de periode waarin u er aan de slag was en na die periode, alle nodige en mogelijke maatregelen heeft genomen om de blootstelling aan PFOS en andere PFAS in de omgeving en bij de eigen werknemers te beperken?

Uit onderzoeken en rapporten van 3M zelf uit de jaren 60, 70, 80 en 90, waarnaar al werd verwezen, blijkt dat jullie ervan op de hoogte waren dat PFAS persistent, bioaccumulatief en toxisch zijn. Ik denk dat jullie het daarover eens zullen zijn, los van welke gezondheidkundige toetsingswaarden er worden gebruikt en zo verder. Die drie zaken blijken uit jullie eigen intern onderzoek. Het blijft aanwezig in de natuur, het breekt niet af, het stapelt zich op in levende wezens en bij zeer hoge dosissen is het toxisch en zelfs dodelijk: dat staat allemaal in jullie eigen intern onderzoek. Jullie werken dus met stoffen die, als ze in het milieu terechtkomen, er nooit meer uitgaan en zich opstapelen in levende wezens, waar ze schade kunnen veroorzaken. Als jullie gedurende

heel die periode daarvan op de hoogte waren, vinden jullie dan dat het oefenen met blusschuim en het lekken uit rioleringsleidingen, maar ook bijvoorbeeld het in ongeordende hopen opslaan van zeer zwaar vervuilde grond op jullie terreinen, een correcte toepassing is van het voorzorgsprincipe en van jullie zorgplicht ten overstaan van jullie eigen werknemers en de omgeving?

Ik had dezelfde vraag als mevrouw De Vroe over dat ene zinnetje dat we lezen, dat 3M ooit al stalen heeft genomen in tuinen van bewoners en daarbij zelfs gebruiksadvies over putwater heeft gegeven. Kunt u daar meer over zeggen? Wie hebt u daar toen van op de hoogte gebracht? OVAM, Lantis, anderen? Wisten zij dat of wisten zij dat niet?

Over de lozingen is al veel gezegd. Mevrouw Teeters, in het interview in Het Laatste Nieuws verklaarde u dat de Vlaamse overheid al sinds 2007 op de hoogte was van het feit dat 3M FBSA loosde. Dat stond nochtans niet in de vergunning, en dat is een van de redenen waarom jullie vandaag zo hard worden aangepakt door de milieu-inspectie. Kunt u dat wat verder uitleggen? Hoe was de Vlaamse Regering op de hoogte? Wie? Bent u daar toen ooit over aangesproken?

Een volgende vraag gaat over jullie betrokkenheid bij alles wat er is gebeurd na het beschrijvend bodemonderzoek en de bodemsanering bij 3M zelf. Wij vinden 3M heel vaak terug in mails, in vergaderingen, in overlegmomenten als het gaat over lozingsnormen, communicatie, grondverzet en zo verder, rond Oosterweel en andere. Kunnen jullie hier gedetailleerd uiteenzetten op welke manier 3M werd betrokken bij het opstellen van onder meer toetsingskaders voor grondverzet, het vastleggen van lozingsnormen voor water, het opstellen van communicatie over vervuiling of andere dingen? Hoe werd 3M daarin betrokken, formeel of informeel en wat hebben jullie daar aangeleverd? Hoe zijn die vergaderingen daaromtrent verlopen?

Een laatste blokje betreft de engagementen die 3M wel of niet aangaat. Welke rechtszaken hangen 3M op dit moment boven het hoofd in de Verenigde Staten? Als we die even samennemen, stel dat jullie die allemaal verliezen, welke schadeclaims staan daar dan tegenover? Wat is de maximale schadeclaim die jullie riskeren te moeten betalen als jullie die rechtszaken in de VS verliezen?

Ik heb nog een vraag die ik vorige keer stelde, maar waar toen geen antwoord op kwam, niet omdat u het niet wist, maar omdat u niet wilde. Ik doe dus een tweede poging. Er worden vandaag al zeer grote kosten gedaan voor medische onderzoeken. Er zullen in de toekomst nog zeer grote kosten worden gedaan voor medische onderzoeken, op populatieniveau, maar ook voor individuele mensen die vanaf nu medisch zullen moeten worden opgevolgd. Is 3M bereid om dat te betalen, ook indien het daar niet toe wordt gedwongen door een rechtszaak? Voor alle duidelijkheid, het gaat over iets anders dan een bodemsanering. Het gaat over de gezondheidsimpact bij de mensen. Zijn jullie bereid om op te draaien voor alle mogelijk kosten die daarmee te maken hebben?

Een laatste vraag, dan, ook een die ik had gesteld, maar waarop men ook geen antwoord wilde geven, dus we proberen het opnieuw. Er is al gesproken over de dading. In een van de eerste regels van die dading staat te lezen dat er PFOS-vervuiling is aangetroffen rond 3M, maar dat 3M de aansprakelijkheid voor die vervuiling betwist op de Oosterweel-gronden. Dat staat er zo in. Als 3M niet aansprakelijk is voor de vervuiling vlak naast jullie fabriek met een product dat jullie produceren, wie dan wel? Licht dat daar dan toevallig? Is er iemand die dat daar heeft neergelegd?

De voorzitter: Bedankt, collega D'Haese. Ik geef het woord aan collega De Roo, en daarna ga ik zelf ook nog een aantal vragen stellen. Dan geven we het woord aan de mensen van 3M.

Stijn De Roo: Bedankt aan wie hier aanwezig is. Ik wil jullie ook bedanken voor de extra informatie die jullie hebben aangeleverd na de vorige hoorzitting, waar we toch met heel wat vragen bleven zitten.

Ik heb drie korte blokjes van vragen. Mijn eerste sluit aan bij de laatste van collega D'Haese. We vinden hoge concentraties aan PFOS terug in de bodem de buurt van Zwijndrecht, laat ons zeggen in het woongebied. Maar we vinden ook hoge concentraties terug in het bloed van de inwoners van Zwijndrecht. Het is een eenvoudige vraag, maar ik had er graag een antwoord op gekregen. Is de PFOS die we terugvinden in de omgeving van de 3M-site in Zwijndrecht, bijvoorbeeld in de tuinen van de mensen, afkomstig van de historische productie van deze stof in de 3M-fabriek?

Een tweede blokje vragen gaat over de emissies via lucht. Ik weet dat er al heel wat collega's vragen over hebben gesteld, maar ik wil er eigenlijk direct dieper op ingaan, omdat ons daarrond eigenlijk al heel wat bijkomende informatie is bezorgd, onder andere dat rapport uit 2012 over de emissies van PFOA in Gendorf, Duitsland. Nu, dat rapport omschrijft een aantal modelleringen, heel gedetailleerd. Men zegt ook dat het een gemodelleerde waarde is, ze kan ook nog hoger zijn door een aantal andere mechanismen. Maar in de toelichting die u ons hebt bezorgd, die verwijst naar die studie in Gendorf of die modellering, zegt u dat de analyseresultaten aantoonde dat het model de effectieve bodemwaarden niet accuraat voorspelde. Dat is echter niet opgenomen in het rapport zelf. Mijn vraag is dus: ben ik correct om te stellen dat er, buiten het ene theoretische model en rapport van Gendorf uit 2012, dat overigens niet kon worden bevestigd door de analyses op het terrein, nooit een analyse is gemaakt door 3M over de emissies van PFAS, eender waar ter wereld? Klopt dat?

Wat de emissies via de schouw betreft en de verspreiding daarvan in de omgeving: zijn daar effectief analyses gebeurd en modellen die wel kloppen met de metingen die men doet op het terrein?

Als dat zo is, waarom werd dat document ons niet bezorgd? En ten tweede, waarom heeft 3M geen vervolgacties genomen na dat inaccurate model uit 2012? Waarom bestaat er geen dergelijk rapport over de site in Zwijndrecht en de verspreiding van PFAS en PFOS? En waarom werd de bodem in de buurt van Zwijndrecht, bijvoorbeeld in woongebied, dan niet door jullie onderzocht naar de aanwezigheid van PFOS en PFAS? En mocht dat wel zo zijn, onder welke omstandigheden is dat gebeurd?

Hebben jullie ooit gecommuniceerd met de omgeving van de 3M-site in Zwijndrecht, over die gemodelleerde of gemeten huidige of historische emissies via de lucht? Hebben jullie gecommuniceerd met Vlaanderen, en zo ja, met welk departement of met welk agentschap? Of hebben jullie met een andere vergunningverlener gecommuniceerd over die emissies via de lucht? En als dat niet gebeurde, waarom hebt u deze informatie dan niet gedeeld met de bevoegde diensten?

In dat rapport uit 2012 is een vaststelling gemaakt over het emitteren onder gasvorm maar ook onder vaste vorm voor PFOA. Maar is die vaststelling ook geldig voor de PFOS en PFAS die jullie produceerden, of eventueel voor restproducten die in jullie productieproces ontstaan? Hebben de kortere koolstofketens die momenteel worden geproduceerd op de site een grotere kans ten opzichte van de langere koolstofketens om te emitteren uit het productieproces? En zo ja, hebben ze dan ook een grotere kans om te emitteren naar de omgeving? Op welke manier werden emissies gemonitord via de lucht tijdens de periode waar PFOS nog in productie was? En welke technieken werden er toen ingezet om die emissies te beperken? En op welke manier worden emissies gemonitord via de lucht tijdens die huidige productieprocessen? Er staan ook een aantal processen in jullie document, maar die gaan over vandaag. Welke technieken werden er in het verleden ook nog gebruikt om die emissies te beperken?

Jullie hebben ook nog een uitgebreider antwoord bezorgd over de emissies via de schoorsteen. Collega De Vroe heeft het ook al aangehaald, jullie spreken daar ook over de materiaalbalansen, en dat die geen volledig beeld geven, onder andere vanwege die thermische oxidatie-eenheid (TO). Daar worden een aantal PFAS-verbindingen vernietigd. Mijn vraag is daar nog bij of er ten tijde van de productie van PFOS ook een

thermische oxidatie-eenheid aanwezig was, of was er een andere techniek om die emissies naar de omgeving via de schouw in te perken? Kunt u daar nog meer informatie over geven? Want u hebt al heel wat aangeleverd, maar daar blijven toch nog wel wat vragen overeind.

Een volgend blokje vragen gaat over gezondheid. In de aanvullende informatie die u ons hebt bezorgd, verwijst u ook naar het gezondheidsonderzoek. U hebt geconcludeerd, dat schrijft u toch, dat de lage detectiepercentages en -gehalten in het bloedserum bevestigen dat de huidige activiteiten van de 3M-fabriek geen risico vormen voor de volksgezondheid. U doet die vaststelling op basis van één PFAS-verbinding, die u noemt. En u herhaalt dat de productie van PFOS in het verleden plaatsvond, en u verwijst ook naar het feit dat er op vandaag dus langere keten-PFAS-chemicaliën worden geproduceerd, maar vooral producten die gebaseerd zijn op die korte keten.

Nu, ik vind het een vreemde conclusie, want in de vorige hoorzitting, mevrouw Teeters, hebt u aangegeven geen vragende partij te zijn om alle PFAS-verbindingen op één hoop te gooien, als één groep te behandelen. Maar volgens mij doet u met die conclusie die u maakt over het algemeen gezondheidsonderzoek eigenlijk net hetzelfde. U hebt in de vorige hoorzitting aangegeven, mevrouw Teeters, dat alle PFAS-verbindingen, en dat zijn er een paar duizend in die groep, zodanig verschillen van chemische eigenschappen dat ze niet als één groep beschouwd mogen worden. Maar ten tweede stellen we ook vast uit uw documentatie – en dat is ook normaal, denk ik – dat niet alle concentraties van PFAS-verbindingen in jullie emissies even groot zijn. Sommigen zitten hoger, sommigen zitten lager dan de PFAS-verbinding die u noemt.

Vandaar mijn vraag: staat u nog steeds achter de geformuleerde conclusie die u ons schriftelijk overmaakte over de bevestiging van het ontbreken van een risico voor de volksgezondheid? Kunt u dat wel concluderen op basis van dit beperkte onderzoek? Hoe rijmt u dit met bio-accumulatie, met persistentie en met de toxiciteit van deze verbindingen? Ze worden nog geproduceerd, dus er zullen er nog bij komen. Hoe rijmt u die conclusie met dat gegeven? Is de conclusie doorgesproken met uw Chief Medical Officer? Die is hier ook aanwezig, dus ik stel de vraag ook aan u: is die conclusie, over het feit dat er geen impact is, op basis van die ene verbinding, doorgesproken met u? En meer algemeen: is dit de manier waarop 3M op het vlak van gezondheid omgaat met haar site in Zwijndrecht? Alvast bedankt voor uw antwoorden.

De voorzitter: Bedankt, collega. Collega Gryffroy had ook nog een bijkomende vraag, heb ik begrepen.

Andries Gryffroy: Mijn vraag zal heel kort zijn. Op pagina 17 van jullie presentatie zie ik twee zaken staan bij uitfaseren tot heden. In het bovenste gedeelte staat: "3M informeert VITO en OVAM over uitfasering en bezorgt white papers die de stand van de milieutechnische en gezondheidkundige wetenschap weergeven." Mijn vraag is of die documenten ons ook zijn bezorgd, ja of neen.

Daaronder staat het volgende bij 2004: "3M antwoordt op vragen van Vlaams Parlement en minister Milieu om studies en EPA docket te bezorgen." Zijn daar documenten van? Zijn die aan ons bezorgd?

"3M overlegt met burgemeester Zwijndrecht over onderzoek." Zijn daar schriftelijke nota's van, onweerlegbaar? Zijn die aan ons bezorgd, kunnen we die krijgen?

Bij 2002 staat: "3M ontmoet burgemeester Zwijndrecht en bezorgt overzicht risk assessment i.s.m. OVAM." Zijn daar schriftelijke verslagen van? Is daar schriftelijk iets van terug te vinden? Kunnen we die krijgen? Zijn die aan ons bezorgd? Want dit zijn wel belangrijke, heel belangrijke, cruciale documenten. We zien nu dus dat er in 2002 inderdaad gesprekken zijn geweest met de burgemeester, samen met de OVAM. Men zegt hier "bezorgt overzicht risk assessment", dus ik veronderstel dat er ook wel iets concreets, materieels afgegeven zal zijn geweest. En dan vind ik dat deze documenten

toch wel superbelangrijk zijn, en dan hoop ik dat jullie daar correct op kunnen antwoorden. Ik dank u.

De voorzitter: Bedankt, collega Gryffroy. Ik had zelf ook een aantal vragen, natuurlijk, in drie blokken. Ik zal er ook heel veel kunnen skippen omdat de collega's ze al gesteld hebben.

Een eerste blok gaat over het opnemen van verantwoordelijkheid van de vervuiling ten aanzien van omwonenden, burgers, landbouwers, en ook de werknemers die actief zijn of zijn geweest bij 3M. Een tweede blok betreft de omgang met de historische PFOS-vervuiling, de huidige uitstoot, de stockage van de zeer vervuilde grond. Ten derde heb ik het over de relatie met de bevoegde overheidsdiensten.

Ik ga starten met misschien wel het belangrijkste aspect, en dat is wat vandaag ook heel wat mensen bezighoudt, denk ik, in Zwijndrecht en de brede omgeving, en waarover ook door 3M al een aantal publieke verklaringen zijn afgelegd de voorbije weken en maanden. Dat is het opnemen van de verantwoordelijkheid voor die vervuiling.

Ik neem aan dat jullie ongetwijfeld bekend zijn met het bloedonderzoek dat het Vlaams agentschap Zorg en Gezondheid de afgelopen maanden heeft gevoerd, en ook de resultaten daarvan. Als je daarnaar kijkt, blijkt toch dat 9 op de 10 omwonenden te veel PFOS in het bloed hebben, en dat meer dan de helft van de deelnemers een waarde heeft die vanuit gezondheidskundig standpunt te hoog ligt. Daaruit blijkt ook dat wie dicht bij de fabriek woont doorgaans hogere waarden heeft.

Ik heb daar toch een aantal vragen over. Erkennen jullie dat de gemeten PFOS-waarden in het bloed effectief het gevolg zijn van de productie van 3M in Zwijndrecht? En wat zijn volgens jullie de blootstellingsroutes van PFOS/PFAS voor de omwonenden? Eerder werd er altijd naar verwezen dat het vooral een probleem was van bodemverontreiniging, vandaar ook die no-regretmaatregelen rond het niet eten van eieren enzovoort. Maar nu blijkt dat ook mensen die geen tuin hebben en dicht bij de fabriek wonen, hogere waarden blijken te hebben. Wat is daar volgens jullie de oorzaak van? Gaat het dan over verspreiding via de lucht, gaat het over stof? Wat is daar volgens jullie de oorzaak van?

De helft of meer dan de helft heeft ook waarden die vanuit gezondheidskundig standpunt te hoog zijn. Hoe reageren jullie op die bevinding? Erkennen jullie dat die waarden vanuit gezondheidsstandpunt effectief te hoog zijn, zoals de Vlaamse overheid dat stelt, zoals eigenlijk alle aspecten die we gehoord hebben dat stellen? Of waarop baseren jullie zich dan om dat tegen te spreken?

Die staalnames, maar ook alle andere acties die gebeuren, kosten ook heel veel geld aan de Vlaamse overheid, dus ook aan de belastingbetaler. Zijn jullie bereid om daar de verantwoordelijkheid te nemen en de kosten van die staalnames op zich te nemen, ook de verdere staalnames die nog zullen moeten gebeuren, en de medische opvolging van zowel werknemers als omwonenden die met te hoge concentraties in hun bloed te maken krijgen?

Over engagementen gesproken: op 30 september kwam er een persbericht vanuit 3M waarin er een investering van 125 miljoen euro werd aangekondigd voor de aanpak van de PFOS-problematiek. Kunnen jullie die investering wat nader toelichten? Welk aandeel zal effectief uitgetrokken worden om daarmee de omwonenden te ondersteunen? In dat persbericht wordt ook gezegd dat 3M ook landbouwers en bioboeren zal ondersteunen die getroffen zijn door de no-regretmaatregelen. Welke tegemoetkoming kunnen die mensen dan verwachten, op welke termijn? In het document met aanvullende info dat jullie op 15 oktober bezorgd hebben was er sprake van een eerste vergadering met de landbouworganisaties op 18 oktober. Heeft die plaatsgevonden? Welke engagementen zijn daar aangegaan?

Dan heb ik het nog specifiek over de werknemers. We hebben hier ook een delegatie van de vakbonden ontvangen. Die waren toch ook relatief ongerust. Die vroegen ook om te bekijken of er toch een onafhankelijk onderzoek kon worden gedaan. En ik snap hun ongerustheid heel goed. Ik moet zeggen dat jullie ook in de media toch wel wat tegenstrijdige standpunten naar voren hebben gebracht als het gaat over de bloedwaarden van die werknemers en ex-werknemers. Want als ik kijk naar eind juni, dan was de heer Vermeulen in de media aanwezig, en waar hij verklaarde dat de voorbije twee decennia het bedrijf zelf grootschalige onderzoeken gedaan heeft naar de gemiddelde PFOS-concentratie bij 3M-medewerkers in Zwijndrecht en daarbuiten, maar dat die studies aantonen dat de concentraties heel laag zijn.

En dan horen we een aantal weken terug mevrouw Teeters, in een interview met de VRT. En zij zegt: "Onze werknemers hebben bloedwaarden die tien keer zo hoog liggen als die van de omwonenden in Zwijndrecht. We ondervinden daar geen negatieve gezondheidseffecten van." Wat is het dan? Hoe zit het dan? Daar spreek je elkaar zo hard tegen. Een van de twee kan niet correct zijn, en als daar al tegenstrijdige verklaringen over komen, over de hoeveelheid PFOS in het bloed van werknemers, dan neem ik aan dat jullie ook wel begrijpen dat we moeilijk geloof kunnen hechten aan uitspraken over gezondheidseffecten.

Een aantal andere vragen die ik daarover wou stellen, zijn al door de collega's gesteld. Die ga ik overslaan. Ook wat de zogenaamde veiligheidsberm betreft en de vervuilde grondhopen op de site van 3M denk ik dat al heel wat collega's vragen gesteld hebben. Daar ga ik misschien straks nog verder op in.

Over de waterzuivering wil ik misschien nog één iets aanhalen. Die grenswaarde is door de deputatie van de provincie Antwerpen in oktober van 30 microgram per liter naar 1 microgram per liter gebracht. Op 9 november heeft de heer Vermeulen in een brief aan de onderzoekscommissie gesteld dat 3M zich inzet voor het ontwerpen, bouwen en exploiteren van een aanvullende waterbehandelingscapaciteit volgens de nieuwste stand van de wetenschap, dat die technologie vrijwel alle PFOS en bijna alle andere PFAS zal kunnen verwijderen uit het afvalwater dat door de fabriek van 3M in Zwijndrecht wordt geloosd, dat ze zich inzetten op het hierboven beschreven afvalwaterbehandelings-systeem, en dat 3M klaar, bereid en in staat is om met de bevoegde overheden verder in dialoog te gaan over de tijdspanne voor de installatie van dit systeem. Maar achteraf wordt er dan wel beroep ingediend tegen die beslissing van de deputatie. Ik vraag mij dan af waar het probleem juist zit volgens jullie. Als je kijkt naar Lantis, dan hebben die ook die grenswaarden. En eigenlijk is de norm die de VMM hanteert momenteel 0,1 microgram. Dus wat is dan het probleem? Waarom is daar in beroep gegaan?

Ook in de hoorzitting op 3 september heeft de heer Vermeulen gezegd dat doorheen de jaren de lozingsnormen almaar strenger zijn geworden, en dat het altijd is gelopen volgens het proces dat men volgt om een vergunning te verkrijgen. Met het oog op een verdere verstrenging vanaf midden 2022 heeft men investeringen gedaan om het afvalwater in staat te stellen om aan de norm te voldoen, zei hij toen. Daar zijn investeringen voor nodig, en er wordt nog analyseapparatuur geïnstalleerd, zodat men online kan analyseren. Het hele systeem wordt gevalideerd enzovoort.

Als die nodige investeringen al gedaan worden, als het technisch haalbaar is om die zuivering te doen, nogmaals, waarom gaan jullie dan in beroep tegen die nieuwe normen? Ik denk dat collega Schauvliege daarnet terecht ook al verwees naar jullie missie en visie zoals het toch op de website staat. Ik vind die daar ook heel moeilijk mee te rijmen. En bijkomend: is dit dan hoe jullie het zien als jullie volle medewerking betonen, als jullie verantwoordelijkheid opnemen en die verantwoordelijkheid invullen? Waarom accepteren jullie dan niet gewoon die norm, waarom gaan jullie daartegen in beroep?

Wat de proactieve houding en het contact met de overheid betreft: het is er al vaker over gegaan dat er in 2005 door het Amerikaanse milieubeschermingsagentschap een boete is opgelegd aan 3M, omdat jullie jarenlang inzichten over de schadelijkheid van fluorchemicaliën hadden achtergehouden in de Verenigde Staten. Nogmaals, hebben jullie dat aangegrepen om ook in België de overheid – dan bedoel ik zowel de Vlaamse overheid als de gemeente Zwijndrecht – op de hoogte te brengen, en zo neen, waarom niet? We hebben dat ook al gevraagd op 3 september, en toen was het antwoord 'ik weet dat niet, ik weet niet of het vooral in 2005 tot actie geleid heeft in Zwijndrecht.' Ik neem aan dat jullie dat ondertussen wel hebben kunnen opzoeken, en daar ondertussen wel het antwoord op weten. En misschien meer algemeen: kunnen jullie duiden hoe 3M omgaat met een juridische veroordeling of andere vaststellingen die nieuwe milieu- en gezondheidsrisico's laten vermoeden voor historische activiteiten? In welke mate hebben juridische acties in andere landen impact op hoe jullie in de rest van de wereld jullie bedrijfsvoering doen?

Ook over het voorzorgsprincipe heb ik misschien nog een vraag. Daarover bleven jullie in september nogal op de vlakte. In een recent interview liet mevrouw Teeters uitschijnen dat we daar in Vlaanderen misschien wat te ver in doorgeslagen zijn. Dat is een nogal verontrustend standpunt, denk ik, als je weet dat 3M al 20 jaar geleden gestopt is met de productie van PFOS, en er vandaag zoveel mensen zijn met bloedwaarden die zo hoog zijn dat er gezondheidseffecten te verwachten zijn. Dus daarom stel ik toch nog eens de algemene vraag, tot slot: hoe vullen jullie dat voorzorgsprincipe in? Wat betekent dat voor 3M? Want dat is toch een heel belangrijk concept, zeker hier in Europa.

Ik denk dat er heel veel vragen gesteld zijn, ik geef het woord aan 3M. Ik neem aan dat jullie onderling kunnen verdelen wie op welke vraag kan antwoorden. Ik heb ook wel begrepen dat een aantal collega's ook heel specifieke vragen hebben gesteld aan specifieke mensen. Ik zou ook willen vragen om daar al aan tegemoet te komen. Als dat niet zo zou zijn, dan denk ik dat we uiteraard straks nog naar een tweede ronde gaan, waar we daar verder op kunnen ingaan.

Maar ik geef graag het woord aan 3M voor de antwoorden.

Rebecca Teeters: Bedankt voor alle vragen. Ik weet dat jullie vooral de mensen rondom mij willen horen, dus ik zal zelf niet uitgebreid tussenkomen, maar vooral de vragen wat proberen te verdelen onder de aanwezigen. Mijnheer Verstraeten, kun jij beginnen met de vele vragen rond uitstoot en vergunningen? Mevrouw Cauberghe en mijnheer Hiel, jullie kunnen het daarna misschien hebben over de historiek van het DSI-proces (Descriptive Soil Investigation of beschrijvend bodemonderzoek) en de communicatie met overheidsinstanties.

Kristof Verstraeten: Goedemorgen allemaal, voor ik op de vragen antwoord, wil ik me even kort voorstellen. Mijn naam is Kristof Verstraeten. Ik werk reeds tien jaar bij 3M. Ik heb een achtergrond als bio-ingenieur, gespecialiseerd in milieutechnologie. Ik ben gestart in 2011 als EHS-ingenieur. Ik heb onder andere gewerkt rond de waterzuiveringsinstallatie en het bodemsaneringsproject dat toen liep. Tussen 2014 en 2015 was ik milieucoördinator bij 3M en daarna heb ik in het kader van jobrotatie gewerkt als 'site supervisor' in de productie-installatie. Ik heb ook een rol als 'black belt' gehad, een functie die meer gericht is op het leiden van projecten die op de site worden uitgevoerd. Een paar jaar geleden ben ik dan teruggekeerd naar de EHS-dienst, eerst als veiligheids- en gezondheidslead en sinds begin dit jaar als EHS Manager.

Er zijn heel veel vragen gesteld, pertinente en belangrijke vragen. Ik ga trachten om daar een zo algemeen mogelijk antwoord op te geven. Ik ga mijn antwoorden daarom in blokken proberen te clusteren. Mijn collega's kunnen daarna aanvullen op punten waar ik nog niets over heb gezegd of die zij beter kunnen toelichten.

Ik zou graag beginnen met de vragen rond massabalansen. Ik zou graag toelichten hoe zo'n balans tot stand komt, hoe die gebruikt wordt en wat het nut ervan is. Zo'n massabalans ontstaat op het moment dat er in onze onderzoekslabo's nieuwe processen of nieuwe producten ontwikkeld worden. Die processen worden op laboschaal bestudeerd en dan maken we daar een massabalans van. Hoe ziet die eruit? Enerzijds bevat die alle mogelijke inputs, de grondstoffen die gebruikt worden. Anderzijds bekijkt men welke stoffen uitgestoten worden via de lucht of via het water, welke afvalstromen er te verwachten zijn en welk eindproduct er uit het proces komt. Zo'n massabalans wordt uitgedrukt in kilogram uitstoot per stof per kilogram eindproduct. Als je met zo'n massabalans aan de slag wilt gaan, moet je ze kunnen koppelen aan de productiedata die voorhanden zijn. Op basis daarvan kunnen wij dan gaan berekenen, op jaarbasis, hoeveel emissie wij per proces verwachten, via de lucht, het water of in afvalstromen. Voor elk proces op onze site is er zo'n massabalans. Dat wil ik heel duidelijk stellen.

Wat wordt er nu gedaan met die data? Ik kan hier bevestigen dat die data effectief gedeeld worden. Laat me starten met de luchtemissies. De rapportage daarvan gebeurt al sinds heel lang via het integraal milieujaarverslag (IMJV), waarin eigenlijk een overzicht wordt gegeven van welke stoffen onze site emitteert. Die data zijn beschikbaar en kunnen geraadpleegd worden. Een aantal jaren geleden is daar een detailniveau aan toegevoegd: het F-gasmonitoringplan, waar ook al een paar keer aan gerefereerd is. Daarbij gaan we nog gedetailleerder rapporteren, onder andere aan het VEKA, welke emissies wij op onze site verwachten. Dat loopt. Dat zijn duidelijke afspraken. Belangrijk daarbij is dat de emissies die aldus gerapporteerd worden, ook geverifieerd worden door een onafhankelijke organisatie, het Verificatiebureau Benchmarking Vlaanderen (VBBV). Die organisatie bevestigt de emissies en daarna kunnen wij rapporteren.

Die massabalansen starten natuurlijk als een theoretisch aspect. Je moet die aanvullen en verder verfijnen naarmate je een proces gaat opschalen. Je start immers van enkele liters en schaal op tot 20.000 of 25.000 liter per proces. Hoe verloopt dat? Dat is de verantwoordelijkheid van de procesingenieur, die die massabalans op basis van de kennis die wij doorheen de jaren opbouwen, up-to-date houdt. Dat is niet enkel proceskennis; door de jaren heen worden ook metingen uitgevoerd om de massabalansen verder te verfijnen, zodat ook onze gerapporteerde luchtemissies zo accuraat mogelijk zijn.

Ik wil even inzoomen op een heel specifieke vraag rond de meeting die wij in februari 2020 hadden over dat F-gasmonitoringplan. Dat was inderdaad een meeting met de mensen van het VEKA en het kabinet. Ik was daar persoonlijk aanwezig. Die meeting ging inderdaad over de broeikasgasemissies op onze site in Zwijndrecht. We hebben tijdens de meeting de historie toegelicht en ook wat onze plannen zijn om die emissies sterk te gaan reduceren. Een belangrijk punt dat we daar besproken hebben is de intakking van een gebouw waar we PFAS produceren, op onze naverbrander, wat geleid heeft tot een significante reductie van onze CO₂-uitstoot. Die uitstoot wordt ook gerapporteerd in ons F-gasmonitoringplan.

Dat wat betreft de rapportage van luchtemissies.

Ik wil nog even verdergaan op de metingen. Er is al een paar keer verwezen naar onze thermischeoxidatie-eenheid, die trouwens in 1997 is gebouwd. Er is een onafhankelijk labo dat maandelijks stalen komt nemen in onze thermischeoxidatie-eenheid, omdat er natuurlijk normen verbonden zijn aan de uitbating van zo'n installatie. De naleving van die normen wordt dus gecontroleerd aan de hand van die maandelijks externe analyse.

Op het vlak van PFAS is vooral de norm voor CF₄ belangrijk, omdat CF₄ eigenlijk het moeilijkste te verbranden restproduct is van die PFAS-componenten. Er wordt dus gestuurd op basis van die parameter, omdat je dan zeker kunt zijn dat je een goede verbranding realiseert. Die naverbrander opereert op een temperatuur van 1400 graden Celsius. Dat is de beste beschikbare techniek om PFAS te gaan verbranden. De

verblijftijd in die naverbrander is 1 seconde. Zo garanderen we dat alle componenten in de installatie de tijd krijgen om te ontbinden.

Dan kom ik bij de vergunningen. Ik ben door de jaren heen vaak betrokken geweest bij vergunningsaanvragen en ik kan benadrukken dat dat een werk van lange adem is. Ik geef het voorbeeld van onze vergunning van september 2020, een hervergunning voor onze volledige site. Dat is een traject van meer dan een jaar. Daarbij verzamelen wij intern alle data en maken die bevattelijk. Er wordt gewerkt met externe experts op het vlak van water en lucht die een analyse maken van onze emissiegegevens. Op basis daarvan maken zij een inschatting van de parameters die van toepassing zijn voor onze lozingsvergunning of voor emissies via lucht. Die data worden op voorhand gedeeld en besproken met de verschillende adviesverlenende instanties, zoals de VMM of de Afdeling Gebiedsontwikkeling, Omgevingsplanning en -projecten (AGOP) Milieu. In dat traject zijn er verschillende opvolgmeetings, om uiteindelijk tot een consensus te komen voor de aanvraag. Dat proces is ook gelopen. Ik vind het belangrijk daarbij te benadrukken dat onze vergunningsaanvragen altijd volledig en ontvankelijk verklaard zijn en altijd geleid hebben tot een goedgekeurde vergunning.

Ik wil ook nog eens inzoomen – ik denk dat de vraag een aantal keer gesteld is – op het beroep dat wij hebben aangetekend op de beslissing van de provincie Antwerpen om ons een lozingsnorm van 1 microgram per liter op te leggen. De aard van dat beroep gaat hem vooral over de tijdlijn die aan die beslissing vasthangt. Wij hebben in onze vergunning van september 2020 een duidelijke afspraak gemaakt met de verschillende overheidsinstanties dat we een traject zouden starten om onze PFAS-emissies nog verder te reduceren. We hadden reeds een actiefkoolinstallatie voor ons afvalwater, geïnstalleerd in 2000, en dat is nog altijd de beste beschikbare technologie om onder andere PFAS uit ons afvalwater te filteren.

Nu, die norm van 1 microgram per liter, daar zijn wij op zich niet tegen; we willen die halen. Maar er was een afspraak gemaakt dat wij zouden investeren in onze waterzuivering. We hebben begin 2021 een zandfilter geïnstalleerd die de werking van onze actiefkoolfilters beter en efficiënter moet maken, door zwevende deeltjes en andere verontreiniging al te gaan filteren, zodat onze actiefkoolfilters, die niet specifiek op PFAS werken, meer capaciteit hebben om die PFAS-componenten uit ons afvalwater te halen. Die investering is begin 2021 gebeurd.

In augustus hebben we dan een derde actiefkoolfilter geïnstalleerd. De afspraak was om ons daarna de tijd te geven om na te gaan wat de resultaten daarvan zijn op het afvalwater dat in de Schelde geloosd wordt. Op basis daarvan zou dan in juli 2022 een nieuw normenkader worden opgesteld. Dat is wat in de vergunning van september 2020 was afgesproken. In oktober zijn we echter geconfronteerd met die ambtshalve wijziging vanuit de provincie en daartegen gaan we in beroep, omdat we onvoldoende tijd hebben om te garanderen dat we die norm van 1 microgram per liter kunnen halen.

Nu, recente metingen in het effluent van onze waterzuiveringsinstallatie, met die derde actiefkoolfilter, tonen aan dat we die 1 microgram per liter effectief kunnen halen. Dat is zeker mogelijk. In het kader van de heraanvraag van onze lozingsvergunning hebben we bovendien duidelijk aangegeven aan AGOP Milieu, de VMM en de afdeling Handhaving dat we vanaf juli 2022 verwachten te kunnen voldoen aan een norm van 0,1 microgram per liter.

In het licht daarvan wil ik teruggrijpen naar de vraag wat 3M extra doet om zijn emissies te reduceren. Eind vorig jaar, intern, en begin dit jaar, extern, heeft 3M aangekondigd wereldwijd 1 miljard dollar te gaan investeren in nieuwe technologieën om zijn PFAS-emissies te reduceren. In het kader daarvan is enkele weken geleden aangekondigd om 125 miljoen euro te investeren in 3M Zwijndrecht. Een heel groot deel daarvan is bedoeld om een volledig nieuwe waterzuiveringsinstallatie te bouwen. Tot en met 2024 werken we aan nieuwe technieken om ook alle PFAS-componenten die moeilijk te verwijderen

zijn met enkel actieve kool – dan spreken we over de korteketen-PFAS, de C3- en C4-PFAS – te kunnen verwijderen. Daarvoor bouwen we die nieuwe waterzuiveringsinstallatie.

In tussentijd rusten we natuurlijk niet op onze lauweren. We zijn, 'as we speak', aan het werken aan een mobiele waterzuiveringsinstallatie. Aansluitend op de bestaande waterzuiveringsinstallatie installeren we een uniek en heel specifiek behandelingssysteem om de korteketen-PFAS-componenten efficiënter uit ons afvalwater te halen.

Hoe ziet dat eruit? De eerste stap is gericht op opconcentratie. Verwijderingstechnieken werken beter bij geconcentreerde stromen. Die ultrafiltratie, die omgekeerde osmose, dat zijn technieken die bedoeld zijn om het concentraat in het afvalwater te doen stijgen. De tweede stap is een actiefkoolfilter, de laatste stap betreft ionenuitwisseling. Het is die ionenuitwisselingsinstallatie die heel gericht op die korteketen-PFAS-componenten gaat werken, om die ook efficiënt uit ons afvalwater te gaan halen. Dat is toch belangrijk om te onderstrepen.

Tot slot wil ik terugkomen op de vragen rond de grondhopen op onze site. Het klopt dat we een bestuurlijke maatregel opgelegd hebben gekregen van de afdeling Handhaving. Er wordt gesteld dat we voor februari 2022 alle grondhopen die Handhaving catalogiseert als afval, moeten verwijderen. We zijn er niet mee akkoord dat dat afval is, maar dat is een kwestie die in de lopende beroepsprocedure uitgeklaard moet worden. Niettegenstaande wil ik benadrukken dat het feit dat 3M in beroep gaat, niets afdoet aan de maatregelen die genomen worden. Alle maatregelen om de als afval geïdentificeerde grondhopen zo snel als mogelijk te verwijderen, zijn al onderweg. We bekijken daarbij om hoeveel grond het gaat en wat de concentraties zijn. Het zijn immers de concentraties die bepalen wat ermee moet gebeuren. Naargelang de concentratie moeten die gronden naar een reinigingsinstallatie, moeten ze onder zoutcelcondities gestort worden op een erkende stortplaats of moeten ze – de grond met de hoogste concentraties – verbrand worden. Dat loopt dus en er zijn afspraken rond gemaakt met onze afnemers.

Dat is het voor mij, denk ik. Wil iemand daar nog iets aan toevoegen?

Nicole Cauberghe: Goedemiddag, mijn naam is Nicole Cauberghe en ik werk al 33 jaar voor 3M, in verschillende functies. Ik denk dat ik hier vandaag uitgenodigd ben voor de periode begin 2009-begin 2019, toen ik EHS Manager was. Ik kan misschien een aantal zaken toevoegen rond het bodem- en grondwateronderzoek of saneringsproject dat in 2009 goedgekeurd werd door de OVAM en nadien uitgerold is.

Het saneringsproject is eigenlijk het resultaat van een heel lange oefening. De heer Hiel kan dadelijk misschien meer vertellen over de aanleiding en de weg naar het uiteindelijke saneringsproject. Er zijn verschillende stappen geweest: het oriënterend bodemonderzoek en het beschrijvend bodemonderzoek, dat dan uiteindelijk leidt tot het saneringstraject en dat ook gebaseerd is op risicoanalyses: de aanwezigheid van de verontreiniging. In dit geval spreken we van een historische verontreiniging van PFOS en PFOA in de bodem en grondwater. Tijdens de voorbereidende onderzoeken was er geen normenkader. 3M heeft toen aan de kar getrokken om te kijken naar dat onderzoek. Maar ik zal de heer Hiel daar meer over laten vertellen, want hij is daar meer bij betrokken geweest.

Uiteindelijk kwamen we dus uit op dat bodemsaneringstraject, met in onze plannen een focus op de sanering van grondwater. Ik vind het belangrijk om te vermelden dat de uitrol van die plannen, die zijn voorgelegd en goedgekeurd, gebeurt onder begeleiding van een bodemsaneringsdeskundige, zoals wettelijk bepaald. Van het project werd elk jaar een tussentijds rapport gemaakt en dat rapport is telkens besproken met de regulerende overheid, de OVAM. Er werd onder andere toegelicht wat we deden, wat de resultaten daarvan waren en hoe we de resultaten mettertijd zouden verbeteren.

Het bodemsaneringstraject kent twee fases. De tweede fase zou eigenlijk van start gaan na de heraanleg van de Palingbeek. Op dat moment wisten we al dat de Oosterweelwerken van start zouden gaan en dat die een impact zouden hebben op de Palingbeek. Wat die impact precies zou zijn, was op dat moment echter niet duidelijk en daarom is beslist om fase 2 na de heraanleg te doen.

De eerste fase van het bodemsaneringsproject is op dit moment bezig, met als focus de verontreiniging van het grondwater zoveel mogelijk op de 3M-site te houden en daar te behandelen. We hebben een actieve pump-and-treat – zoals men dat zegt – die het grondwater oppompt om het te kunnen behandelen met actiefkoolfilters op de 3M-site.

Er was een vraag hoeveel kilogram we nog uit het grondwater zouden halen. Het is algemeen geweten dat zo'n techniek in principe eeuwigdurend is. Grondwater stroomt, dus je onttrekt continu grondwater om het te behandelen.

Ik laat Gunther nu misschien iets meer zeggen over de totstandkoming.

Gunther Hiel: Goedemiddag. Ik zal me misschien ook eerst even voorstellen. Ik ben Gunther Hiel. Ik heb voor 3M gewerkt van 1984 tot 2008, in verschillende functies. Ik ben begonnen als process operator, dus ik heb effectief in het productiegebouw gewerkt, en in 1990 heb ik mijn eerste stappen gezet binnen milieuveiligheid en -gezondheid.

1990 was het jaar waarin we hoorden dat er milieuwetgeving zou komen. Rond die tijd kwam er ook druk vanuit de States om te kijken naar vervuiling en emissies: wat doen we daarmee, hoe kunnen we processen anders gaan opereren? Dat viel eigenlijk wel goed samen met de verwachtingen inzake milieu die de Vlaamse overheid aan bedrijven begon op te leggen. Binnen 3M werd toendertijd een 'environmental management team' opgericht om de verschillende problematieken te bekijken. Het is misschien enigszins een dooddoener, maar de jaren 90, dat was de periode van voortschrijdend inzicht. In de jaren 90 keken we nog naar tonnen product, terwijl we nu spreken over nanogram. Zowel de meetmethoden als de normenkaders voor de producten waar we hier over spreken, waren toen eigenlijk onbestaande.

Een van de belangrijke zaken toen was om te gaan kijken hoe we de emissies onder controle konden krijgen, bijvoorbeeld uit de schouw. Er zijn toen heel veel maatregelen genomen om de producten die als bouwsteen dienden voor de verdere reacties, binnen te houden. Je gaat geen producten uitstoten, als je die nog nodig hebt. Die producten werden indertijd gecondenseerd tot -70 of -80 graden Celsius, de emissiestroom werd gewassen met een caustic oplossing, maar daarna werd dat vrijgezet in het milieu. We zijn toen beginnen te kijken naar wat daar allemaal in zat en we zijn beginnen te zoeken naar een meetmethode. In de States was er een afdeling Milieu bij 3M die daar een techniek voor had: Fourier-transform infrared spectroscopy (FTIR). We hebben die techniek toen op de site uitgeprobeerd en tot op vandaag is die in bepaalde delen van het proces nog altijd aanwezig. Maar dat was dus de eerste keer, met de hulp van die mensen uit Amerika, dat we een methode hadden om te bepalen wat er uit de schouw kwam. Daar zaten een hele hoop producten tussen en de grootste groep waren de inertien, de perfluorkoolwaterstoffen (PFK's) waar de heer Verstraeten daarnet naar verwezen heeft. Toen is heel snel beslist om die thermischeoxidatie-eenheid te plaatsen, ook omdat er op dat moment een grote uitbreiding van de productieprocessen op stapel stond en er ondertussen ook die milieuwetgeving was waar we aan moesten voldoen. Die eenheid, die is in '95 beslist, in '96 gebouwd en in '97 in gebruik genomen. Die heeft ervoor gezorgd dat het grootste deel van de emissie uit onze perfluorchemische processen onder controle werd gebracht. In het emissiejaarverslag van 3M en op de grafiek van de broeikasgasuitstoot uit '97 – die PFK's hebben een heel hoog 'Global Warming Potential' (GWP) – zie je ook een duidelijke knik. Die knik is teweeggebracht door de fluoriderecuperatie-eenheid of thermischeoxidatie-eenheid die toen geïnstalleerd werd.

We noemen die eenheid trouwens de fluoriderecuperatie-eenheid, omdat we ook nog een stap verder gegaan zijn. Binnen milieu geldt de 'wet van behoud van miserie': als je iets in de lucht steekt, wordt het probleem alleen maar groter. Dat zagen we ook op ons afkomen met die thermischeoxidatie-eenheid en daarom zijn we gaan zoeken naar verbrandingsprocessen waarbij we van de uitwassing ook een product of grondstof konden maken. Daar zijn we in geslaagd. De fluoride, het uiteindelijke verbrandingsproduct, werd uitgewassen en opgeconcentreerd naar 12 of 14 procent. Dat product kon dan door andere industrietakken gebruikt worden.

Er werd regelmatig gevraagd of er druk uitgeoefend werd en hoe 3M reageerde. In de 25 jaar dat ik bij 3M gewerkt heb, heb ik 3M altijd een heel verantwoordelijke werkgever gevonden. Wij hebben de problemen altijd openlijk kunnen aankaarten en kunnen bespreken. Er is altijd ook een stuk gevolg aan gegeven, er is actie ondernomen. Ik kan ondertussen vergelijken met andere bedrijven. Als u me vraagt waar 3M staat op een ethische schaal, dan staat 3M heel hoog. Ik kan natuurlijk alleen maar vergelijken met de bedrijven waar ik na mijn periode bij 3M gewerkt heb, maar dat is nog altijd mijn mening. Ik vind 3M een bedrijf dat zijn verantwoordelijkheid neemt, toch zeker in de jaren die ik er gewerkt heb.

Van het een komt natuurlijk het ander. In '95 zijn we de grote milieuproblemen beginnen op te lossen. Er was dus de thermischeoxidatie-eenheid. Er was de riolering. De bodem- en grondwatervervuiling komt voor een stuk door lekkende riolen. Die zijn allemaal via een groot investeringsproject vernieuwd en in dubbelwandige caniveaux (goten) gelegd. De grond die daarvoor uitgegraven werd, was door de lekkages heel hoog geconcentreerd en die hebben we op het terrein gehouden, in grondhopen. Dat was in samenspraak met de overheid. We hadden een bodemonderzoek gestart. Vanuit de visie dat er een saneringsproject zou komen, werden de hopen opzij gelegd en werd afgesproken met de OVAM om die grondhopen goed te bewaren – ze werden volledig in plasticfolie ingepakt en afgedekt – zodat ze dan meegenomen zouden kunnen worden in het saneringsproject.

Rond dezelfde periode is het magazijn volledig ingekuipt en is naar de afvalwaterzuivering gekeken. Een aantal stromen die voordien naar de waterzuivering werden gestuurd, werden afgevuuld als afval en aldus verwerkt. Naar afval toe werd er bovendien heel goed op toegezien waar alles naartoe ging en hoe alles behandeld werd, bijvoorbeeld naar temperatuur toe, want voor een aantal van die producten heb je een bepaalde temperatuur nodig voor ze afbreken.

Dan zijn we inderdaad beginnen te kijken naar de afwezigheid van metingen en normenkader, twee zaken die belangrijk waren met het oog op het beschrijvend bodemonderzoek: goede meetmethodes en een goed normenkader. 3M had contacten met labo's die dat konden. We zijn binnen Vlaanderen op zoek gegaan naar organisaties die de technieken konden beheersen en de metingen konden uitvoeren. Het is zo dat we bij Lisec beland zijn. We zijn ook nog naar Duitsland getrokken, naar het Fraunhofer-Gesellschaft, en we hadden ook contacten met de Universiteit Antwerpen, meer bepaald professor Wim De Coen, om na te gaan of hij die techniek kon toepassen, die metingen. Dat waren de vragen die we hadden. We zijn ook bij SGS aanbeland, die die techniek ook onder de knie gekregen heeft en metingen heeft uitgevoerd.

Voor het normenkader hadden we dan weer wetenschappelijke kennis nodig. Er waren heel wat experts binnen de States, maar omdat Vlaanderen toch iets anders is en omdat we ook hier expertise wilden binnenhalen, zijn we gaan kijken om een expertenteam op te richten dat ons hierin kon adviseren. Dat is het moment waarop we het risk assessment team hebben opgericht onder leiding van professor Colin Janssen, aangevuld met mensen van Lisec en de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO). Dat team ondersteunde ons bij het bepalen van de normen, bij het zoeken naar geschikte meetpunten en de vertaling naar sanering. Het was de opdracht van dat risk assessment team om alles voldoende wetenschappelijk te onderbouwen.

Heel die periode waar ik nu over vertel, heel dat proces, daar werd de overheid altijd heel nauw bij betrokken. Dat is belangrijk. Dat is ook waar de heer Gryffroy naar verwezen heeft, inzake die bundel die uitgedeeld is. Ik heb die zelf niet samengesteld – ik ben ondertussen ook al een aantal jaar weg bij 3M, dus 3M heeft het opzoekwerk gedaan. Op slide 18, bladzijde 9, ziet u de zaken die we naar VITO verstuurd hebben. Op de slides zijn heel wat zaken beschikbaar. Op slide 21 staat de vorming van het risk assessment team beschreven. Dat is ook aan de OVAM voorgesteld. Het was zeker ook belangrijk dat de OVAM ervan op de hoogte was. Ons oriënterend bodemonderzoek had aangetoond dat er verontreiniging was. Dan is de overheid natuurlijk wel geïnteresseerd in wat we gaan doen, en de ondersteuning vanuit dat risk assessment team heeft daarbij geholpen. We communiceerden daar ook heel veel over.

Voor de vraag naar documenten, moet ik kijken naar de mensen van 3M. Dat zijn kopieën van brieven, dus ik denk dat die hier wel op de een of andere manier als bewijsstuk naar voren kunnen worden gebracht.

Wat communicatie betreft, waren we heel actief. De heer Stan Robijns, die ook nog plantmanager geweest is van de site, was lid van de milieuraad in Zwijndrecht, als vertegenwoordiger van de Zwijndrechtse industrie. Ik heb die rol een aantal jaren overgenomen. Als er problemen waren, dan konden we er heel snel de milieuraad bij betrekken.

Werd het gemeentebestuur van Zwijndrecht op de hoogte gebracht? Zij werden sowieso om de 4 of 5 jaar eens uitgenodigd, maar als er tussendoor problemen waren of als er iets te melden was, dan werden ze ook uitgenodigd. Ik herinner mij nog een vergadering, toen het beschrijvend bodemonderzoek gefinaliseerd was, met een zestigtal mensen, waarin de resultaten van dat onderzoek werden voorgesteld aan alle mogelijke betrokken overheden: het gemeentebestuur, de milieuraad, de buurtbedrijven ...

Mijnheer D'Haese vroeg mij naar de reden van de uitfasering. We zijn ergens in de jaren 90 begonnen met de processen op te kuisen. Half de jaren 90 zijn we ook gaan bekijken hoe we de producten konden opkuisen. In 2000 is uiteindelijk beslist om uit te faseren. Bij die beslissing ben ik natuurlijk niet betrokken geweest, maar de reden was dat PFAS en PFOA wijdverspreid waren. Dat stelden we toen vast, zeker met de meetmethodes die er toen waren: de verspreiding ging veel verder dan oorspronkelijk gedacht.

Ik zal het misschien hierbij laten en het woord teruggeven aan mevrouw Teeters.

Rebecca Teeters: Ik denk dat het volgende belangrijke deel vragen over gezondheidseffecten ging. Aangezien we onze Chief Medical Officer hier vandaag bij ons hebben, denk ik dat we naar hem kunnen overschakelen, zodat hij zijn kijk op de zaak kan geven op de verschillende vragen in deze vragenronde.

Oyebode Taiwo: Goede morgen, mijn naam is dr. Oyebode Taiwo. Bedankt om mij de gelegenheid te geven om hier te spreken en te antwoorden op de vragen van deze commissie.

Ik zal eerst iets meer over mijzelf vertellen. Ik ben geboren in Nigeria, en ik heb een achtergrond in interne geneeskunde, dus ik behandel ziektes bij volwassenen als internist. Ik heb ook een opleiding gehad in arbeids- en milieugeneeskunde, en dat houdt in dat we de impact van blootstellingen op het werk op de gezondheid en het welbevinden van werknemers proberen te begrijpen. Daarnaast heb ik een masterdiploma in volksgezondheid, met epidemiologie als hoofdvak.

In 2013 ben ik bij 3M in dienst gegaan, eerst als Global Medical Director, en vanaf 2018 als Chief Medical Officer, nadat mijn overste met pensioen ging. Ik ben dus sinds 2018 aan het werk als Chief Medical Officer. Voor ik bij 3M aan de slag ging werkte ik zo'n 19 jaar voor de Yale University School of Medicine. Mijn laatste functie daar was docent

geneeskunde. Ik gaf ook opleidingen en ik deed onderzoek naar arbeids- en milieugezondheid.

Er zijn verschillende vragen gesteld, en ik doe mijn best om die vragen te beantwoorden.

De allereerste vraag waarop ik wil ingaan is hoe 3M de gezondheid van onze medewerkers monitort. Laat mij beginnen met te zeggen dat we hun gezondheid op verschillende manieren monitoren. De eerste stap is een grondige medische screening, waarbij we informatie vergaren over de gezondheid van de werknemer. We nemen daarbij ook een bloedstaal af, om hun algemene gezondheid na te gaan. Die informatie wordt op individuele basis aan de werknemer meegedeeld, en wordt ook per brief gecommuniceerd.

Een van de onderdelen van medische monitoring of medische screening is biomonitoring. Biomonitoring betekent dat we zoeken naar biologische merkers voor gezondheidsproblemen in het bloed. Denk aan cholesterol, een telling van bloedcellen en leverfunctie en nierfunctie. Deze biomerkers kunnen ook worden verzameld tijdens de medische screening.

Maar als we spreken over biomonitoring, dan ben je op zoek naar metabolieten van chemische stoffen in het bloed. Dat maakt dus onderdeel uit van de medische screening. Maar het is belangrijk dat je ook aan biomonitoring kunt doen zonder te zoeken naar gezondheidseffecten, want biomonitoring dient eigenlijk voornamelijk om blootstelling te bepalen. Dus wanneer iemand een hoger aantal metabolieten van een bepaalde chemische stof in zijn lichaam heeft, dan heeft die een hogere mate van blootstelling vergeleken met iemand met een lager niveau van metabolieten. We doen dan aan monitoring door al die data als een geheel te beschouwen. Op die manier monitoren we ook onze werknemers. Een aantal van die gegevens werden ook gepubliceerd.

De laatste stap in het monitoren van de gezondheid van onze medewerkers bestaat erin dat we echt op zoek gaan naar ziektebeelden, door middel van studies naar mortaliteit en ziektefrequentie binnen een cohort. Daarbij vertrekken we van een groep van werknemers en ex-werknemers. Elke 10 tot 15 jaar volgen we die cohort op en vergelijken we hun ziektecijfer voor bijvoorbeeld kanker en de doodsoorzaken binnen die groep met een referentiegroep. Zo gaan we na of we bij onze medewerkers meer vaststellingen doen dan verwacht.

In de Verenigde Staten volgen we ook cohorten op voor Decatur en Cottage Grove. Voor Cottage Grove gaan we terug tot 1948, met om de 15 jaar een opvolgstudie. De laatste update dateert van 2014. Voor Decatur, een site die gelijkaardig is aan die in Zwijndrecht, volgen we de werknemers op sinds 1961, met om de 10 jaar een opvolgstudie. Voor de meest recente studie worden de data op dit moment geanalyseerd.

Deze cohortstudies worden uitgevoerd door 3M en de universiteit van Minnesota, omdat de data die we verzamelen aan de overheid moet worden bezorgd, aan een National Death Index. Daar wordt een statistische analyse uitgevoerd en de data worden dan terugbezorgd. De meeste van die gegevens worden ook gepubliceerd.

Het is ook belangrijk om te begrijpen wat de twee voornaamste wetenschapstakken zijn die we gebruiken binnen ons werkveld. Dat zijn toxicologie en epidemiologie. We spreken van toxicologie als je dieren blootstelt in een gecontroleerde omgeving. Je stelt dan bepaalde gezondheidseffecten vast of je probeert die uit te lokken, en daaruit probeer je conclusies te trekken voor de mens. Bij epidemiologie ga je de verspreiding van ziektes binnen een bevolkingsgroep onderzoeken.

Binnen de epidemiologie ga je op zoek naar de associatie of correlatie tussen een bepaalde blootstelling en de gezondheidseffecten. Als je een bepaalde associatie ziet, dan gebruik je een statistisch model om te bepalen of die associatie significant is. Maar voor elke associatie die je maakt binnen de epidemiologie zijn er vier mogelijke verklaringen.

Het kan causaal zijn, waarbij de blootstelling de gezondheidseffecten veroorzaakt. Het kan ook zijn omwille van een versturende factor, een factor die gerelateerd is aan de blootstelling en ook aan de gezondheidseffecten. Er kan ook sprake zijn van toeval, omdat je dat in je model hebt ingebouwd. Een vierde mogelijkheid is omgekeerde causaliteit. Dat betekent dat het niet de blootstelling is die het gezondheidseffect veroorzaakt, maar het gezondheidseffect dat ervoor zorgt dat de mate van blootstelling toeneemt.

Ik noem die vier mogelijkheden, omdat iemand vroeg wat we hebben gedaan met de resultaten die we in het verleden hebben gezien. Ten eerste kijken we niet naar onze resultaten afzonderlijk, we kijken naar het totaalbeeld, naar wat onze wetenschappers zien binnen andere actieve bevolkingsgroepen. En soms is het duidelijk dat we niet tot antwoorden zouden komen door dezelfde soorten studies te blijven herhalen.

We hebben al bepaalde associaties aangetoond binnen een aantal bevolkingsgroepen, die zich dan weer niet voordoen in andere groepen. Het antwoord ligt dus niet per se in het herhalen van dezelfde studies. Daarom hebben we inspanningen geleverd, door met andere wetenschappers samen te werken, om het mechanisme van die associatie te begrijpen. We hebben recent veel tijd geïnvesteerd – verschillende van die studies werden ook gepubliceerd – in het doorgronden van de fysiologische basis die die associaties kan verklaren.

Dit is van heel groot belang, want als dokter wil ik weten wat de causaliteit is: is A de oorzaak van B? Daarom wil ik er gewoon zeker van zijn dat ik een duidelijk onderscheid maak wanneer ik daarover praat, zodat ik geen verwarring zaai en een nauwkeurig antwoord kan geven op jullie vragen.

Een belangrijk element van causaliteit is de consistentie van de data waarover je beschikt. Dat betekent dat de toxicologische indicaties consistent zijn met de epidemiologische indicaties, en dat je een herhaling van dezelfde uitkomst ziet in verschillende studies, telkens opnieuw: als je de blootstelling weghaalt komt de ziekte minder voor. Daarnaast heb je ook naar alternatieve verklaringen gezocht.

Ik wil ingaan op een van de vragen die aan bod zijn gekomen, met betrekking tot cholesterol. Ik zei het al: we hebben onze werknemers onderzocht. Er is een screening gebeurd, de data werden verzameld en geanalyseerd, en ook gepubliceerd. En we deden een aantal vaststellingen die we niet hadden verwacht. Het is namelijk zo dat, wanneer je dieren blootstelt aan hoge dosissen van perfluoralkylstoffen, hun cholesterolwaarden zowaar afnemen. Toen we onze werknemers onderzochten zagen we die te verwachten afname van hun cholesterolwaarde niet. En bij een aantal werknemers met milde blootstelling nam de cholesterolwaarde in beperkte mate toe. Bij een aantal mensen die zwaar blootgesteld zijn, zagen we dan weer geen enkele verandering in cholesterol. De bevindingen waren dus inconsistent. We analyseerden onze bevindingen en we herhaalden de studie twee of drie keer, waarbij inwoners van Zwijndrecht deel uitmaakten van een cohortstudie.

We vergeleken onze bevindingen ook met die van andere studies, en ook andere onderzoekers bleven die inconsistentie documenteren. In 2010 vond trouwens een klinisch onderzoek plaats door een Schots geneesmiddelenbedrijf, die PFOA gebruikte om kankerpatiënten te behandelen, als onderdeel van een klinisch onderzoek fase 1. Dat was geen studie van 3M, wij hebben die studie niet uitgevoerd. Die studie heeft een aantal weken gelopen, en nadien werden een aantal beslissingen genomen.

Nadien vroeg 3M aan een universiteit om de data van hun onderzoek te analyseren. We zagen PFOA-bloedwaarden van maar liefst 175.000 deeltjes per miljard, en geloof het of niet, maar bij meer dan 175.000 deeltjes per miljard nam de cholesterolwaarde af, net zoals we dat bij dieren hebben gezien. En bij dieren deden we die vaststelling al bij

100.000 deeltjes per miljard. Het is vanwege dergelijke inconsistenties dat 3M verder onderzoek doet naar cholesterolwaarden, om het mechanisme erachter te begrijpen.

Ik wil even drie bevindingen aanhalen rond dergelijke waarnemingen van cholesterolwaardes, te beginnen met EFSA. EFSA deed in 2018 een aantal vaststellingen rond cholesterol, en zij kwamen tot het besluit, gebaseerd op de Nederlandse en Duitse autoriteiten, dat het niet correct is om cholesterol als een gezondheidseindpunt te beschouwen, vanwege de vele inconsistenties. Daarom besliste EFSA om de cholesterolwaarnemingen in te trekken.

Drie à vier maanden geleden publiceerden zestien Europese wetenschappers, gefinancierd door de EU, een paper waarin ze al die inconsistenties bespraken, en ze formuleerden een aantal aanbevelingen voor de types van studies die nodig zouden zijn om een antwoord te kunnen formuleren.

Onafhankelijk daarvan verzamelde 3M elf voornamelijk Amerikaanse en Europese wetenschappers voor een tweedaagse workshop, waarbij we niet rechtstreeks betrokken werden, om deze paradox te bespreken. Ook zij kwamen met een aantal specifieke aanbevelingen naar buiten rond het soort studies naar dieren en mechanistische en epidemiologische onderzoeken die tot een antwoord op die vraag kunnen leiden.

Ik wil erop wijzen dat dit zeer complexe gezondheidskwesties zijn. We werken heel hard, met meerdere wetenschappers in verschillende delen van de wereld, niet om aan tonen dat PFAS geen gezondheidsproblemen veroorzaakt, maar wel om echt te begrijpen wat er gebeurt. We dragen dus echt bij tot de wetenschappelijke literatuur: we hebben 1000 toxicologische studies en ruim 250 epidemiologische studies uitgevoerd. Een klein deel daarvan werd ook gepubliceerd; heel wat andere studies werden overgemaakt aan overheidsagentschappen. Het Environmental Protection Agency (EPA) ontvangt ook al onze rapporten. Die rapporten en studies worden dan ook gebruikt voor heel wat risicoanalyses. Ik wil er gewoon op wijzen dat, omdat we op bepaalde momenten bepaalde studies niet uitvoeren, dat niet wil zeggen dat we deze kwestie niet willen aanpakken. We willen wel de meest recente wetenschappelijke kennis gebruiken om na te gaan hoe we de kwestie kunnen aanpakken.

Een ander domein waarop we hard focussen om dit soort van associaties te doorgronden, is het concept van omgekeerde causaliteit. Want het klopt natuurlijk wel dat we bepaalde associaties zien. Merk op dat ik woorden als 'verbanden', 'associaties' of 'correlaties' probeer te vermijden. Net als wij zijn er nog andere wetenschappers die terugkijken op de reeds uitgevoerde studies, en die nu stilstaan bij het idee van omgekeerde causaliteit. Dat concept bestaat erin dat het soms het gezondheidsprobleem is – want PFAS is veelvuldig aanwezig in ieders bloed – dat ertoe leidt dat PFAS zich opstapelt, en dat het niet de PFAS is die tot gezondheidsproblemen leidt. Wetenschappers keren op hun stappen terug, en verschillende studies tonen nu aan dat een aantal associaties kunnen worden verklaard door wat men noemt fysiologische en farmacokinetieke bias. Het is dus de fysiologie van het lichaam die die associaties veroorzaakt.

Daarom wil ik er zeker van zijn dat, als ik het over causaliteit en associaties heb, dat iets anders betekent voor mij als arts.

Een tweede kwestie die ik wil aanhalen en waarover vragen zijn gesteld, is biomonitoring. Uit studies die wij en ook anderen hebben aangebracht, blijkt de halveringstijd van de langeketenperfluoralkylstoffen heel hoog. En daarom stapelen ze zich ook op. PFOS heeft een halveringstijd van ongeveer 4 jaar, PFOA een halveringstijd van 3,5 jaar, en PFHxS een halveringstijd zo'n 5 jaar. De halveringstijd geeft aan hoelang het duurt voor de waarde met 50 procent is afgenomen.

Ik zei het al: aangezien er in de werkomgeving geen blijvende blootstelling is aan die chemische stoffen, blijven we onze werknemers opvolgen via biomonitoring, enkel om te kunnen vaststellen dat hun waardes met 50 procent zijn gezakt. Daarom voeren we om

de 4 of 5 jaar onderzoek naar halveringstijden, waaruit inderdaad die daling van 50 procent blijkt.

Op dit moment, vergeleken met de vaststellingen uit 2000, zien we dat hun waardes nog altijd hoger liggen dan die van de algemene bevolking, maar ze zijn intussen al gezakt tot zo'n 85 procent voor de meeste chemische stoffen.

Hetzelfde geldt voor de inwoners van Zwijndrecht. In 2000 bedroeg het meetkundige gemiddelde voor PFOS voor onze werknemers 440 deeltjes per miljard. Er gebeurden ook verschillende studies in 2008 en 2009, en de laatste studie, net voor de meest recente, gebeurde in 2015-2016. Op dat moment was hun waarde gezakt tot 60 deeltjes per miljard, zoals te verwachten viel op basis van een halveringstijd van 4 jaar. Die waarde ligt dus wel nog steeds hoger dan bij de algemene bevolking.

Van de recente biomonitoring die dit jaar gebeurde heb ik nog geen resultaten. Die worden nog geanalyseerd. Maar ik zou verwachten dat de waardes over deze periode met de helft afgenomen zijn, zoals te verwachten valt. De frequentie waarmee deze metingen gebeuren, en die trouwens altijd vrijwillig gebeuren, is gebaseerd op die halveringswaarde. Want als je al vroeger metingen doet, zul je geen veranderingen vaststellen bij die stoffen met lange ketens. Vandaar dus de frequentie waarmee die onderzoeken gebeuren.

Maar die biomonitoringonderzoeken gebeuren niet om bepaalde gezondheidseffecten aan te tonen; ze dienen enkel om aan te tonen dat die waardes blijven afnemen vergeleken met eerdere studies.

Het volgende thema waarover ik het wil hebben, en dat hier ook ter sprake is gekomen, is de monitoring die in de gemeenschap is gebeurd. Als arts wil ik eerst en vooral zeggen dat ik de bezorgdheden van de bevolking erken en begrijp. Dat is ook deel van mijn job: het is aan mij om de werknemers toe te spreken als er onderzoeksresultaten binnenkomen, en hun uit te leggen wat er precies gaande is. Dit is heel belangrijk voor mij, en ik begrijp dat er hier ongerustheid heerst.

Nu, we hebben het hier over een studie met mensen vanuit de omgeving. Mensen geven zich hier vrijwillig voor op, gebaseerd op hoe dicht ze bij de 3M-fabriek wonen. Zo'n 290 van de 796 geteste mensen, of 28 procent, woont binnen een straal van 1,5 kilometer van de site. De anderen bevonden zich tussen 1,5 en 3 kilometer van de fabriek. De bloedwaarden van 13 verschillende perfluoralkylstoffen werden onderzocht.

Nu, voor de meeste van die stoffen werden geen waardes gedetecteerd. Voor de andere stoffen, behalve PFOS, waren de waardes gelijk aan wat je bij de algemene bevolking ziet. Hun PFOS-waardes lagen wel hoger dan die van de algemene bevolking, als je het vergelijkt met de bevolking van België of de Verenigde Staten. Ik wil er wel op wijzen dat die waardes nog steeds lager liggen dan bij onze werknemers, waar we doorheen de jaren waardes zagen van maar liefst 16 deeltjes per miljoen of 1600 deeltjes per miljard de afgelopen twintig jaar.

Hun waardes liggen dus duidelijk hoger, en deze bevolkingsgroep kan worden gezien als een groep met een hogere blootstelling aan perfluoralkylstoffen, en dan specifiek PFOS. Als arts, als iemand die met zijn patiënt wil praten, zou ik zeggen dat het toch wenselijk is dat die waarden afnemen.

Ik heb het rapport grondig doorgenomen en ik ben het eens met de aanbevelingen dat men stappen moet ondernemen om die waarden te laten afnemen, omdat het wenselijk is dat iemands bloedwaarden zo dicht mogelijk bij die van de gemiddelde bevolking liggen. Ik ben het dus eens met die conclusies. En ik ben het er ook mee eens dat het belangrijk is om het beschrijvend bodemonderzoek af te ronden, op basis waarvan dan een actieplan kan worden opgesteld, zodat, wanneer die bloedafnames op een later tijdstip opnieuw gebeuren, hun waarden daadwerkelijk afnemen.

Een belangrijke opmerking is dat EFSA en de Duitse biomonitoringscommissie met verschillende waarden kwamen om aan te geven of iemand al dan niet een hoge blootstelling heeft gehad. Maar als je het rapport en het Duitse HB-derivaat (hemoglobine) nauwkeurig leest, dan moet je goed weten dat de bloedwaarde van perfluoralkylstoffen bij mensen je enkel iets vertelt over die bloedwaardes op zich, en dat je die waarden kunt gebruiken om te vergelijken met andere bevolkingsgroepen, om te zien of iemand al dan niet een grote blootstelling heeft gehad.

Iemand vroeg of er een bloedwaarde is vastgelegd als drempelwaarde, zodat wie die drempel overschrijdt, met gezondheidsproblemen te kampen krijgt. Dat wordt zorgvuldig in dat rapport beschreven. De auteur van het rapport zegt duidelijk dat je voorzichtig moet zijn en niet zomaar mag concluderen dat mensen met bloedwaarden boven een bepaalde drempel bepaalde gezondheidsproblemen zullen ontwikkelen, of dat huidige gezondheidsproblemen te maken hebben met een bepaalde blootstelling.

De Duitse studie kwam met een gelijkaardige boodschap: hun data hadden een zekere beperking, vanwege de inconsistenties in de literatuur rond PFAS. Hun data mogen enkel gebruikt worden om blootstelling te meten en om maatregelen te nemen.

Voor alle duidelijkheid: ik ben niet tegen het nemen van maatregelen op basis van bloedwaarden die hoger liggen dan bij de gemiddelde bevolking, maar voorzichtigheid is geboden als er over mogelijke risico's gecommuniceerd wordt. Je kunt die waarde immers niet gebruiken om te zeggen dat mensen ziek zullen worden. Je kunt die waarde niet gebruiken om te zeggen dat bepaalde gezondheidsproblemen die iemand vandaag ondervindt, te wijten zijn aan PFOS in hun bloed. De mensen die die waardes bekendmaken zijn dan ook zeer voorzichtig bij het maken van dat onderscheid.

Zoals ik al zei, volgen we onze medewerkers al vele jaren op. De data daarvan zijn al jaren beschikbaar, en hun waarden zijn een pak hoger dan de waarden van mensen uit de omgeving. Tot op vandaag zijn hun waarden soms dubbel zo hoog. Daarmee stel je de bevolking nog niet gerust. Maar het stelt mij wel in staat om te zeggen, gebaseerd op alle literatuur die ik bestudeerd heb, dat het niet waarschijnlijk is dat we bij deze waarden negatieve gevolgen zien voor de bevolking. Dat is ook wat ik zou zeggen om de mensen gerust te stellen.

Dat betekent niet dat ze niet de kans moeten krijgen om op consultatie te gaan bij een specialist, bij iemand die een woordje uitleg kan geven, iemand die de beperkingen van die data kan uitleggen en iemand die op zijn minst een aantal vragen kan beantwoorden. Dat is belangrijk. Maar we moeten voorzichtig zijn en niet de indruk wekken dat iemand ziek zal worden vanwege zijn bloedwaarden. Die waarden dienen niet om te bepalen of iemand ziek wordt of ziek is geweest, of om toekomstige ziektes te voorspellen. Dat is een belangrijk punt dat ik wil maken.

Met de biomonitoringsgegevens die we hebben voor deze bevolkingsgroep, en dat gaf de auteur van de paper ook aan, is de verwachte halveringstijd voor deze chemische stof 4 tot 5 jaar. Dus als iemand deze studie zou willen herhalen, dan is het niet zinvol om dat meteen te doen, want de waardes zouden nog altijd zeer hoog zijn. De reden waarom de perfluoralkylstoffen zich als lange ketens opstapelen in het lichaam, is omdat ze gebonden zijn aan eiwitten. Ze worden afgescheiden in de nieren en worden door de nieren opnieuw geabsorbeerd. Dus telkens ze langs de nieren gaan, wordt slechts een kleine fractie uitgestoten. Maar de korte ketens worden sneller uitgestoten omdat ze niet zo sterk aan de eiwitten gebonden zijn. En eenmaal ze voorbij de nieren komen, komen ze sneller los. Zo duurt het slechts 26 dagen voor PFBS om uitgestoten te worden. Daarom stapelt het zich niet op in het lichaam. Het verbaasde mij dan ook niet dat die stof niet in de bloedstalen werd gevonden.

Ik denk dat ik een aantal vragen beantwoord heb. Ik ga ervan uit dat er nog vragen zullen komen, en ik ben zeker bereid om meer specifieke vragen te beantwoorden. Bedankt.

Rebecca Teeters: Bedankt, dokter Taiwo. Zitten we nog op schema? Doen we verder? Oké, goed. Ik stel voor dat het volgende onderwerp de dading met Lantis wordt.

Ik geef daarvoor het woord aan mevrouw van Ravenzwaaij en de heer Verellen.

Marjolein van Ravenzwaaij: Laat ik ook beginnen met een korte introductie. Ik ben momenteel werkzaam bij 3M als General Counsel voor onze Safety and Industrial Business Group Europe, Middle East and Africa, maar ik ben hier uit hoofde van mijn vorige functie als General Counsel voor de Benelux, die ik tot begin 2020 heb vervuld.

Ik begrijp dat er veel vragen zijn over de overeenkomst met Lantis. Ik denk dat het dus belangrijk is om daar wat meer duiding bij te geven, en ook wat meer achtergrond en uitleg bij de inhoud van de overeenkomst.

Allereerst wil ik opmerken dat die overeenkomst een constructieve samenwerking met Lantis is, die enerzijds op is gericht om het Oosterweelproject te ondersteunen, een belangrijk project hier in de regio, en er anderzijds voor moet zorgen dat er op een verantwoorde manier wordt omgegaan met gronden die worden uitgegraven en met PFOS die in de constructiezone zijn aangetroffen. Ik heb opgemerkt dat er ook de vraag was waarom de aansprakelijkheid werd betwist. Het klopt dat we die hebben betwist. Dat is ook uitdrukkelijk in de dading opgenomen. Wat ik daarbij duidelijk wil maken, is dat het betwisten van aansprakelijkheid niet wil zeggen dat wij niet onze verantwoordelijkheid willen nemen of dat wij zouden ontkennen dat een deel van de PFAS die zijn aangetroffen, mogelijk door onze productie is veroorzaakt. Ik denk dat dat een heel belangrijk element is. Op het moment dat wij door Lantis werden benaderd, zijn we dus ook gelijk constructief te werk gegaan en is er eigenlijk een heel lange periode gevolgd van gesprekken, met Lantis, maar ook met de nodige experts, met experts van 3M, experts van Lantis, maar ook met externe experts – juristen, bodemdeskundigen, technici – maar daarnaast ook met alle betrokken autoriteiten en overheden, zoals de OVAM, de VMM, Grondbank. Dat is een heel traject geweest, waarbij alle partijen heel goed hebben bekeken wat verantwoorde afspraken zijn en hoe we op de best mogelijke manier tot een overeenstemming kunnen komen.

Een van de onderwerpen die hier vaak naar voren komt, is de veiligheidsberm. Ik wil dit toch even rechtzetten: het is daadwerkelijk een veiligheidsberm. Men heeft het immers een aantal keer gehad over de 'zogenaamde' veiligheidsberm. Dit is heel belangrijk. Dat is volgens mij ook al tijdens vorige verhooren naar voren gekomen. Wij zijn een sevesobedrijf. Er is dus heel veel behoefte aan afscherming van onze site van de openbare weg. Door de Oosterweelwerken is dat eveneens versterkt, omdat onze site meer bloot kwam te liggen aan de zuidzijde ten gevolge van die werken. Dat was dus iets waarnaar 3M al op zoek was, om te zorgen dat onze site beter zou worden afgeschermd. Bovendien hebben we in het verleden bijvoorbeeld ook met koperdiefstal te maken gehad. Er zijn wel degelijk heel belangrijke redenen voor 3M om die veiligheidsberm op ons terrein te hebben.

Dat is echter maar één aspect van de dading. De dading bestaat kort gezegd uit drie onderdelen. De eerste is de veiligheidsberm. Daarnaast is er een afspraak over het plaatsen van een waterzuiveringsinstallatie op ons terrein. Een derde element zijn de tijdelijke werfvoorzieningen. Dat zijn de drie elementen die het hoofdonderwerp van de dading en de afspraken met BAM vormen.

De berm bestaat uit twee bestanddelen. Enerzijds is er 130.000 kubieke meter, uitgegraven in het kader van het Oosterweelproject. De gronden met de hoogste PFAS-concentraties worden in die berm verwerkt om op een verantwoorde manier om te gaan met die gronden en onze verantwoordelijkheid daarin te nemen. Op het moment dat er

meer duidelijkheid kwam over hoe die berm op ons terrein eruit zou komen te zien en waar die zou komen te liggen, zijn we ter plaatse gegaan om dat te bekijken. Er bleek dat er een bepaalde grondhoop lag op de plek waar de berm zou komen. Daar is onderzoek naar gedaan. Er zijn stalen genomen van die grond. Ook is de afspraak gemaakt om een deel van die grondhoop in de berm te verwerken. Dat is die grondhoop die hier ook ter sprake is gekomen. Dat gaat om 5000 kubieke meter. Daarbij is de afspraak gemaakt dat alle gronden met concentraties tot 1000 microgram per kilogram in de berm zouden worden verwerkt. Het onderdeel van die grondhoop met hogere concentraties zou worden verwijderd door 3M voor die werken een aanvang zouden nemen. Dat is duidelijk in de dading afgesproken. Dat is ook gebeurd. Ik geef zo meteen even het woord aan de EHS-collega's om daar wat meer over te vertellen, maar dat is naar een erkend verwerker gebracht om te worden verwerkt.

U had ook nog een vraag gesteld over die 75.000 euro. Dat gaat specifiek over die 5000 kubieke meter. Dat was eigenlijk een afspraak die later is gemaakt, in het kader nog van de onderhandelingen. Die 75.000 euro is afgesproken om ervoor te zorgen dat BAM/Lantis die gronden mee in de berm zou verwerken. Dat is een vergoeding voor de kosten die zij daarvoor moeten maken.

Een ander aspect dat aan de orde is gekomen, is de geldigheid van de dading. Zoals ik al enigszins aangaf, is die dading een heel brede overeenkomst over verschillende onderwerpen. De berm is natuurlijk een belangrijk onderdeel daarvan, maar die grondhoop is slechts een kleiner onderdeel van het geheel. Zoals mijn collega net al aangaf, er is momenteel een procedure gaande over die grondhoop. Ik kijk even naar de heer Verstraeten: gaat dat over dat specifieke onderdeel? Voor de duidelijkheid, ik ben zelf op dit moment niet betrokken bij de huidige discussies. Ik heb nu een andere functie. Ik ben dus niet meer direct betrokken bij dit dossier, maar wat ik wel kan zeggen, is dat, indien zou blijken dat men die 5000 kubieke meter niet in de berm verwerkt, dat geen reden is om de geldigheid van de dading in twijfel te trekken. Die blijft dus gewoon in stand. Misschien kunnen mijn EHS-collega's nog iets meer zeggen over de grondhopen, en dan meer specifiek over de verwerking. Dat lijkt me goed.

Kristof Verstraeten: Dat klopt. In 2019 zijn alle grondhopen waar een concentratie boven 1000 microgram per kilogram droge stof werd gemeten, afgevoerd naar Indaver. Die zijn daar gestort onder zoutcelcondities, wat op dat moment de beste beschikbare techniek was om met die gronden om te gaan. Ik kan dus bevestigen dat die zijn verwijderd volgens de codes van goede praktijk van onze site.

Nicole Cauberghe: Ik wil ook nog iets toevoegen over het normenkader dat is opgesteld. Er was immers ook bezorgdheid over de gronden die in die berm zouden worden opgenomen. Ik wil duidelijk stellen dat Lantis de bouwheer is en aan het roer zat inzake het noodzakelijke grondverzet in het kader van de Oosterweelwerken. Het was echter natuurlijk heel belangrijk dat dit op een gecontroleerde manier zou gebeuren en dat er ook geen risico's zouden zijn door dat grondverzet en door de aanleg van die veiligheidsberm. Dan is er een overleg gestart, waarbij we als 3M-site ook altijd betrokken zijn geweest: er werd overlegd met mensen van Grondbank en de OVAM om te kijken naar een normenkader dat zou kunnen worden gebruikt voor het grondverzet en de aanleg van de veiligheidsberm. Dat is gebeurd op basis van risicoanalyses gebaseerd op normen die men beschikbaar had, die men had gevonden. Er waren weinig normen. Op basis van die risicoanalyse is dat normenkader vastgelegd. Er is een technisch verslag opgemaakt. Dat technisch verslag is ook goedgekeurd door Grondbank. De OVAM heeft daar ook haar goedkeuring aan gegeven. Daarmee is dan eigenlijk ook de vergunningsaanvraag ingediend, maar dat is door Lantis gebeurd. We zijn dus altijd betrokken geweest bij het overleg daarover.

Rebecca Teeters: Dank u. Dan gaan we over naar de heer Hoff, aan wie diverse vragen rechtstreeks werden gericht. Mijnheer Hoff, wilt u die behandelen?

Philippe Hoff: Dank u, mevrouw Teeters. Het is de eerste keer dat ik aan het woord ben, dus ik zal mezelf kort voorstellen. Ik heb een aantal functies bekleed binnen 3M. Sinds begin 2021 ben ik Product Stewardship and Regulatory Specialist voor de Film and Material Science Division. Ik heb begrepen dat er een aantal vragen aan mij zijn gericht die te maken hebben met studies inzake werknemers en gezondheidseffecten, maar ik denk dat dokter Taiwo die vragen al heeft beantwoord. Hij is echt de geschikte persoon om die vragen te beantwoorden, want ik ben nooit betrokken geweest bij toxicologische onderzoeken. Ik ben ook geen toxicoloog. Ik heb geen vorming genoten als toxicoloog of gezondheidsexpert. Ik heb nooit toxicologische onderzoeken geleid of ben daar ook nooit bij betrokken geweest, dus ik kan daar verder natuurlijk niet veel over zeggen.

Ik had ook begrepen dat er een vraag was om een beetje meer duiding te geven over de studies die ik heb uitgevoerd toen ik werkte bij de Universiteit Antwerpen. Ik heb inderdaad een doctoraatsstudie gedaan aan de Universiteit Antwerpen. Dat was tussen 1999 en 2005. Het onderwerp van mijn doctoraatsstudie was het maken van een evaluatie van de impact van PFOS op een aantal organismen. Het grootste deel van de studies die ik toen heb uitgevoerd, waren in feite veldstudies. Ik zal proberen om zo bondig en duidelijk mogelijk uit te leggen wat ik heb gedaan in die veldstudies. Ik heb diverse soorten in het wild levende dieren bemonsterd. Meer specifiek heb ik leverstalen genomen van die dieren met de bedoeling de PFOS-concentraties in dat leverweefsel te meten. Ik heb dan ook gekeken naar een aantal biologische eindpunten in die dieren. Voorbeelden van biologische eindpunten zijn bepaalde leverenzymen in het bloed. Uiteindelijk had ik dus twee sets van data: enerzijds gegevens over PFOS-concentraties in het weefsel van dieren, anderzijds gegevens over waarden van bepaalde klinische eindpunten. Ik heb dan onderzocht of er correlaties konden worden gevonden tussen die twee sets. In bepaalde omstandigheden heb ik inderdaad significante verbanden gevonden tussen PFOS-concentraties, meestal dan in de lever, en een aantal biologische eindpunten.

Ik denk dat het belangrijk is om te onderstrepen dat die correlaties die ik heb gevonden, geen bewijzen zijn dat de aanwezigheid van PFOS in dat leverweefsel daadwerkelijk heeft geleid tot biologische effecten in die dieren die ik heb bestudeerd. Die significante correlaties die ik heb gezien, waren gewoon correlaties, niets meer, niets minder. Het was ook niet de bedoeling van die studie om definitieve uitspraken te doen over het al dan niet aanwezig zijn van toxicologische effecten getriggerd door PFOS. De bedoeling van die studie was bepaalde correlaties identificeren en daar dan verder onderzoek op doen, om uiteindelijk te komen tot meer definitieve uitspraken over de vraag of PFOS nu werkelijk bepaalde effecten in organismen veroorzaakt of niet. Het werk dat ik heb gedaan voor mijn doctoraat, moet dus worden bekeken als verkennend werk. Die veldstudies waren verkennende studies, waren echt gericht op het identificeren van bepaalde correlaties, die dan verder konden worden onderzocht.

Ik wil daar ook nog aan toevoegen dat, toen ik ben tewerkgesteld door 3M, ik ook niet meer betrokken ben geweest bij alles wat te maken had met ecotoxicologie of ecotoxicologische studies.

Rebecca Teeters: Ik denk dat er enkele specifieke vragen gericht waren aan de heer Karthaus over directeurs, en misschien ook over personeelskwesties zoals ziekteverzuim en andere elementen.

Joerg Karthaus: Graag. Ik wil ook graag gebruikmaken van de gelegenheid om me kort voor te stellen. Zoals gezegd, mijn naam is Joerg Karthaus. Sinds 2019 ben ik Site Lead van de fabriek in Zwijndrecht. Ik werk sinds 1995 bij 3M. Ik heb een diploma als mechanisch ingenieur. Ik heb dan als procesingenieur in Duitse fabrieken gewerkt en ik heb meerdere functies bekleed binnen de Duitse bedrijven.

Ik heb ook de gelegenheid gehad om in meerdere vestigingen rond te kijken en op basis daarvan kan ik zeggen dat de vestiging van 3M in Zwijndrecht op exact dezelfde manier

bestuurd wordt als de andere vestigingen waar ik geweest ben. Mijn laatste functie was als Master Black Belt. Dat betekent dat ik verantwoordelijk was voor de verbeteringsprocessen binnen de Europese Unie. Daarvoor was ik bedrijfsleider van een dochteronderneming van 3M in Duitsland die tandheelkundige producten maakte.

Wat de vragen over mijn voorgangers betreft. Ik kan u niet zeggen waarom elk van mijn voorgangers gewisseld werd in de laatste jaren. Ik kan u wel verzekeren dat de laatste wissels die plaatsgevonden hebben, telkens te maken hadden met herstructureringen die plaatsgevonden hebben. Een voorbeeld is de Beneluxregio. 3M heeft gekozen voor regionalisering, om die op te splitsen. In dat kader werd een zogenaamde Central European Region opgericht die bestaat uit Zwitserland, Oostenrijk, Duitsland en de Beneluxlanden. Als gevolg daarvan werd mevrouw Christiane Grün ook als hoofd van 3M België ingezet. Dat was de reden waarom mevrouw Grün manager geworden is.

Ik kan u zeggen dat mevrouw Fernhout-Mollemans als onderdeel van haar functie, met het oog op haar ontwikkeling, de gelegenheid heeft gekregen om naar Azië te gaan en daar een verantwoordelijke functie op te nemen. En ik denk aan mijn ontwikkeling. Die toont ook aan dat 3M een bedrijf is dat inzet op opleiding, haar medewerkers de kans biedt zich te ontwikkelen en ook de mogelijkheden biedt om verantwoordelijke posities te bekleden. En dat is meestal ook de reden, of volgens mij de reden, waarom wissels plaatsgevonden hebben.

Wat de overdracht betreft – en dat is natuurlijk ook een goede zaak – blijven medewerkers lang aan de slag bij 3M, omdat ze het bedrijf erg genegen zijn en vice versa. Ik vind het ook erg leuk om voor 3M te werken en hier een verantwoordelijke functie uit te oefenen.

Als gevolg hiervan, van het feit dat de medewerkers zich meestal ook ontwikkelen binnen 3M, hebben we het geluk bij vragen altijd op onze medewerkers te kunnen terugvallen.

Waarom werkt mevrouw Grün niet meer voor ons? Omdat ze met pensioen is gegaan na ongeveer 45 jaar actief te zijn geweest binnen 3M. Ik kan jullie het aantal dienstjaren dat ze heeft, niet precies vertellen. En dat is de reden waarom wissels hebben plaatsgevonden.

Zo worden risico's doorgegeven. Ik kan u verzekeren dat wij als bedrijf een proces hebben waarbij we eenmaal per jaar de bedrijfsresultaten tegen het licht houden, door middel van een onafhankelijk auditor. De resultaten hiervan worden openbaar gemaakt en staan dus in het algemeen ter beschikking. In het kader van de vergunningen moeten bekende risico's ook in kaart gebracht worden.

Ik denk dat ik daarmee de vraag beantwoord heb, voor zover ik me die kan herinneren. Ik weet niet of er verder nog vragen aan mij gesteld werden. Maar daar kom ik graag op terug. Hartelijk dank.

Rebecca Teeters: Wil een van de voormalige plantmanagers, de heer Vermeulen of de heer Verellen, nog iets toevoegen aan dat antwoord?

Peter Vermeulen: Ik denk dat ik daar voorlopig relatief weinig aan kan toevoegen. Ik kan inderdaad beamen dat 3M de politiek heeft om regelmatig een jobwissel door te voeren, wat natuurlijk als gevolg heeft dat men inderdaad ook een verloop ziet in de bestuursmandaten bij 3M, en dat verdere regionalisatie ook een gevolg heeft gehad voor wie deel uitmaakte van de raad van bestuur van 3M België.

Tom Verellen: Ik heb niks specifiek toe te voegen. Ik ben zelf maar een jaar in dienst geweest als plantmanager, louter wegens persoonlijke omstandigheden.

Rebecca Teeters: Er waren diverse vragen over de 125 miljoen euro waartoe 3M zich heeft verbonden. Ik zou dat even willen specificeren, en dan kan de heer Vermeulen wat commentaar geven bij de gesprekken die bezig zijn met de landbouwers.

Van die 125 miljoen euro hangt 115 miljoen euro samen met de waterzuiverings-technologie voor de lange termijn waarop de heer Verstraeten eerder doelde, met inbegrip van omgekeerde osmose, GAC (granular activated carbon) en ionenwisseling. 5 miljoen euro daarvan is gereserveerd voor de kortetermijnoptimalisatie van GAC en voor het installeren van de tijdelijke verwerkingsinrichting waarover de heer Verstraeten het ook had in zijn uiteenzetting. Nog 5 miljoen euro hangt samen met de eerdere gesprekken met de landbouwers, specifiek om hen te ondersteunen voor de verkoopsverliezen die samenhangen met de no-regretmaatregelen.

Misschien kan de heer Vermeulen nu wat meer zeggen over de stand van zaken met betrekking tot de huidige gesprekken met de landbouwers.

Peter Vermeulen: Dank u wel. Ik wil daarover inderdaad een paar aanvullende commentaren geven. Na het afkondigen van die no-regretmaatregelen werd vrij snel duidelijk via de media dat er inderdaad een impact was voor de lokale landbouwbedrijven. We hebben dan diverse informele contacten gehad met het kabinet, om te zien of wij iets konden betekenen. Waar wij tegenaan liepen, was het feit dat we door de privacywetgeving de landbouwbedrijven niet rechtstreeks konden benaderen, maar er is hulp gekomen vanuit het kabinet. Dat heeft geresulteerd in het oprichten van een stuurgroep, die onder het voorzitterschap van de opdrachthouder werkt en de jongste paar maanden al diverse overlegmomenten heeft gehad. Wij zetten dat overleg voort. Op een gegeven moment zal daarover inderdaad meer informatie publiek worden. We hebben intern afgesproken om het overleg in die stuurgroep volledig vertrouwelijk te houden, om de voortgang zeker niet in het gedrang te brengen. Ik kan u echter bevestigen dat wij daar inderdaad aan voortwerken, om dat hopelijk op vrij korte termijn publiek te kunnen maken. Dat is dus een eerste fase, denk ik.

Ik wil ook een aanvulling geven over dat lopende bodemonderzoek. De voorzitter heeft het ook aangehaald: wij hadden hier ook graag iemand van onze erkende bodemdeskundigen gehad. Wij zijn immers bij wet verplicht om een externe bodemdeskundige te hebben, die zich vandaag bezighoudt met het lopende tweede bodemsaneringsonderzoek. We hebben wel een kleine tijdlijn toegevoegd in het pakketje dat jullie hebben ontvangen. Dat is dia nummer 59. Die geeft achtergrond, wat zo'n beetje de tijdlijn zal zijn. De vraag is ook gesteld wanneer wij verwachten een concreet beeld te hebben van de mogelijke sanering of remediëring die nodig zal zijn. Een eerste belangrijk punt zal er inderdaad begin volgend jaar zijn, als een eerste fase van het humaan-toxisch gedeelte duidelijk is. Het ecotoxisch gedeelte is dan voor midden volgend jaar. Dat zal waarschijnlijk verdere gevolgtrekkingen geven voor mogelijke remediëring of sanering. Het lijkt me duidelijk dat, als er zich bepaalde acties aftekenen die uit het actieplan zouden komen, we niet zullen wachten met het uitvoeren daarvan.

Dat is de toelichting die ik wilde geven wat de landbouwbedrijven betreft.

Rebecca Teeters: Dank u. Zoals de heer Vermeulen aangaf en we al eerder aangaven in dit forum, als het herstelplan in het kader van DSI eenmaal voltooid is, zullen we de budgetten tot stand brengen die nodig zijn voor dat actieplan. Wat de vragen over schadeclaims van derde partijen betreft, we hebben een uitnodiging van de raadsleden van het Departement Omgeving aanvaard om elkaar te ontmoeten en te praten over de manier waarop we die claims snel kunnen behandelen, idealiter zonder dat er sprake is van rechtszaken en bij voorkeur via onderhandelingen en bemiddeling. Ik begrijp dat de Belgische wetgeving me niet toelaat om hier vandaag de details van die vertrouwelijke gesprekken te bespreken. We zullen het dus niet hebben over de bijzonderheden van die gesprekken, maar ik wil wel erkennen dat die gesprekken gaande zijn.

Ik denk dat daarmee de antwoorden op de openingsvragen zijn gegeven. Ik ben er zeker van dat er nog veel meer verduidelijkingsvragen zullen zijn.

De voorzitter: Ik dank de mensen van 3M voor de antwoorden. Ik stel voor dat we nu schorsen.

Mevrouw De Vroe heeft het woord.

Gweny De Vroe: Voorzitter, mijn excuses, maar ik had in deze eerste ronde eigenlijk toch ook nog graag het antwoord gehad van mevrouw Teeters zelf met betrekking tot haar uitspraken over het voorzorgsprincipe en het causaal verband. Daar hebben we nog geen antwoord op gekregen.

De voorzitter: Ja, maar ik zie nog reacties. Er zijn ongetwijfeld nog vragen die nog geen antwoord hebben gekregen. We schorsen tot 14 uur. Collega De Vroe, dan gaan we verder met de tweede vragenronde. Dan is het uiteraard mogelijk, en zelfs noodzakelijk, denk ik, want ik had die vraag ook nog, om dat opnieuw ter sprake te brengen. Dan kunt u er ook dieper op ingaan.

We schorsen nu dus tot 14 uur. Dan zetten we deze vergadering voort. Dan gaan we over tot de andere formule, waarbij we rechtstreeks met vraag en antwoord werken. We zullen zo proberen om nog meer vragen te beantwoorden.

De voorzitter: Collega's, ik denk dat we opnieuw van start kunnen gaan. We beginnen aan de tweede vragenronde. Daarbij is het de bedoeling dat er op elke vraag meteen een antwoord komt. Collega's, ik zou willen vragen om ook telkens aan te geven aan wie u welke vraag stelt, tenzij u natuurlijk een vraag stelt aan 3M in globo; dan is het aan hen om te bepalen wie ze beantwoordt.

De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls: Goedemiddag allemaal. Ik zal een aantal vragen die ik de vorige keer toen 3M hier was om te getuigen en die ik ook deze ochtend gesteld heb, ook nu opnieuw moeten stellen, omdat ik er tot op heden geen antwoord op heb gekregen. Ik wil nogmaals twee zaken onder de aandacht brengen. Eén, alle mensen hier aanwezig hebben persoonlijk – niet als bedrijf, maar persoonlijk – de eed afgelegd om de waarheid en niets dan de waarheid te zeggen. Twee, ik doe nogmaals mijn oproep om, als ik een vraag stel, als er een antwoord komt en als u het niet eens bent met dat antwoord of net meer weet, zelf teken te geven om bijkomend te antwoorden. Doet u dat niet, dan ga ik ervan uit dat u akkoord gaat met wat een collega van u zegt, op basis van de kennis, kunde, documenten, mails en andere info die u zelf hebt. Ik denk dat het belangrijk is om dat in deze fase aan te geven.

Goed, mevrouw Teeters, ik heb u daarstraks een vraag gesteld in verband met het interview dat u gegeven hebt. U gaf daarin aan dat er in Zwijndrecht eigenlijk geen milieuramp is in het kader van de PFOS-vervuiling. Blijft u bij dat standpunt?

Rebecca Teeters: Iemand heeft me vandaag gevraagd – ik weet niet of u dat was of iemand anders – of ik mijn statements had mogen aanpassen voor ze gepubliceerd werden. Het antwoord is 'nee'. Ik denk dat ze op sommige vlakken mijn boodschap niet volledig juist hebben overgebracht. Maar sta me toe een direct antwoord te geven.

Ik kreeg de vraag van de journalist of ik dit als een milieuramp zag en mijn antwoord was 'nee'. Ik denk niet dat dit een milieuramp is. Ik heb daar twee redenen voor. Zoals lokale gezondheidsinstanties al hebben gesteld – en dokter Taiwo heeft die stelling hier vandaag beaamd – is er op basis van het recente bevolkingsonderzoek naar PFAS geen acuut gezondheidsrisico vast te stellen. Dokter Taiwo kan daar misschien meer duiding bij geven, als u dat wenst. We nemen ook al maatregelen om de vervuiling aan te pakken. De heer Verstraeten heeft al de investeringen geduid in onze bestaande

processen. We hebben ecotoxigegevens bezorgd. We zitten al een aantal jaren in een DSI-proces en we doen ons best om dat proces te versnellen. We hebben er ook mee ingestemd om de nodige maatregelen te nemen om de blootstelling te verminderen, in het kader van de risicoanalyse en de uitkomst van het DSI-proces.

We nemen dus wel degelijk maatregelen om de milieuproblematiek aan te pakken. Het is zeker iets wat aangepakt moet worden en dat we ook willen aanpakken.

Koen Daniëls: Ik zal mijn vraag dan stellen aan de heer Hoff. Op basis van het onderzoek dat u als doctoraatstudent ecotoxicologie – de discipline waarin u bent afgestudeerd, waarin u uw doctoraat behaald hebt – hebt uitgevoerd, deelt u de mening van mevrouw Teeters dat er eigenlijk geen milieuramp of milieuprobleem is in de omgeving van de 3M-site in Zwijndrecht?

Philippe Hoff: Mijn commentaar daarop is dat ik niet beschik over gegevens of inzichten die mij tot een andere mening zouden nopen.

Koen Daniëls: Ik blijf nog even bij u. In 2000 deed u uw onderzoek. U kwam tot de conclusie dat in de lever van dieren uit Blokkersdijk, vlak naast 3M, zeer hoge PFOS-waarden zaten. Op dat moment – ik heb hier ook het onderzoek bij dat u gepubliceerd hebt – stelt u vast dat er bijkomend onderzoek nodig is. U geeft daar ook aanzetten toe. Dat was 2000. We zijn nu 2021 en u hebt geen verdere indicaties, als ecotoxicoloog werkzaam bij 3M, dat er rond de 3M-site een milieuprobleem is?

Philippe Hoff: Ik was actief in het domein van de ecotoxicologie ten tijde van mijn doctoraat aan de Universiteit Antwerpen. Sinds ik bij 3M ben beginnen te werken, heb ik geen enkele activiteit meer gedaan binnen de ecotoxicologie. Ik ben niet betrokken geweest bij studies, noch bij reviews van data, want dat was gewoonweg mijn taak niet meer.

Koen Daniëls: Maar als u kijkt naar de gegevens van het bedrijf waarvoor u werkt, blijft u dan mevrouw Teeters ondersteunen dat er inderdaad geen milieuprobleem is in de omgeving van de 3M-site, meer bepaald in Zwijndrecht?

Philippe Hoff: Kijk, het is echt niet mijn taak om alle data te gaan bijhouden die betrekking hebben op de ecotoxiciteit van PFOS. Ik ben geen ecotoxicoloog voor 3M. Wij hebben een gespecialiseerde groep van bedrijfsecotoxicologen; het is hun taak om bij te houden of er nieuwe gegevens zijn rond de ecotoxiciteit van verbindingen en om conclusies te trekken op basis van beschikbare rapporten. Maar zoals ik al zei, dat is niet mijn taak binnen 3M. Ik heb nooit als ecotoxicoloog gewerkt voor 3M.

Koen Daniëls: Dankzij het biomonitoringsonderzoek dat het agentschap Zorg en Gezondheid gevoerd heeft, zijn de bloedwaarden van de inwoners van Zwijndrecht bekend. De waarden die gemeten zijn – ik neem aan dat u die ook opgevolgd hebt vanuit uw interesse in ecotoxicologie – neemt u daarvan aan dat ze zonder risico zijn? Neemt u aan dat er geen milieugevaar is in de omgeving van 3M Zwijndrecht.

Philippe Hoff: Ik ken de data waarnaar u verwijst niet, dus ik kan er ook niets over zeggen.

Koen Daniëls: Oké, dat is bijzonder. We zullen ze u dan maar bezorgen.

Laat me nog even verdergaan. U bent aangeworven door 3M. U bent doctor in de ecotoxicologie en hebt uw doctoraat geschreven rond de ecotoxicologie van PFOS in dierenlevers in Blokkersdijk, vlak naast 3M. Wat was de reden voor uw aanwerving? Hebt u zelf gesolliciteerd voor een openstaande vacature of heeft men u gecontacteerd?

Philippe Hoff: Ik heb gesolliciteerd voor een openstaande vacature. Ik zal misschien even de tijdlijn schetsen. Dat kan misschien verheldering brengen. Zoals eerder gezegd, heb ik mijn doctoraatsonderzoek geschreven aan de Universiteit Antwerpen. Ik ben daarmee begonnen in november 1999 en ik heb mijn titel behaald in oktober 2005. Nu, begin jaren 2000 – 2003 of 2004 – is vanuit Europa het initiatief gekomen om wetgeving te gaan creëren rond het gebruik van PFOS. Regulerende instanties hadden de intentie om echt wettelijk te gaan bepalen welke restricties er moesten komen op het gebruik van PFOS. De positie van 3M op dat moment was dat die wetgeving evenwichtig moest zijn, gebaseerd op kennis van PFOS. Daarmee bedoel ik kennis over de toxicologie van PFOS en kennis over de gebruiken ervan. Die kennis was bij 3M aanwezig, maar het was zaak om die kennis tot bij de regelgevende instanties te gaan brengen. Toen is het idee ontstaan om een vacature te creëren voor een liaison, een persoon die ervoor zou kunnen zorgen dat die informatie tot bij de autoriteiten kwam. Die vacature is gecreëerd en 3M wilde iemand die in de EU gehuisvest was, puur om praktische reden, en iemand die minstens een basiskennis had van ecotoxicologie, omdat dat een noodzaak is als je zo'n rol vervult. Ik heb die rol uitgevoerd en het is meer dan een brievenbusfunctie. Je doet meer dan informatie doorgeven. Je moet echt begrijpen of er nog bepaalde noden zijn bij de regelgevende instanties. Als er nog vragen zijn bij de instanties, moet je ook begrijpen wat die zijn, om dan intern te gaan kijken of dat gegevens zijn die 3M heeft of niet. Dat zijn de omstandigheden van mijn aanwerving bij 3M.

Een paar jaar later is REACH dan aan de horizon verschenen. Ik neem aan dat REACH jullie wel bekend is. REACH is die Europese regelgeving over de registratie van chemische stoffen. Dat is een vrij omvangrijke en complexe wetgeving. Ik ben daar op een gegeven moment enorm geïnteresseerd in geraakt, waarschijnlijk omdat ze zo complex was en omdat dat aspect mij intrigeerde. Op een gegeven moment is een passie ontstaan om daar iets mee te doen, om echt mee te werken aan de implementatie ervan bij 3M. Het gevolg daarvan is dat mijn verantwoordelijkheden dan een beetje veranderd zijn. Ik ben dan voornamelijk rond REACH beginnen te werken, wat ik tot 2020 gedaan heb.

Koen Daniëls: Ik kijk even naar alle andere aanwezigen. De heer Hoff zegt dat hij geen weet heeft van die data, van die bloedwaarden, ook al heeft hij daarrond een doctoraat geschreven. Mevrouw Teeters blijft erbij dat er in de omgeving van de 3M-fabriek eigenlijk geen milieuramp is. Is iedereen hier aanwezig het daarmee eens? (*Geen reactie*)

Oké, dat is boeiend om te weten.

Mijnheer Taiwo, u hebt heel wat verteld over het onderzoek dat gebeurd is bij werknemers. U zei dat PFOS in het bloed zit – daar is het gemeten – maar dat er eigenlijk niet veel meer te zeggen is dan dat: het zit in het bloed. U hebt wellicht ook alle experten die we hier gehad hebben, gehoord. Die zeiden wel degelijk dat er een link is met een aantal aandoeningen, onder andere cholesterol. Betwist u die andere internationale expertise?

Oyebode Taiwo: Bedankt voor uw vraag. Ik dacht dat ik al geduid had dat je in de epidemiologie naar verbanden kijkt, correlaties, en dat je daarbij telkens de vraag moet stellen of het een causaal verband is, of er een intermediërende variabele is, of het verband toeval is dan wel of het een omgekeerd causaal verband betreft. Ik stel voor dat u naar de meest recente EFSA-documenten kijkt, waarin het verband met cholesterol besproken wordt. De conclusie was dat de informatie zodanig inconsistent was, dat ze geen vaststellingen konden maken.

Als arts zit ik in de unieke positie dat ik alles wat ik zeg, ook moet kunnen uitleggen aan de mensen, aan de werknemers. En ik neem dat heel serieus. Ik schets even een mogelijke situatie. Er is een studie die een verband aantoonst en er zijn andere studies die geen verband aantonen. Ik geef die informatie mee en dan vraagt een werknemer

me: "Mijn cholesterol is hoog, moet ik me zorgen maken?" Dan moet ik, als arts, nagaan wat het mogelijke verband precies is. Is het causaal? Het is niet bewezen dat een hoge cholesterol te wijten is aan PFAS. Is het verband dan klinisch significant? Als de cholesterolwaarde hoger is dan een bepaalde waarde, moet ik dan zeggen dat mensen zich zorgen moeten maken, ook al valt die waarde in de meeste gevallen eigenlijk nog binnen de normale limieten? Ik moet dat kunnen uitleggen.

Als iemand mij zegt dat zijn cholesterol hoog is en dat hij gehoord heeft dat er een mogelijk verband is, dan moet ik kunnen zeggen welke factoren de cholesterol kunnen beïnvloeden. PFAS zijn ermee in verband gebracht in sommige onderzoeken, maar niet consistent. Sommige studies tonen een verband aan, sommige een associatie, maar geen enkele studie toont dat voldoende aan om daar voorzorgsmaatregelen aan te koppelen of om te zeggen tegen patiënten dat hun cholesterol zal verlagen, als ze niet langer blootgesteld zijn aan PFAS.

Dat onderscheid moet ik als arts kunnen maken. Ik moet kunnen uitleggen aan mijn patiënten wat het klinisch belang is van een correlatie, want dát maakt een verschil voor de mensen en voor hun gezondheid.

Koen Daniëls: Als er geen klinische correlatie is, waarom laten al die internationale organisaties die drempelwaarden dan zo sterk verminderen? Als er niets aan de hand is?

Oyebode Taiwo: Voor de duidelijkheid, u spreekt hier over cholesterol. Ik keer even terug naar die rapporten van EFSA. EFSA heeft gekeken naar verschillende gezondheidsaspecten en voor elk aspect was de eenduidige conclusie dat er onvoldoende bewijs is om iets over causaliteit te zeggen.

Dan is EFSA gaan kijken naar het immuunsysteem als gezondheidseindpunt. Ze verwezen daarvoor naar een Duitse paper uit 2020 van Abraham, et al. In dat onderzoek werden bloedstalen geanalyseerd op de aanwezigheid van verschillende PFAS en van verschillende antilichamen na vaccinatie bij kinderen. Het onderzoek toonde aan dat er geen verband was tussen de aanwezigheid van PFAS en die antilichamen, behalve voor PFOA. Voor PFOA was er een statistisch verband met antilichamen. Maar, ze zagen geen bewijs van infectie bij die kinderen. Er was dus geen bewijs dat de geobserveerde verandering op het vlak van antilichamen, ook klinisch of statistisch significant was.

EFSA heeft op basis van die studie beslist om ook PFAS waarvoor geen statistisch verband was aangetoond, te behandelen zoals PFOA. Het gaat dan onder andere om PFOS, PFHx en PFNA. Agentschappen hebben de luxe om dergelijke analyses te maken en er dan achteraf een getal op te plakken. De vraag is echter: wat betekent dat getal? Betekent dat getal dat je, als je erboven zit, bepaalde gezondheidsklachten zult ervaren, dat je plots risico loopt op bepaalde aandoeningen? Als je naar de studies kijkt, dan is er een verschil tussen wat die Duitse studie vooropstelde en wat EFSA vooropstelde. Maar wat gebeurt er dan als bij jou een waarde gemeten wordt die daartussenin ligt?

Wat ik hiermee probeer te zeggen, is dat men voorzichtig moet zijn met interpretaties van dergelijke getallen. Deze mensen hebben hogere bloedwaarden dan de algemene bevolking, maar – en daar zijn de rapporten duidelijk over – dat betekent niet dat je op basis daarvan gezondheidsklachten kunt gaan voorspellen. Dat is wat het rapport stelde. Je kunt het rapport niet gebruiken om toekomstige gezondheidsklachten te voorspellen.

In de VS hebben de Centers for Disease Control and Prevention (CDC) een specifieke handleiding geschreven voor gezondheidsprofessionals om over dergelijke zaken te communiceren. Zoals ik al zei, heb ik er geen probleem mee dat mensen verschillende getallen gebruiken om beslissingen te nemen rond blootstellingsvermindering, maar ik let er wel op om niet zomaar te zeggen dat, als iemand hogere waarden optekent dan die normen, die persoon sowieso risico loopt op bepaalde aandoeningen, want dat is niet het geval. Die getallen stroken niet met de vaststellingen.

Men gebruikt studies om naar drempelwaarden te kijken en daar veronderstellingen aan te koppelen. Dat is een kunst en wetenschap op zich: risicoanalyses maken en regelgeving vastleggen. Maar als arts ben ik heel voorzichtig, als ik iets moet uitleggen aan mensen, om niet zomaar te stellen dat je, als je eenmaal boven een bepaalde norm van een bepaald agentschap zit, sowieso risico loopt op bepaalde aandoeningen, want dat zou misleidend zijn.

Koen Daniëls: Ik stel vast dat u twee dingen doet. Eén, u herleidt mijn vraag tot cholesterol, terwijl het natuurlijk ook over de impact op het immuunsysteem of hormoonverstoring gaat. Daar bent u niet verder op ingegaan. Twee, u stelt dat die drempelwaarden over acuut risico gaan. Bij PFAS gaat het echter niet over acuut risico; het gaat over chronisch risico: chronische blootstelling en langetermijneffecten. Blijft u dan bij het standpunt dat de normen worden verlaagd, maar dat er voor u eigenlijk geen reden is om te verlagen, omdat daar geen indicaties toe zijn. Blijft u bij dat standpunt?

Oyebode Taiwo: Ik weet niet zeker wat u precies zegt. Ik heb nooit iets gezegd over acuut risico. Het enige wat ik zeg, is dat de paper weliswaar een verandering in antilichamen aangaf onder invloed van PFOA, maar dat er geen indicatie was dat die kinderen daardoor sneller geïnfecteerd raken. Dat voor de duidelijkheid.

De vraag is dus: wat betekent die reductie in antilichamen vanuit klinisch oogpunt? Ik zeg niet dat er geen normen of standaarden ontwikkeld zouden moeten worden. De vraag is wel hoe je die normen uitlegt.

En ja, u sprak over cholesterol, dus ik heb daar in die zin ook op gereageerd.

Koen Daniëls: Dan moet ik mijn vraag opnieuw stellen naar alle mogelijke andere gezondheidsrisico's, waaronder – exemplatief, niet exhaustief, om het met juridische termen te zeggen – immuunverstoring, hormoonverstoring én andere. Daar mag u dan op antwoorden.

Oyebode Taiwo: Wel, er is geen bewijs in deze risicoanalyse dat als dat getal overschreden is, jouw hormoonbalans of immuunsysteem verstoord zal raken.

Koen Daniëls: Oké, ik noteer dat de dokter van 3M eigenlijk zegt: "Nothing's wrong. Het is gezond."

Oyebode Taiwo: Neen! Het is duidelijk dat de bevolking te sterk is blootgesteld. Er zijn labotesten of risicoanalyses gebeurd om een drempelwaarde vast te leggen, maar het is niet zo dat je absoluut bepaalde gezondheidsklachten zult ontwikkelen, zodra je boven die drempel zit. Niettemin is het aan te raden om de blootstelling te verminderen. Op dat vlak ben ik het zeker niet oneens met de aanbevelingen.

Als ik echter spreek over risico met mensen, dan zal ik niet zomaar zeggen: "Omdat jouw waarde op 7 of 8 ligt, moet je opletten voor ...". Die '...' slaat dan op al die gezondheidsproblemen die u opgesomd hebt.

Koen Daniëls: Ja, dat zijn volgens mij bijzondere redeneringen: internationaal worden die drempelwaarden gigantisch naar beneden gehaald, maar eigenlijk is er geen reden om die naar beneden te halen. Het is gewoon het gedacht: minder is beter. Bijzonder.

Ik ga even verder in op het personeel van 3M. Als ik daarnaar kijk, gaat het over vrijwilligheid. Mevrouw Teeters, er is u gevraagd in het interview of werknemers hun bloed onafhankelijk kunnen laten testen. We hebben die vraag hier ook gesteld aan de arbeidsgeneesheer van Mensura, maar zij is daar niet op ingegaan. In het interview met Het Laatste Nieuws bent u daar ook niet op ingegaan. "Daar kan ik niet op antwoorden", hebt u gezegd. Waarom wilt u geen onafhankelijk onderzoek van het bloed en de gezondheidstoestand van de huidige en vroegere werknemers?

Rebecca Teeters: Het is niet dat ik dat niet wil. Ik zal dokter Taiwo straks laten aanvullen, maar die stelling dat we ons daar niet toe konden verbinden, is ingegeven door het feit dat ik niet zeker was of ik ons daartoe kon verbinden in naam van onze werknemers. Dat is iets waar zij vrijwillig in zouden moeten meegaan; zij moeten ervoor kiezen. Na het interview heb ik bevestigd dat als onze werknemers het zouden willen, wij dat zouden ondersteunen.

Oyebode Taiwo: Wij hebben de analysemethoden voor veel van die stoffen zelf ontwikkeld en dat is de reden waarom die stalen daarnaartoe werden gestuurd. Voor de laatste bloedstaalanalyses zijn sommige stalen echter wel gesplitst en naar hetzelfde lab gestuurd dat ook het biomonitoringsonderzoek heeft uitgevoerd. Sommige stalen zijn dus gesplitst; een deel ervan is naar de VS gestuurd, een deel naar een lokaal labo. Maar ik laat de anderen hier dat graag bevestigen.

Kristof Verstraeten: Ik kan dat bevestigen. Er zijn meer dan 300 mensen die zich vrijwillig hebben opgegeven voor het bloedonderzoek in oktober. Daarvan is een deel gesplitst en naar hetzelfde labo gestuurd dat ook de bloedstalen van de inwoners van Zwijndrecht heeft geanalyseerd. Wij hebben daar geen zicht op; dat is door Mensura gebeurd, met oog op de anonimiteit.

Koen Daniëls: We hebben na de vorige hoorzitting ook resultaten gekregen van jullie. Die gingen terug tot 2000. Gisteren pas kregen we dan resultaten van metingen uit 2016. Die hebben we gisteren mogen ontvangen, niet eerder. Het gaat om een vrijwillige deelname, dus we kunnen geen mensen opvolgen en we hebben geen epidemiologische vergelijking. We zien dat het gemiddelde in 2016 nog altijd op 59,2 microgram per liter bloed ligt, komende van 440 microgram in 2000. We ontbreken wel de opvolging van mensen die uit dienst zijn getreden. Dat heeft de arbeidsgeneesheer van Mensura hier ook bevestigd. Wat in dit gegeven echter wel belangrijk is, zijn de mensen die lange tijd in die gebouwen gewerkt hebben. Als het gaat om chronische blootstelling, langdurige blootstelling, dan moeten we net gaan kijken naar die mensen om enige uitspraken te kunnen doen. Mijnheer Taiwo, u bent hier heel stellig als u zegt dat niets erop wijst dat er effecten zijn, dus dan denk ik dat u perfect met ons kunt delen dat ook die gepensioneerden zijn onderzocht en dat zij allemaal blaken van gezondheid.

Oyebode Taiwo: Zoals ik al zei, is de manier waarop je mensen monitort op verschillende stadia, ook verschillend. De biomonitoring die wij uitvoeren, toont louter aan dat de waarden met 50 procent afnemen elke 4 à 5 jaar. We zoeken niet naar verbanden met biologische markers. Toen de waarden hoger lagen, deden we dat wel. Reguliere biologische markers zouden aantonen of er iets aan de hand is, maar gezien de huidige blootstelling en de dalende bloedwaarden, zou er weinig betekenisvol aangetoond kunnen worden.

Zoals ik al zei, we monitoren de gezondheid van onze werknemers door ziektes als gezondheidseindpunt te bekijken. Dat doen we via de cohortestudies die ik al vermeld heb, die mortaliteitsstudies en studies naar incidentie die we elke 10 tot 15 jaar herhalen.

Koen Daniëls: U antwoordt niet op mijn vragen, dus ik ga ze heel concreet stellen. Hebt u de gezondheidstoestand onderzocht, met andere woorden aandoeningen, van oud-werknemers na langdurige blootstelling? Inderdaad, PFAS hebben een halfwaardetijd in het bloed, maar het is niet omdat de waarde daalt, dat er geen impact kan zijn. Ik neem aan dat u al heel interessante gesprekken hebt gehad met uw collega Philippe Hoff over de opstapeling van PFOS in de lever. Als u dergelijke experten in uw gelederen hebt, dan neem ik aan dat jullie daarover al gedebatteerd hebben. Het gaat hem over die langdurige blootstelling, niet over de afname van de waarden in het bloed. Dat spreekt voor zich. Het gaat hem over langdurige blootstelling bij werknemers en ex-werknemers en gepensioneerde werknemers. Hoe evolueert hun gezondheidstoestand? Daar gaat het over.

Oyebode Taiwo: Zoals ik al heb uitgelegd, monitor je de evolutie van de gezondheidstoestand niet via bloed. Dat doe je via cohortestudies. Zo kun je terugkijken in de tijd en naar het mortaliteitscijfer, meer specifiek het aantal mensen die aan een bepaalde ziekte gestorven zijn. Het zijn die cohortestudies die ik gebruik om naar de gezondheidstoestand van mensen te kijken over de jaren heen, niet die bloedwaarden, want die dalen.

Koen Daniëls: Voorzitter, ik ga gewoon een ja-nee-vraag stellen en ik hoop ook een ja-nee-antwoord te krijgen, want anders gaan we er niet komen. De oud-werknemers van 3M die in die gebouwen sterk zijn blootgesteld, mensen die in 2000 waarden van 440 microgram optekenden, is hun gezondheidstoestand opgevolgd? Ja of nee?

Oyebode Taiwo: Zoals ik al uitgelegd heb, volgen wij onze werknemers op via studies die naar gezondheidseindpunten kijken. Dat zijn cohortestudies en studies naar mortaliteitscijfers. Je doet dat niet door naar individuen te kijken. Je doet dat door naar hun algehele ervaringen te kijken, in vergelijking met de algemene bevolking, opgedeeld naargelang de blootstellingsniveaus.

Koen Daniëls: Ik ga het nog één keer proberen, collega's. Ik ga het nog één keer vragen. Als je de cohorte neemt van de oud-werknemers, mensen die lang blootgesteld zijn en dus die hoge bloedwaarden optekenden, maar niet meer in dienst zijn, is hun gezondheidstoestand – en dan heb ik het over alles wat met de gezondheidstoestand te maken heeft, dokter – volledig gelijkaardig aan die van de algemene bevolking? Ja of neen.

Oyebode Taiwo: Dat is wat we doen met die cohortestudies: we kijken naar het voorkomen van bepaalde gezondheidsproblemen, naar het aantal overlijdens door bepaalde gezondheidsproblemen, om na te gaan of er een verschil is met de algemene bevolking, rekening houdende met leeftijd en andere factoren.

Koen Daniëls: U legt nu opnieuw uit hoe het onderzoek verloopt. Ik vraag naar het resultaat. Zijn de oud-werknemers die langdurig zijn blootgesteld aan PFOS en andere PFAS en die die hoge bloedwaarden optekenden en van wie u vandaag de gezondheidstoestand onderzoekt, er al dan niet beter, slechter of gewoon anders aan toe op het vlak van gezondheid dan de rest van de bevolking? Dat wil ik weten, niet hoe u het onderzoek hebt gedaan.

Oyebode Taiwo: Deze studies worden om de zoveel jaar herhaald. De laatste studie was voor de cohorte in Cottage Grove en werd gepubliceerd in 2014. Voor de cohorte werd gekeken naar de periode 1948-2008 en zowel de incidentie van kanker als het aantal sterfgevallen naar aanleiding van bepaalde gezondheidsproblemen werden nagegaan bij werknemers en gepensioneerden. De resultaten werden vergeleken met resultaten van sites waar geen PFAS werden geproduceerd en met de algemene bevolking. Er bleek geen verschil te zijn.

Er is ook een cohortestudie uitgevoerd voor de site in Decatur, een mortaliteitsonderzoek en een incidentieonderzoek. In het mortaliteitsonderzoek werd gekeken naar werknemers tussen 1961 en 1995 en keek men naar sterfgevallen die gelinkt konden worden aan PFOS-blootstelling. De studie toonde een lichte verhoging van het risico op blaaskanker aan. Dat is ook gepubliceerd.

Blaaskanker is echter behandelbaar, dus werd er beslist om een incidentiestudie uit te voeren. In die groep verwachtte men 1 extra sterfgeval ten gevolge van blaaskanker, maar het bleken er 3 te zijn. Er werd vervolgens beslist om de onderzoeksperiode met 5 jaar te verlengen en een nieuwe incidentiestudie uit te voeren. Onderzoekers van de Universiteit van Minnesota konden zo 11 bijkomende gevallen van blaaskanker opsporen, waarvan 5 succesvol behandeld waren en 4 tot de dood hadden geleid. De onderzoekers hebben die cijfers vergeleken met het aantal gevallen van blaaskanker bij de bevolking in

Minnesota en in de hele VS, en daaruit bleek niet dat blaaskanker meer voorkwam bij werknemers van 3M.

Die cohorttestudies gebeuren niet in isolatie. Je wilt dat die studies gepubliceerd worden, zodat alle cohorttestudies die door verschillende instanties worden uitgevoerd, waaronder ook overheidsinstanties, meegenomen kunnen worden om conclusies te trekken over risico's. Daarom zijn alle studies die ik hier besproken heb, ook gepubliceerd.

Dat is hoe we mensen op de lange termijn monitoren.

Koen Daniëls: U ontnemt uzelf de mogelijkheid om duidelijk te antwoorden, wat natuurlijk maakt dat de analyse van uw antwoord allicht niet in de richting zal gaan van 'er is geen milieurisico', maar die kans hebt u gehad.

Ik ga even over naar een ander stuk, de uitstoot via de lucht. Ik heb daar de vorige keer vragen over gesteld. Ik richt me tot de heer Hiel. U hebt daarstraks iets interessants gezegd, maar was daarna plots wat in de war en hebt uw zin dan niet afgemaakt. U hebt op een bepaald moment iets gezegd over de wet van behoud van miserie. Ik heb hier in vorige zittingen ook gesproken over de wet van Lavoisier, de wet van behoud van massa. Maar u noemde dat dus de wet van behoud van miserie. Die thermische oxidatie-eenheid, u noemt die de fluoriderecuperatie-eenheid. Dat wil dus zeggen dat er fluor wegging, want anders zou u het niet kunnen recupereren. Op een bepaald moment bent u dan beginnen te zoeken naar woorden om te beschrijven wat er uit de schouw kwam, dus ik ga de vraag heel concreet aan u stellen. Is er PFOS, PFOA of een ander product uit de PFAS-groep uitgestoten in de lucht? Ik heb het dan niet over de schouw, maar over de lucht.

Gunther Hiel: Ik ben daarnet inderdaad niet tot een antwoord gekomen, maar ik kan bevestigen dat er PFOS en PFOA in de lucht zijn uitgestoten, via het celsysteem, tot '96, voor we de thermische oxidatie-eenheid hadden. Dat was emissie. Ik heb dat daarstraks ook uitgelegd. We hadden een meetmethode en konden de verschillende componenten meten en er zaten er heel veel verschillende in. Ik heb ook uitgelegd dat het de bedoeling was om die producten, PFOS en PFOA, in het systeem te houden. Naast de wet van behoud van miserie is er ook een stelregel dat je niet naar 0 kunt gaan. Je kunt producten gaan condenseren en uitwassen, maar uiteindelijk is er altijd een restfractie die achterblijft. Dat was zeker zo voor '96. Toen hebben we zeker een PFOA- en PFOS-emissie gehad.

Koen Daniëls: Collega's, dit is een belangrijk feit in deze onderzoekscommissie. Dit is cruciaal. Iemand uit de productie verklaart dat er tot 1996 – toen was er al meer dan 20 jaar productie – uitstoot is geweest via de lucht. Ik heb die vraag hier de vorige keer gesteld aan mevrouw Teeters en de heer Vermeulen en die zeiden: "Wij weten dat niet. I cannot answer your question." Dat wil dus zeggen dat in een bedrijf als 3M een medewerker vanop de vloer weet wat er buitengaats langs de schouw en via de lucht, maar de siteverantwoordelijken niet. Ik kom bij u, mijnheer Karthaus. Wist u dat er PFOS en PFOA uitgestoten werden via de lucht voor 1996?

Joerg Karthaus: Aangezien ik, zoals gezegd, nog maar sinds 2019 in de vestiging als Site Lead aan de slag ben, kan ik over die periode geen uitspraken doen.

Koen Daniëls: Ik zal mijn vraag dan aan de anderen stellen. Van alle aanwezigen hier, wie was er, buiten de heer Hiel, nog van op de hoogte dat er voor 1996 PFOS en PFOA zijn uitgestoten via de lucht? U mag terugkomen op verklaringen uit vorige zittingen van de onderzoekscommissie. U kunt uw verklaringen van toen herzien, als u dat wilt. *(Geen reactie)*

Mijnheer Hiel, ik moet de vraag misschien anders stellen. U wist blijkbaar als enige dat er voor 1996 PFOS en PFOA zijn uitgestoten via de lucht. Hebt u dat verzwegen voor alle andere mensen in het bedrijf?

Gunther Hiel: Zoals gezegd, we hebben metingen gedaan en daaruit bleek dat er heel veel componenten in de afgassen van het celsysteem zaten. Op basis daarvan zijn we gaan kijken naar technieken om dat te zuiveren. Het is zo dat we bij die thermische oxidatie-eenheid zijn uitgekomen. Bij die afgassen kijk je naar procenten of naar tienden van procenten, maar 0 bestaat niet, dus er zal altijd meesleuring zijn. Het zijn vooral inerte gassen die we emitteerden. Er zal altijd meesleuring geweest zijn van fracties, kleine hoeveelheden, PFOS en PFOA. 0 bestaat niet.

Koen Daniëls: Wie was daar in het bedrijf nog van op de hoogte naast uzelf? Als u de enige bent die dat wist, als u dat voor uzelf hebt gehouden, weet dan dat er een verpletterende verantwoordelijkheid op uw schouders rust. Wie wist dit nog naast uzelf?

Gunther Hiel: Daar zijn materiaalbalansen van. Binnen 3M was dat gekend tot in St. Paul. Die metingen werden niet door mij uitgevoerd, maar door het milieuteam uit de States.

Koen Daniëls: Ik herhaal mijn vraag aan alle aanwezigen hier, ook aan dokter Taiwo en alle mensen van EHS. Wie was er nog van op de hoogte dat er PFOS en PFOA zijn uitgestoten via de lucht?

Nicole Cauberghe: Wat de karakterisatie van de luchtstromen betreft: de methoden stonden nog niet op punt. Het was nog heel vroeg in het proces van de analyse. Dat er emissie was, zoveel was duidelijk. Er is ook een thermische oxidatie-eenheid geplaatst. Op dat moment was er geen perfecte karakterisatie van alle individuele componenten. Een exacte karakterisatie of hoeveelheidsbepaling was er op dat moment niet, bij mijn weten.

Koen Daniëls: Bij uw weten, dank u wel. Mevrouw Teeters, ik kom even bij u terug. Ik herinner me mijn vragen nog die ik u de vorige keer gesteld heb. Ik ben toen echt kwaad geworden omdat u telkens zei dat u het niet wist. "We weten niet wat er gebeurt met die luchtuitstoot." Ik hoor hier dat het gemeten en gerapporteerd werd, hier, in Amerika, overall. Wist u het dan echt niet en is dit dan de eerste keer, hier in de onderzoekscommissie, dat u hoort dat er PFOS en PFOA zijn uitgestoten via de lucht?

Rebecca Teeters: Tijdens de laatste hoorzitting vroeg u me of ik weet had van PFOS- of PFOA-uitstoot via de lucht in Zwijndrecht in 1996. Mijn antwoord toen was 'neen'.

Koen Daniëls: Ooit. 'Ever'. Is er ooit, 'ever', uitstoot geweest? Dat was de vraag. U kunt dat nagaan in het proces-verbaal. Ik weet heel goed hoe ik de vraag heb gesteld: is er ooit, 'ever', uitstoot geweest van PFOS en PFOA via de lucht?

Rebecca Teeters: Tijdens die hoorzitting heb ik u meegedeeld wat ik wist. Het antwoord op die vraag, toen, was dat ik niet bekend was met de details van de luchtemissies van onze productiesites, wereldwijd. En daar blijf ik bij.

Koen Daniëls: Ik ga me rustig proberen te houden. We zijn bezig over een vervuiling in Zwijndrecht en de gemeenten daarrond, tot ver buiten het grondgebied van 3M. Hier vragen wij ons allemaal af hoe zo'n zware vervuiling zo ver is geraakt. En als bedrijf komen jullie zelfs niet op een idee hoe dat gebeurd zou kunnen zijn. U laat het hier over aan de heer Hiel, die niet bovenaan de ladder staat, en laat het hier gewoon uitschijnen alsof hij de enige zou zijn die dat ooit geweten heeft. Bent u niet beschaamd? Hebt u dat dan niet nagevraagd voor u naar hier terugkwam? We hebben geen enkel document waarin daar iets over staat. Er werd nochtans gemeten.

Rebecca Teeters: We ontkennen de vervuiling vanuit onze site niet. We ontkennen dat niet. We miskennen ook onze verantwoordelijkheid om maatregelen te nemen niet.

Koen Daniëls: Ik denk dat het belangrijk is, ook in het kader van de sanering, dat u hier toegeeft dat de vervuiling van uw bedrijf afkomstig is, onder andere veroorzaakt door uitstoot via de lucht. Bent u het eens met wat ik nu zeg, mevrouw Teeters?

Rebecca Teeters: Ik ben het daarmee eens.

Koen Daniëls: Collega's, ik denk dat dit opnieuw zeer belangrijk is. 3M bevestigt hier dat de vervuiling door hen veroorzaakt is, onder andere door uitstoot via de lucht.

Rebecca Teeters: Onder andere via de lucht, bedankt voor die toevoeging. Een deel van de vervuiling kan toegeschreven worden aan 3M.

In de presentatie – slide 19 en 20, pagina 10 – staat er iets over documentatie die in 2000 is opgesteld, zogenaamde white papers. Ik weet niet of de commissie daar een kopie van heeft gekregen. Op de slides kunt u zien dat er in de white papers informatie werd gegeven over de uitstootinschattingen, de verschillende uitstootroutes, de karakterisatie van het lot en transportmodaliteiten van de verschillende stoffen en de blootstelling: mens, ecotoxiciteit, verspreiding in het milieu enzoverder. Die white papers, die over meer gingen dan enkel die vervuiling, zijn overgemaakt aan VITO in 2000. We kunnen ze ook aan jullie overmaken.

Koen Daniëls: Als je een vergunningsaanvraag indient, moet je alle producten die je uitstoot, meedelen. We hebben recent nog moeten ervaren dat jullie dat niet hebben gedaan. We hebben FBSA zelf moeten ontdekken in een lozing, want dat hadden jullie zelf niet opgegeven. Heeft 3M bij alle vergunningsaanvragen die het bedrijf gedaan heeft, de meetresultaten waar de heer Hiel naar verwijst – uitstoot van PFOS en PFOA via de lucht – en die u nu bevestigt hebt, mevrouw Teeters, meegegeven op het moment dat er aanvragen zijn gedaan? Ja of neen? En ik zal er direct iets bij zeggen. U moet niet zeggen dat dat indertijd nog niet gereguleerd was of dat er geen normen voor waren, want zo zit de regelgeving niet in mekaar, zoals u ook al weet, mijnheer Verstraeten. Heeft 3M alle emissies uit eigen beweging meegegeven? Ja of neen?

Kristof Verstraeten: Ik kan zeker een antwoord geven wat betreft FBSA. FBSA is effectief gerapporteerd in de vergunningsaanvraag van 2008 en maakte integraal deel uit van de ecotoxiciteitsstudie die die milieuvergunningsaanvraag begeleidde. Die componenten zijn dus gerapporteerd aan de overheid. De conclusie was dat er geen lozingsnorm voor moest worden aangevraagd. Die oefening is opnieuw gebeurd in de daaropvolgende aanvragen, ook in 2019, waarbij ook gesteld is dat er voor die component geen lozingsnorm moest worden aangevraagd. In overleg met de VMM is dan beslist om – specifiek voor onze lozingsvergunning – te gaan voor de componenten die deel uitmaken van het compendium voor de monsterneming, meting en analyse van water (WAC), componenten waar effectief een erkende meetmethode voor bestaat.

Belangrijk om daarbij te vermelden is dat we sinds 2001 in onze lozingsvergunning de SOF-parameter (soluble organic fluoride) hebben, een totaalparameter waarmee alle organische fluorcomponenten gesommeerd worden, dus ook alle parameters die niet bij naam genoemd zijn in de vergunningsaanvraag, wat dus wil zeggen dat je daarvoor vergund bent. Het probleem is dat er voor veel PFAS-componenten geen erkende meetmethodes bestaan. In overleg met de overheid zijn we daarom tot de conclusie gekomen dat het beter zou zijn om voor een somparameter te gaan, waardoor alle organofluorcomponenten gedekt zijn en bijgevolg vergund zijn.

Koen Daniëls: Hebt u de CAS-nummers van alle producten die u uitstootte, onder andere via de lucht, meegedeeld bij vergunningsaanvragen, ook de vroegere vergunningsaanvragen?

Kristof Verstraeten: Expliciet die CAS-nummers? Daar kan ik geen antwoord op geven.

Koen Daniëls: In juni 2001, 20 jaar geleden – ik verwijs naar de slide waar collega Gryffroy daarnet naar verwezen heeft –: “3M deelt bevindingen grondverzet van Risk Assessment Team met OVAM”. Grond wordt op een bepaalde manier vervuild. We weten nu dat er vervuiling is via de lucht. We weten van de case in Dordrecht dat de grond op die manier vervuild is geraakt. Hebt u in uw risk assessment, de analyse, zelf meegegeeld aan de OVAM, VITO en de VMM dat er uitstoot is via de lucht en dat er langs die weg potentieel grond vervuild is geraakt, mijnheer Verstraeten?

Kristof Verstraeten: Ik weet dat er eind jaren 90 een luchtmodellering heeft plaatsgevonden. De informatie daaruit is gebruikt in het beschrijvend bodemonderzoek van 2006. Op basis daarvan is bepaald op welke locaties er bodemstalen genomen moesten worden om de vervuiling in Zwijndrecht in kaart te brengen. Die methode is goedgekeurd door VITO, dus VITO was daarvan op de hoogte.

Koen Daniëls: En wanneer hebt u VITO exact op de hoogte gebracht? Welk jaartal? 2001?

Kristof Verstraeten: 2001, dat zou kunnen kloppen. Ik kan er niet exact op antwoorden, want ik was er zelf niet bij aanwezig, maar het staat toch zo op de slides.

Koen Daniëls: U hebt VITO op de hoogte gebracht van de uitstoot van PFOS en PFOA via de lucht. *(Opmerkingen van Andries Gryffroy)*

We zouden daar graag het bewijsstuk van hebben. Dat is natuurlijk wel belangrijk. Het gaat om het document waarin staat dat u VITO op de hoogte hebt gebracht van de uitstoot via de lucht alsook de documenten – u spreekt ook over de OVAM en de VMM – waarin staat dat u de OVAM en de VMM op de hoogte hebt gesteld van de uitstoot via de lucht. Die stukken zouden we heel graag in ons bezit hebben, want die hebben we tot op vandaag niet. Dat zijn voor mij belangrijke stukken.

Collega's, dan ga ik nog even in op de grondhopen op het terrein van 3M. Mijnheer Hiel, u hebt het daarnet gehad over lekkende riolen. De grond die voor de werken is uitgegraven, was sterk vervuild en is in hopen op het terrein neergelegd. Wanneer is dat gebeurd?

Gunther Hiel: Die riolering is aangelegd tussen 1996 en 2000. Dat project heeft enkele jaren in beslag genomen, met prioriteiten: de eerste aandacht ging naar de riolen die het meest verontreiniging veroorzaakten. Er waren riolen die lekten, wat betekent dat de grond daarrond vervuild was. We hadden met de OVAM besproken hoe we die gronden het beste konden verwerken, want er bestaat wetgeving rond uitgegraven grond, zeker als die vervuild is. We hebben het oriënterend bodemonderzoek toen afgerond en toen is beslist om de grond in afwachting van het saneringsproject dat zou volgen op het oriënterend en beschrijvend bodemonderzoek, te stockeren op de site.

Koen Daniëls: Is die specifieke uitgegraven grond nu nog aanwezig op de site van 3M?

Kristof Verstraeten: Ja.

Koen Daniëls: Dat wil dus zeggen dat die grond daar – grof gerekend – al 25 jaar ligt, van 1996 tot 2021.

Kristof Verstraeten: ‘Ligt’ dekt de lading niet. Die grond is afgedekt met een plastic folie.

Koen Daniëls: Die is afgedekt met plastic folie. We zijn op de site geweest. Dat was een stuk van de site waar we niet direct met de bus mochten passeren, dus ik ben dan zelf eens gaan kijken langs de andere kant. Daar liggen hopen die niet afgedekt zijn. Van de

hopen die op het terrein liggen, welk deel is daarvan afgedekt en welk deel niet? Want niet alles is afgedekt.

Kristof Verstraeten: De grondhopen die uitgegraven zijn in het kader van die rioleringswerken, zijn effectief afgedekt. De grondhopen die niet afgedekt zijn, daarvan ken ik de oorsprong niet.

Koen Daniëls: Kan iemand anders meegeven waar die grondhopen op jullie terrein vandaan komen?

Rebecca Teeters: Mijnheer Verstraeten, er loopt op dit moment een gedetailleerde analyse van al die grondhopen, niet?

Kristof Verstraeten: Dat klopt, die grondhopen worden door de mensen van ERM volledig in kaart gebracht en bestaand. Er is een actieplan om die te gaan verwijderen. In de beoordeling van ERM staat dat die hopen mogelijk afkomstig zijn van historische werkzaamheden of verbouwingen op onze site, maar dat is nooit bevestigd.

Koen Daniëls: Ik heb daar eigenlijk maar één vraag over: hoe komt het dat die grondhopen daar nu nog altijd liggen? Waarom zijn die niet afgevoerd en verwerkt? *(Geen reactie)*

Iemand? *(Geen reactie)*

Dus jullie hebben afval, bergen zwaar vervuild afval. Jullie leggen die op een berg op jullie eigen terrein, sommige afgedekt, andere niet. Van een deel weten jullie dat die afkomstig zijn van die rioleringswerken en hoge waarden bevatten. Maar het kan toch niet dat jullie niet weten waar het andere deel vandaan komt?

Nicole Cauberghe: Ik wil even terugkomen op het beschrijvend bodemonderzoek en op het bodemsaneringsproject. Daarin is gestipuleerd dat er geen sanering nodig was van de grond, dat is gebaseerd op een risicoanalyse, omdat er geen direct risico verbonden was aan het gebruik van die grond ter plaatse. Er was enkel een grondwatersanering nodig. Sanering van de bodem was dus niet nodig.

Koen Daniëls: En is dat bevestigd door de OVAM, dat sanering van die grond niet nodig was?

Nicole Cauberghe: Het bodemsaneringsdossier is goedgekeurd door de OVAM.

Koen Daniëls: Ook die grond die tussen 1996 en 2000 is uitgegraven, hoefde niet gesaneerd te worden?

Nicole Cauberghe: In het kader van het grondwatersaneringsproject was er geen bodemsanering noodzakelijk. Ik heb het daarover. De grondhopen die daar afgedekt liggen, liggen daar in afwachting van een techniek. Voor de grond aanwezig op het terrein op het moment van het bodemsaneringsproject, was geen sanering noodzakelijk.

Koen Daniëls: Oké.

Verschillende collega's hebben daarnet gevraagd waarom 3M in beroep gaat tegen de maatregelen van de afdeling Handhaving. Er is een uitleg op gekomen die ik niet goed begrijp, maar die kwam erop neer dat het niet was omdat de waarde van 30 milligram veel sterker ... Dat was niet de reden. De reden was van technische aard. Ik begrijp dat niet. Ik stel mijn vraag opnieuw. Als u er geen probleem mee hebt dat de waarde van de lozing naar beneden gebracht wordt en als we vaststellen dat Lantis ertoe in staat is die waarde te bereiken, waarom stellen we dan vast, op het moment dat er hier hoorzittingen bezig zijn, dat u in beroep gaat tegen een bestuurlijke maatregel en een verlaging van die waarde in de vergunningen? Dat moet u mij nog eens goed uitleggen, want dat begrijp ik niet. Ofwel bent u het ermee eens, zoals de heer Taiwo zegt, dat de

waarden naar beneden moeten, waarvoor dus ook de uitstoot naar beneden moet, ofwel bent u het daar niet mee eens en dan gaat u in beroep. Maar u kunt het niet eens zijn en toch in beroep gaan. Dat strookt niet.

Kristof Verstraeten: Ik ben het daar eerlijk gezegd niet mee eens. Je kunt wel degelijk in beroep gaan. Nogmaals, we zijn niet in beroep gegaan om te strijden tegen die verlaging van die lozingsnorm. We zijn in beroep gegaan omdat we de tijd moeten hebben om de geplande technische maatregelen te kunnen uitvoeren.

Ik wil graag verwijzen naar slide 34, waarop een overzicht staat van de vergunnings-historiek van PFAS-componenten in onze waterzuivering. Dan wil ik vooral de nadruk leggen op de roze kolom, met daarin de goedgekeurde lozingsparameters zoals vastgelegd in onze vergunning van 17 september 2020. Dat is eigenlijk nog maar een goed jaar geleden. Die parameters zijn goedgekeurd door de verschillende overheidsinstanties. In die vergunningsaanvraag is overeengekomen met de verschillende adviserende overheidsinstanties om in oktober 2021, twee maanden geleden, een overleg in te plannen met de mensen van de VMM en AGOP-Milieu, om te gaan kijken naar de resultaten die we verkregen hebben door de extra maatregelen die we genomen hebben, zoals die zandfilter begin 2021 en de derde actiefkoolfilter in augustus 2021. Op basis daarvan zou gekeken worden naar wat er mogelijk was.

Dan wil ik graag uw aandacht vestigen op de paarse kolom, naar het normvoorstel dat 3M in oktober 2021 gedaan heeft. Daarin staat duidelijk aangegeven dat we onder andere voor PFOS vanaf 1 juli 2022 zelf een lozingsnorm van 0,1 microgram voorstellen.

Hoe komt het nu dat we dat gewijzigd hebben? Ik heb dat daarnet ook toegelicht. Er zijn verschillende investeringsprojecten lopende. Ik verwijs naar slide 41, waar de huidige afvalwaterbehandelingsinstallatie en de mobiele installatie die we momenteel aan het installeren zijn, beschreven staan. Ik zal jullie daar even doorheen loodsen. Bovenaan in het zwart staat de huidige behandelingsinstallatie. Ons afvalwater wordt door die zandfilter en de drie actiefkoolfilters gestuurd. Dat is de huidige situatie. Op dit moment zijn we bezig met de installatie van een mobiele installatie. Dat zijn die oranje tekstvakken. Daarbij gaan we eerst via ultrafiltratie, via omgekeerde osmose, de reststroom uit die actiefkoolfilters opconcentreren. Dat sturen we opnieuw door een actiefkoolfilter en door een mobiele anionuitwisseling. Zoals ik daarnet vertelde, is vooral die laatste stap heel belangrijk om de korteketencomponenten efficiënt uit ons afvalwater te halen. Dat wil ik nog eens benadrukken.

Goed, dat is één deel, die mobiele installatie. Die is per definitie niet definitief. Tegelijkertijd zijn we aan het werken aan een ontwerp van een volledig nieuwe waterzuiveringsinstallatie. Dan spreek ik niet alleen over een zuiveringsinstallatie voor PFAS, maar ook over een biologische waterzuiveringsinstallatie, een fysicochemische waterzuiveringsinstallatie, die volgens de beste beschikbare technieken geïnstalleerd zal worden. We mikken daarvoor op eind 2024. Dat is de investering waar we al een aantal keer op teruggekomen zijn, die 115 miljoen euro.

Koen Daniëls: Spreek mij tegen, maar ik kom tot de vaststelling dat het voorzorgsprincipe een belangrijk principe is in de chemische sector. U somt hier heel veel maatregelen op, onder andere ook die 115 miljoen euro, maar die neemt 3M telkens opnieuw nadat de overheid de duimschroeven heeft aangedraaid, bedreigd heeft met sluiting of Handhaving heeft langgestuurd. Dan pas komt er iets in beweging. Welke voorzorgsmaatregelen hebt u genomen voordat het u werd opgelegd door de OVAM of door Handhaving?

Kristof Verstraeten: Dan denk ik dat ik opnieuw moet refereren aan de verschillende vergunningsaanvragen over de jaren heen. Die zijn er altijd gekomen na overleg met de verschillende adviserende overheidsinstanties, waarbij telkens een bestebeschikbare-techniekevaluatie wordt uitgevoerd van onze afvalwaterzuiveringsinstallatie. De huidige

actiefkoolfilterinstallatie staat er al sinds 2000. Die installatie was toen de beste beschikbare techniek voor PFOS en is dat nog altijd. Tijdens de vergunningsaanvragen hebben we telkens de bestebeschikbaretechniekevaluatie uitgevoerd en op basis daarvan is dan altijd beslist welke maatregelen genomen kunnen worden. Onze waterzuivering is de beste beschikbare techniek. Ik denk dat als je daaraan voldoet, je per definitie ook aan het voorzorgsprincipe beantwoordt.

Koen Daniëls: Dus in jullie filosofie betekent het voorzorgsprincipe: "Als het in de vergunning staat, dan moeten we het doen."

Kristof Verstraeten: Neen, de aanloop naar een vergunningsaanvraag, die vergunningsparameters die daarin staan, die zijn niet zomaar gekozen, maar zijn geselecteerd op basis van beste beschikbare technieken, op basis van de mogelijkheden op de site. Je kunt geen vergelijking maken tussen de afvalwaterzuiveringsinstallatie van een complexe chemische site zoals de onze en de afvalwaterzuiveringsinstallatie van Lantis, omdat de samenstelling van het afvalwater compleet anders is.

Nicole Cauberghe: Ik wil hier nog aan toevoegen dat er al in 2018 een eerste overleg plaatsvond ter voorbereiding van de vergunningsaanvraag voor 2021. Toen hadden we al een overleg met de VMM, omdat het duidelijk was dat we verdere stappen zouden zetten op het vlak van reductie van PFAS. Toen is voorgesteld wat we zouden doen, zoals het testen van een zandfilter met het oog op het verhogen van de effectiviteit van de actiefkoolfilters. Dat was nog voor de feiten waarover nu sprake.

Koen Daniëls: Dank u wel, u bevestigt wat ik eigenlijk wil zeggen. U zegt dat er gesprekken zijn opgestart naar aanleiding van de nieuwe vergunning. Het voorzorgsprincipe houdt echter niet in dat u wacht op een nieuwe vergunningsaanvraag, op Handhaving of op een inspectie. Het voorzorgsprincipe houdt in dat u dat uit eigen beweging doet. Dat is een wezenlijk verschil.

Voorzitter, ik heb nog drie vragen.

Er is daarnet aangegeven dat er een magazijn ingekuipt is. Dat ene magazijn werd ingekuipt om ervoor te zorgen dat er geen afvloeiing was naar de omgeving. Gezien die hopen die inderdaad verder op het terrein liggen, gezien het feit – dat is de vorige keer bevestigd door de heer Vermeulen – dat het slib uit de waterzuivering op het eigen terrein is uitgereden, zou het niet aangewezen zijn, als voorzorgsmaatregel, om de site zelf in te kuipen, daar waterzuivering toe te passen – en in het gebied daarbuiten ook natuurlijk – zodat er niets meer uit de site kan wegvloeien? Als u zelf al een magazijn inkuipt, lijkt mij dat niet onlogisch. Bent u het daarmee eens?

Kristof Verstraeten: Ik kan alleen maar voor mezelf spreken, maar ik ben het daar niet mee eens, want het is technisch gezien gewoon niet haalbaar om een hele chemische site te gaan inkuipen en te gaan afscheiden van de omgeving.

Koen Daniëls: Dan ga ik mijn vraag anders stellen. Wat gaat u dan wel doen?

Kristof Verstraeten: Ik wil graag benadrukken dat alle installaties al ingekuipt zijn en op een ondoordringbare beton gebouwd zijn. Onze riolering is ook ingekuipt, is in caniveaux gelegd. Mocht er een lek zijn, dan wordt dat zo opgevangen en kunnen we dat eruit halen. Blootstelling door lekken is op die manier niet mogelijk.

Koen Daniëls: Voorzitter, mijn laatste vraag is heel eenvoudig. We hebben een lijst gekregen met 23 stoffen waar 3M vandaag nog mee werkt of zou werken. Met alles wat we nu hebben en wat u ons bezorgd hebt – u weet zeer goed wat u ons bezorgd hebt – kennen wij als onderzoekscommissie nu alle stoffen die op de 3M-site in Zwijndrecht zijn geproduceerd, in afvalstromen zitten, uitgestoten zijn of die gebruikt zijn bij productie en daarna ergens terechtgekomen zijn? Weten wij als onderzoekscommissie nu welke

stoffen ooit en vandaag uitgestoten, geproduceerd, in het afval terechtgekomen zijn, in eender welke hoedanigheid? Zijn wij volledig ingelicht?

Rebecca Teeters: Het antwoord op uw vraag is 'ja'. We willen dat graag offline met u bevestigen. Als er enige informatie is waarvan jullie denken dat jullie ze niet gekregen hebben, dan zorgen we ervoor dat jullie die krijgen. Maar het antwoord is dus 'ja'.

Koen Daniëls: Dus de onderzoekscommissie weet vandaag de dag welke stoffen allemaal aanwezig zijn, geproduceerd worden, uitgestoten worden, betrokken worden in processen of in het afval terechtkomen, nu of ooit, op de site in Zwijndrecht. Dat is ook zeer belangrijk voor het verslag.

De voorzitter: Dank u wel, collega Daniëls. U bent wat lang aan het woord geweest, maar het waren zeer pertinente vragen en belangrijke antwoorden, denk ik.

De heer Sintobin heeft het woord.

Stefaan Sintobin: Het waren inderdaad pertinente vragen, voorzitter, die ook wij en waarschijnlijk ook andere fracties zouden hebben gesteld. Ik wil, net als deze ochtend weer in alle sereniteit, nog enkele vragen stellen.

Mijnheer Hiel, u hebt zich deze ochtend gepresenteerd als een ex-, maar heel loyale medewerker. U heb daarstraks de mensen eigenlijk verplicht om te zeggen dat er effectief uitstoot was via de lucht. In vorige commissievergaderingen is dat niet gebeurd. U hebt ongeveer 25 jaar bij 3M gewerkt, dacht ik. Bent u om een bepaalde reden vertrokken? Bent u van mening dat u geen gehoor kreeg voor hetgeen u nu komt te vertellen? Ik veronderstel dat er nog andere zaken waren. U rapporteerde ongetwijfeld aan uw overste of aan de directie. Ik wil niet persoonlijk worden, maar heeft het een met het ander te maken? Of heb ik een slecht karakter om die vraag te stellen? Dat zou ook wel kunnen.

Gunther Hiel: Ik zal eerst nog eens bevestigen wat ik daarjuist gezegd heb. Ik heb altijd heel graag voor 3M gewerkt. Ik heb het ook altijd een heel verantwoorde werkgever gevonden, die altijd zijn verantwoordelijkheid nam en ook altijd proactief op een aantal problemen inspeelde. Er was altijd transparantie en er was altijd heel veel overleg mogelijk binnen het bedrijf. Ik heb daar inderdaad 25 jaar gewerkt. Er is natuurlijk altijd discussie, maar er was altijd wel een consensus en dat ging altijd wel de goede richting uit. We hebben daar ook heel veel gerealiseerd. Ik heb al verwezen naar de thermische oxidatie-eenheid. Er zijn heel veel goede zaken gebeurd inzake het milieu. Het was inderdaad ook een verhaal van voortschrijdend inzicht. Je kunt niet naar de situatie van 1996 kijken met de bril die we nu op hebben.

Ik heb 25 jaar bij 3M gewerkt. In 2008 is er een dading voorgesteld, waar ik op ingegaan ben. U kunt dan vragen waarom er mij een dading werd voorgesteld, maar dat was de tijd na de uitfasering. In de hoogdagen van 3M waren we op de site in Zwijndrecht met een 450-tal mensen. Tegen het moment dat ik wegging uit het bedrijf, waren we nog met 300 à 250. Er was dus wel een afslanking bezig. En dan moeten er al eens mensen doorgaan.

Stefaan Sintobin: U hebt deze morgen gezegd dat u heel actief bezig was met de communicatie. U bent onder andere, als ik het goed begrepen heb, lid geweest van de milieuraad in Zwijndrecht. U had ook veel contact met het gemeentebestuur van Zwijndrecht en met de omwonenden. Kwamen er dan vanuit het lokale bestuur kritische vragen of opmerkingen naar u in verband met heel dit dossier? Of was dat gewoon een informatie-uitwisseling?

Gunther Hiel: Bijvoorbeeld het beschrijvend bodemonderzoek en zeker ook de uitfasering heb ik daar als een presentatie op de milieuraad gebracht. De reden van uitfasering en de resultaten van het bodem- en grondwateronderzoek zijn daar zeker gepresenteerd.

Stefaan Sintobin: U spreekt over een presentatie, maar mijn vraag was of er u kritische vragen werden gesteld, en niet alleen vanuit de milieuraad – want meestal zijn mensen die in de milieuraad zitten, sowieso al kritisch – maar ook vanuit het gemeentebestuur, vanuit het politieke niveau.

Gunther Hiel: Voor de voorstelling van het bodem- en grondwateronderzoek in 2006 hebben we een vergadering georganiseerd met alle betrokken partijen. Het gemeentebestuur was daar ook op uitgenodigd. Burgemeester Minnebo was daar. En zij hebben inderdaad de gelegenheid gehad om daar ook vragen rond te stellen en te zien wat daar aan de hand was.

Stefaan Sintobin: Had u tijdens uw periode in verband met communicatie ook contact met andere overheden, of beperkte zich dat enkel tot de lokale overheid?

Gunther Hiel: Vanuit het risk assessment team hadden we ook veel contact met de OVAM. Zoals al aangegeven, is de standaardpraktijk, zeker bij nieuwe vergunningen, dat we in overleg gaan met de VMM en de OVAM. De afdeling Milieuvergunningen werd ook altijd gecontacteerd. Er werd gekeken wat mogelijk was. En zoals de heer Daniëls daarnet zei: je kunt wel proactief zijn, maar je moet er wel een vergunning voor hebben. Je kunt wel zeggen dat je een thermisch oxidatienet gaat zetten, maar je moet daar wel een vergunning voor hebben. Je kunt dus maar binnen beperkte mate iets doen zonder een vergunning. Dat is zeker ook een gegeven.

Stefaan Sintobin: Dank u wel. Voorzitter, ik heb niet de gewoonte om veel vragen van collega's te herhalen, maar ik wil toch nog even teruggaan naar de dokter van 3M. De naam ontsnapt mij nu even.

Ik ben nog altijd een beetje in de war. Ik ben geen wetenschapper. Ik ben ook geen expert. U hebt tot twee of drie keer toe een omstandige uitleg gegeven over studies en dergelijke, maar ik worstel nog altijd een beetje met het feit dat hier in de onderzoekscommissie op 29 oktober een deskundige, professor Tytgat, die u misschien wel kent, toch wel uitdrukkelijk heeft gesteld dat er een oorzakelijk verband is tussen de resultaten van het bloedonderzoek van de omwonenden, de bewoners van Zwijndrecht, en de PFAS-uitstoot en -verontreiniging door 3M Belgium in Zwijndrecht en dat er ook gezondheidsrisico's waren. Als ik goed geluisterd heb en als ik u goed begrepen heb, zegt u eigenlijk dat professor Tytgat verkeerd was, omdat we pas over tientallen jaren de echte effecten kunnen zien. Wordt er eigenlijk ontkend – en ik stel die vraag ook nogmaals aan mevrouw Teeters – dat de PFAS-uitstoot en -verontreiniging door 3M een impact hebben op de gezondheid van de inwoners van Zwijndrecht? Of heb ik u daarjuist verkeerd begrepen?

Oyebode Taiwo: Ik zal uw vragen in twee delen beantwoorden. Ten eerste zegt u dat de professor zijn data gepresenteerd heeft en gezegd heeft dat er een oorzakelijk verband is tussen de bloedwaarden van de mensen en de PFAS van 3M. Ik heb daar geen commentaar op gegeven of dat betwist, want ik kan alleen voortgaan op wat het rapport stelt. En dat stelt dat er een correlatie is met op welke afstand mensen van 3M wonen en hoelang ze in die gemeente gewoond hebben. Zoals ik zei, ben ik me ervan bewust dat er andere studies zijn uitgevoerd die naar de bodem hebben gekeken. Hopelijk zullen ze de bronnen volledig kunnen beschrijven, en ook welke acties moeten worden ondernomen.

Het belangrijke punt dat ik wil maken, betreft de gezondheid van de mensen in die gemeente. Het punt dat ik maak, is dat de bloedwaarden niet kunnen worden gebruikt om de gezondheid van de mensen in die gemeente te bepalen. De bloedwaarden zijn

duidelijk: het niveau is hoger dan bij andere mensen. Maar de cijfers die gebruikt zijn als drempelwaarden, bepalen niet dat als je die waarde eenmaal overschrijdt, je gezondheidsproblemen zult beginnen te ontwikkelen. Dat is het onderscheid dat ik maak.

Een van de redenen waarom we dat onderscheid maken, is dat er een grote marge van blootstelling is tussen waar je gezondheidsrisico's ziet in modellen met dieren en de blootstellingsniveaus bij mensen. Ik heb al gesproken over onze medewerkers die een veel hoger blootstellingsniveau hadden. Er is geen duidelijke vaststelling van nadelige gezondheidseffecten, gebaseerd op meerdere studies die men naast elkaar heeft gelegd.

Wat ik probeer te zeggen, is dat je heel voorzichtig moet zijn bij het interpreteren van die resultaten. Ik ben het ermee eens dat de waarden naar beneden moeten, en dat er maatregelen moeten komen om ze naar beneden te halen, maar als je communiceert naar die mensen, zeker op individueel niveau, moet je heel voorzichtig zijn dat je niet dat getal gebruikt om aan die persoon te zeggen: "U zult gezondheidsproblemen ontwikkelen" of "Uw huidige gezondheidsproblemen zijn te wijten aan die getallen". En dat heeft hij gesteld in zijn rapport.

Stefaan Sintobin: Dank u wel. Ik zou zeggen, collega's, dat we professor Tytgat misschien nog eens kunnen uitnodigen in deze commissie, maar we hebben hem al drie keer gevraagd. Ik stel toch maar vast, voorzitter, dat het antwoord dat ik nu krijg, met alle respect, niet echt overeenkomt met de stelling van professor Tytgat.

Mevrouw Teeters, u hebt de verantwoordelijkheid van 3M wat betreft verontreiniging, zeker ten aanzien van de omwonenden en dergelijke meer, altijd een beetje geminimaliseerd. Ik heb de indruk dat u stilletjes aan een bocht begint te nemen. Anders zou u niet spreken over compensaties voor landbouwers. Ik heb toch goed begrepen dat het gaat om een bedrag van 125 miljoen euro, waarvan 115 miljoen euro naar een waterzuiveringsinstallatie gaat? Dan blijft er nog 10 miljoen euro over. Ik denk niet dat u daarmee alle landbouwers in de regio zult kunnen compenseren. Het gaat over veel meer dan dat.

Maar dat is niet echt mijn punt. Ik heb aan de bevoegde minister, minister Crevits, gevraagd hoe het zat met de compensatie voor landbouwers en zij heeft inderdaad bevestigd dat u niet rechtstreeks kunt onderhandelen met de landbouwers omwille van privacyregels, wat begrijpelijk is. Ik heb mevrouw Crevits ook gewaarschuwd dat het eigenlijk geen goede zaak zou zijn, mocht 3M op eigen houtje onderhandelen met landbouwers of betrokken bedrijven. Die mensen kennen immers niet de hele situatie en hebben ook niet de kennis om dergelijke onderhandelingen te voeren met een bedrijf als dat van u. Ik denk dat ik opnieuw een vraag zal moeten stellen aan minister Crevits, om te weten waar we staan. U zegt dat de gesprekken lopen, via het kabinet en via de landbouwers. Maar de landbouwers worden nu geconfronteerd met grote verliezen. Wij zijn daar ook op bezoek geweest en hebben er een aantal gesproken. Sommige landbouwers en sommige bedrijven staan op de rand van het faillissement. Zij zijn niets met een compensatie als ze eenmaal failliet zijn. Zij willen gewoon hun bedrijf verderzetten. En de compensatie zal meer moeten zijn dan alleen hun bedrijf redden, want ze zijn heel hun cliënteel kwijt. We hebben mensen gehoord bij wie het cliënteel van 100 procent naar 5 procent gezakt is. Om dat weer op te bouwen, zal er veel meer nodig zijn dan de compensatiebedragen waarover u spreekt.

Peter Vermeulen: Sta mij toe om hierop te antwoorden.

Stefaan Sintobin: Het is geen probleem wie antwoordt hoor, zolang het maar gedragen is door iedereen.

Peter Vermeulen: Ik heb daarnet aangegeven dat die gesprekken lopende zijn. Er is een stuurgroep, waar de landbouwverenigingen in vertegenwoordigd zijn onder leiding van de opdrachtgever. We weten dus dat daar een zekere dringendheid mee gepaard gaat. We werken daar ook aan verder. Er is uitdrukkelijk gevraagd om daar, in het

belang van de voortgang van de gesprekken, vertrouwelijk over te blijven. Maar als het gaat over financiële compensatie, is het wel een element dat mogelijk is om een voorschotbetaling te doen, om niet te hoeven wachten tot wanneer er een volledige conclusie is van de regeling die we momenteel aan het uitwerken zijn.

Sta mij toe nog eventjes te reageren op uw eerdere vraag in verband met gezondheid. Het is duidelijk dat de gezondheid vele harten beroert, getuige ook de vele vragen die over dat aspect zijn gekomen, en ook onze uitdrukkelijke vraag om deze zitting met een week te kunnen uitstellen – waarvoor nogmaals dank – om zeker de experts aanwezig te hebben.

Men heeft ons op meerdere momenten gevraagd, en het is hier ook aangehaald door een aantal leden van het parlement: “3M, jullie hebben natuurlijk een brede kennis van PFAS en gezondheidsaspecten en toxicologische aspecten, deel alsjeblieft die informatie.” Dat is waar we achter staan. We hebben dat ook gedaan. We hebben in september aangekondigd dat we die informatie zouden delen. Dat gaat over verschillende duizenden documenten. Die zijn inmiddels gedeeld, maar u begrijpt met mij dat zo’n veelheid aan informatie niet bevattelijk is en dat het in ieders belang is om een dialoog op te zetten tussen de verschillende experts, om begrip te hebben van wat hun visie is en wat de visie is van 3M.

In dat kader zijn er initiatieven genomen. Er was in september al een initiatief genomen om een workshop te organiseren. Die is ook doorgegaan, maar jammer genoeg hebben veel mensen die daarop uitgenodigd waren, het advies gekregen om niet aanwezig te zijn. Inmiddels zijn wel een aantal andere initiatieven genomen om net die dialoog tot stand te brengen, om een duidelijk begrip te hebben over gezondheidsaspecten. Ik denk dat onze ‘medical director’ hier omstandig uitleg geeft, maar voor een niet-medisch geschoolde is het moeilijk te begrijpen, vandaar dat we zeker al meerdere initiatieven hebben genomen en dat we hopen dat we op een moment de dialoog eens echt op gang kunnen brengen.

Stefaan Sintobin: Dank u wel. Ik wil een beetje aansluiten op heel het verhaal van compensatie, maar deze vraag gaat iets verder. Het is ook – en mijn excuses daarvoor – een hypothetische vraag, omdat we natuurlijk de uitspraak moeten afwachten van alle rechtszaken die lopen evenals de politieke uitspraken of beslissingen. U zult ongetwijfeld ook al gehoord of gezien of gelezen hebben dat mensen, jonge gezinnen, nu al wegtrekken uit Zwijndrecht. Mensen zeggen dat ze daar niet gaan blijven wonen, omdat ze bang zijn voor de gezondheid van hun kinderen en dergelijke. Het probleem is natuurlijk dat door de hele commotie en de kwestie van de vervuiling, de woningen van de mensen serieus in waarde dalen of al gedaald zijn. Mensen die ervoor kiezen om te verhuizen of die al verhuisd zijn, lijden natuurlijk onder meer een stuk financieel verlies. Er is een voorbeeld waarbij een bedrijf, Umicore, het initiatief genomen heeft om de omwonenden en de mensen die verhuizen en die dus verlies hebben geleden, te compenseren. In hoeverre is 3M, wanneer het zover komt, bereid om daarover na te denken en ook voor compensatie te zorgen?

Rebecca Teeters: Zoals ik al zei, zijn we in gesprek en is er juridisch overleg tussen 3M en de minister van Leefmilieu, over een kader dat we kunnen creëren om bijkomende claims van derde partijen te behandelen. Onze hoop is om langdurige processen te vermijden. Want dat wil niemand. We begrijpen dat dit een dringende en belangrijke nood is voor de mensen in Zwijndrecht. We hebben die uitnodiging aanvaard en zijn nu een moment aan het organiseren om hen te ontmoeten en verder met hen te bespreken hoe we de verschillende issues die u net hebt aangehaald, kunnen aanpakken. We zijn dat dus net aan het opstarten. De gesprekken die we tot nu al gehad hebben, zijn vertrouwelijk, maar ik wil wel zeggen dat we geëngageerd zijn en dat we snel willen handelen.

De 5 miljoen euro die ik eerder vermeld heb en die voorzien is voor de landbouwers, is bedoeld als een initiële reactie op dat gesprek. We weten dat er bijkomende compensaties kunnen voortvloeien uit het langdurige gesprek dat we nu met de landbouwers hebben. We zullen snel overgaan tot dat gesprek en we zijn geëngageerd om dat op te lossen, het liefst zonder langdurige processen.

Stefaan Sintobin: Dank u wel. Voorzitter, ik had nog een aantal vragen, maar die zijn al gesteld gedurende het anderhalf uur van collega Daniëls. Ik heb nog één korte vraag. Het lijkt misschien een detailvraag, maar het heeft te maken met het bloedonderzoek in Zwijndrecht en het Vlaams Parlement.

Mevrouw Teeters, u zult ongetwijfeld weten dat het bloedonderzoek dat gebeurd is, ook een financiële kost heeft en dat het voorlopig de belastingbetaler is die daarvoor opdraait. Er zijn al heel wat vragen geweest in de commissie, maar ook in de plenaire vergadering, om het bloedonderzoek uit te breiden, verder dan die 5 kilometer. Ik denk dat de milieucoördinatoren en de EHS-managers wel zullen weten dat artikel 54 van het Vlaamse decreet van 21 november 2003 betreffende het preventieve gezondheidsbeleid het mogelijk maakt voor de Vlaamse Regering om aan 3M een financiële verplichting op te leggen om onder meer de hoogoplopende kosten van de bloedonderzoeken bij de bevolking in een straal van 5 kilometer rond uw site in Zwijndrecht te financieren. Werd die verplichting u reeds opgelegd? Werd u hieromtrent reeds gecontacteerd door de Vlaamse Regering?

Rebecca Teeters: Ik ben niet specifiek geïnformeerd over de verplichting die u net vermeldt. Ik kan niet zeggen dat dat element, het betalen voor bloedonderzoek, deel uitmaakt van het lopende gesprek.

Stefaan Sintobin: Het gaat om een verplichting. Dat staat ook in een decreet. Dat moet dus niet in onderhandelingen gebeuren. Als een decreet iets oplegt, bent u wel verplicht om dat na te komen. De vraag is of u bereid bent, als die vraag van de Vlaamse Regering zou komen, en het decreet verplicht u om die bloedonderzoeken te financieren, om die facturen van het bloedonderzoek te betalen?

Rebecca Teeters: Wij komen onze wettelijke verplichtingen altijd na. Als we dat decreet bekeken hebben en dat blijkt inderdaad het geval te zijn, dan uiteraard.

De voorzitter: Mevrouw Rombouts heeft het woord.

Tinne Rombouts: Beste mensen, dank u wel voor uw antwoorden. Het waren een aantal scherpe en duidelijke antwoorden, waar we toch al een hele tijd om gevraagd hebben. Daar wordt nu toch wel enige klaarheid over gegeven. Ik zal dus ook een aantal vragen die op mijn lijstje stonden, niet herhalen. Ik heb daarstraks onder andere gevraagd naar de luchtmetingen. Ik wil de heer Hiel hartelijk danken om klaarheid te scheppen. Ik had gevraagd of er in het verleden gemeten is en wat er dan gemeten is. Ik kom er dadelijk wel kort nog eens iets specifiek op terug.

Ik wil starten met de bijkomende vragen die ik nog heb rond gezondheid. Er is al heel wat over gezegd, maar ik probeer de zaak ook op een goede manier te begrijpen. Ik heb verstaan dat er wel algeheel wordt erkend dat de niveaus van PFAS en PFOS in het bloed moeten dalen, maar dat het onwaarschijnlijk is dat er negatieve gezondheidseffecten zijn bij mensen met die hoge waarden. Dat is alleszins uw stellingname, dokter. Ik ga het niet hebben over kankers, want de diverse wetenschappers die we hier gehoord hebben, hebben ook aangegeven dat het moeilijk is om daarin een causaal verband aan te tonen. Ze zeggen niet dat het er niet is, maar ze zeggen dat het misschien moeilijker is. Ook met betrekking tot cholesterol hebt u al aangegeven dat er verschillende zaken zijn.

Ik wil wel stilstaan bij de immuniteit. Ik wil u een case voorleggen, dokter, die in dezen misschien klaarheid kan brengen. Als een jonge mama met verhoogde bloedwaarden, de bloedwaarden die we vandaag vaststellen bij de inwoners van Zwijndrecht, bij u komt

met een pasgeboren baby op haar arm en zij is overtuigd dat ze borstvoeding wil geven, wat raadt u haar dan aan? Erkent u dan dat er door het geven van borstvoeding een redelijke kans is dat er verminderde immuniteitsrespons optreedt bij het kind?

Oyebode Taiwo: Dank u wel voor uw vraag. Ik zou de moeder adviseren om het kind borstvoeding te geven. Dit soort vragen waar klinici mee moeten omgaan, zijn al door andere organisaties behandeld. We weten dat de voordelen van borstvoeding opwegen tegen de gerapporteerde link tussen PFOA en verminderde immuniteitsrespons in de afwezigheid van geïnfecteerde mensen.

Het eerste waar ik als arts naar kijk als ik naar data kijk, en als er een associatie is of een causaal verband of hoe je het ook wilt noemen, is of het medisch significant is. Als ik dat plaats tegenover iemand die borstvoeding wil geven, wetende wat de voordelen van borstvoeding zijn, weegt dat duidelijk op tegen een mogelijke link naar een vermindering van antilichamen. Dat is ook de aanbeveling van de Centers for Disease Control in de Verenigde Staten op die vraag.

Tinne Rombouts: Dank u wel voor uw antwoord. Dat zijn pertinente vragen waar burgers mee geconfronteerd worden. U stelt heel duidelijk dat er heel veel voordelen zijn aan het geven van borstvoeding. Maar u erkent ook dat door de aanwezigheid van PFOA, en dus ook van PFOS, in haar bloed, er mogelijk ook wel een risico is dat er bij het kind verlaagde immuniteit zou kunnen worden vastgesteld. Dat heb ik toch goed begrepen?

Oyebode Taiwo: U hebt gelijk wat het eerste deel van mijn statement betreft. Wat ik wil zeggen, is dat er studies zijn die een link hebben aangetoond – en een link is niet hetzelfde als een causaal verband – met een vermindering van antilichamen bij sommige vaccins. De complexiteit is deels te wijten aan het feit dat het immuunsysteem zelf niet uitsluitend bepaald wordt door de antilichaamrespons op vaccins. Ten eerste weet ik dus niet of het causaal is. Het is niet aangetoond dat het de PFAS zijn die geleid hebben tot de verandering die is vastgesteld in de studies. Die studies stellen dat ze geen enkel bewijs vastgesteld hebben van immunodeficiëntie. Als iemand geen immuunrespons heeft op een vaccin, dan zou je een toegenomen incidentie zien van ziektes als tetanus, hemofilie, influenza en difterie, zoals gerapporteerd in die studies. Geen enkele van die studies heeft aangetoond dat er met dat PFAS-niveau een toename is in de gezondheidsresultaten.

Een mogelijke link of een link beschreven door epidemiologen, is voor mij niet voldoende om te zeggen dat iemand die duidelijke voordelen heeft bij een activiteit als borstvoeding, daarvan moet afzien, gegeven alle onzekerheden rond wat we beschrijven met betrekking tot PFAS.

Tinne Rombouts: Wat betreft het niet mogen geven van borstvoeding, is het mij duidelijk dat er andere, positieve voordelen aan zijn. Ik begrijp ook dat u stelt dat er geen causaal verband is: het is niet omdat je die bloedwaarden hebt, dat het zo zal zijn dat het kind een verlaagde immuniteitsrespons zal hebben. Maar u erkent wel dat er een mogelijk risico is?

Oyebode Taiwo: Ik erken dat sommige studies hebben aangetoond dat sommige mensen minder antilichamen hebben. Maar zoals ik zei, zijn het niet enkel de antilichamen die de immuniteitsrespons bepalen. We hebben allemaal over immuniteit geleerd door covid. Je hebt verschillende cellen. Je hebt neutraliserende cellen. En de antilichaamrespons, zoals beschreven in de studies van bewaard bloed van 10 tot 15 jaar geleden, vertegenwoordigt niet het immuunsysteem. Als ik dat feit plaats naast het advies om borstvoeding te geven, waarvan ik weet dat het duidelijk gunstige effecten heeft, dan zal ik de studies over verminderde immuniteitsrespons op twee vaccins, wat statistisch aangetoond is, maar waarvan niet aangetoond is dat het medisch significant is, niet gebruiken om iemand af te raden om borstvoeding te geven.

Tinne Rombouts: Dat u borstvoeding niet afraadt, is voor mij duidelijk. Maar omgekeerd is het toch zo dat het EFSA zich baseert op bestaande studies. U hebt daarstraks ook erkend dat er voor PFOA effectief een statistische link is aangetoond rond immuniteitsrespons. Dat is een studie die vandaag bestaat. Ik meen dat u naar een Duitse studie verwees. Op basis daarvan is de EFSA-advieswaarde aangepast. Bent u het eens met het feit dat die EFSA-advieswaarde aangepast is? Het is trouwens vastgesteld voor PFOA, maar het is niet zo dat dat enkel voor PFOA geldt. Het is voor de som van de vier stoffen dat de advieswaarde van EFSA is aangepast. Bent u het eens met de waarden die EFSA ons adviseert?

Oyebode Taiwo: Ik ga niet akkoord met de waarden die EFSA adviseert, want de studie die EFSA gebruikte, is de Duitse studie die ik beschreven heb. Daarin was er een link met PFOA, maar er was geen associatie met PFOS, PFNA en PFHxS. Toch heeft EFSA die andere stoffen ook toegevoegd in zijn risicoanalyse. Het is dus een risicoanalyse. Mensen hanteren inschattingen en consensus om beslissingen te nemen en waarden te bepalen waarvan ze menen dat ze beschermen. Dat is hun voorrecht, maar dat betekent niet dat ik het ermee eens moet zijn.

Tinne Rombouts: Ik zeg niet dat u het ermee eens moet zijn. Ik stelde de vraag of u het ermee eens was. Ik wil toch even ingaan op PFOA en de link naar de andere drie stoffen, PFNA, PFHxS en PFOS. Zijn de collega's het eens dat die qua toxikinetisch gedrag hetzelfde zijn als PFOA? Met andere woorden, mag men ervan uitgaan dat die op dezelfde manier zullen reageren en zich dus eventueel ook op dezelfde manier in het lichaam zullen opbouwen?

Oyebode Taiwo: De studies hebben aangetoond dat er geen relatie was met de andere perfluoralkylstoffen. Dat is gewoon een feit. Wat hun risicoanalyse betreft, heb ik gezegd dat regulatoren kunnen kiezen wat ze doen, maar de studies hebben gekeken naar die andere chemicaliën en hebben duidelijk vastgesteld dat er geen reactie was. Toch heeft EFSA dat toegepast. Dat kunnen zij doen, maar ik kan dat niet gebruiken om eruit af te leiden dat een vrouw haar kind geen borstvoeding zou mogen geven, omdat er in de studie een hypothetische link is gerapporteerd met een verminderde respons op vaccins en men zich zorgen zou moeten maken over immunodeficiëntie bij het kind.

EFSA heeft ook gesteld dat in de studie geen enkel bewijs is vastgesteld van een verhoogd risico op infectie bij de kinderen die ze het daaropvolgende jaar gemonitord hebben. Als de moeder zich zorgen maakt om immunodeficiëntie bij haar kinderen: deze studies hebben geen immunodeficiëntie aangetoond, terwijl wel aangetoond is dat borstvoeding gunstige effecten heeft. Dat soort beslissingen moet je als arts maken wanneer je mensen adviseert.

Tinne Rombouts: U gaat er dus van uit dat de EFSA-waarden van 2020 met een te groot voorzorgsprincipe werken, hoewel de auteurs die het advies uitbrengen, stellen dat de drie andere stoffen gelijkaardig zijn aan PFOA wat betreft het toxikinetisch gedrag en ze het daarom, vanuit een voorzorgsprincipe, op hetzelfde niveau stellen. Maar ik begrijp dat u stelt dat het voor u niet correct is om dat door te trekken en dat het een te groot voorzorgsprincipe is.

Oyebode Taiwo: Ik zeg dat de studie die gebruikt is, naar de andere stoffen gekeken heeft en geen link gezien heeft. Als je naar iets kijkt en het vertoont geen link, maar één iets vertoont wel een link, dan moet je dat niet doortrekken naar wat je niet gezien hebt en hetzelfde concluderen, terwijl de auteur van de studie duidelijk zegt het niet gezien te hebben.

Tinne Rombouts: Zijn alle aanwezigen het daarmee eens, dat op geen enkele manier die norm van de situatie met PFOA mag worden doorgetrokken naar PFNA, PFHxS en PFOS? Is iedereen het daarmee eens dat dat chemisch en toxicologisch niet correct zou zijn?

Rebecca Teeters: Ik ben het daarmee eens, ja.

Tinne Rombouts: Oké. We hebben een norm gekregen in 2020, maar er is ook de EFSA-norm van 2018. Is men het dan eens met de EFSA-norm van 2018?

Oyebode Taiwo: EFSA heeft de norm van 2018 ingetrokken en heeft in zijn documenten gesteld dat er onvoldoende bewijs was om die waarden te gebruiken. Dat was gebaseerd op de reacties die ze kregen van de Nederlandse overheid en de Duitse wetenschappers, die stelden dat ze die waarden niet hadden mogen gebruiken. In zijn recentste rapport had EFSA het over cholesterol en stelde het dat er onvoldoende en inconsistent bewijs was om die waarden te gebruiken. Ik ben het dus eens met EFSA dat het die norm heeft ingetrokken.

Tinne Rombouts: De EFSA-norm van 2018 is dus ook geen goede norm om te hanteren. Als wij adviezen moeten geven aan mensen, wanneer het gaat over een bedrijf dat stoffen produceert en er daarbij ook lekstromen zijn en die stoffen dus in onze omgeving terecht komen, op welke manier moeten wij er dan volgens u voor zorgen dat de volksgezondheid niet in het gedrang komt en we de mensen kunnen beschermen en hen zekerheid kunnen geven dat zij geen risico lopen op het vlak van gezondheid, en omgekeerd, eveneens voor de omgeving? Hoe kijkt u daarnaar?

Oyebode Taiwo: Ik weet niet of u de vraag direct aan mij stelt. Ik heb in deze hoorzitting al meermaals gezegd dat de waarden in de gemeente hoger waren dan bij de algemene populatie. En dat is voldoende reden om te verzekeren dat de blootstelling verminderd wordt. Het is wenselijk dat hun waarden dezelfde zijn als die van de algemene populatie. Ik heb dus geen voorbehoud bij de aanbevelingen die gedaan zijn en die hopelijk uit het bodemonderzoek en het actieplan zullen komen en die het effect verder zullen verminderen.

De auteur van de studie, die ik niet gesproken heb, stelt duidelijk dat hij die waarden heeft gebruikt als trigger voor actie en reductie en dat ze niet mogen worden gebruikt om de gezondheid op individueel niveau te bepalen. Daarvoor is er immers geen bewijs voorhanden.

Tinne Rombouts: U bent het er dus mee eens dat de waarden naar beneden moeten en dat ze meer op het niveau van de algemene populatie moeten worden gebracht. Maar als we moeten vaststellen dat er in Vlaanderen al een bijzonder grote vervuiling plaatsvindt, onder andere in Zwijndrecht, zijn we dan zeker dat de waarde van rest van onze Vlaamse bevolking de gezonde waarde is? Of moeten we kijken naar waarden in andere continenten van de wereld als gezonde waarden? Ik ga er toch van uit dat de wetenschap iets verder staat om te kunnen aangeven wat dan de effectieve waarden zijn die wij moeten gaan hanteren. Ik hoor hier dat EFSA 2020 niet oké is, en EFSA 2018 ook niet. Waar moeten wij ons als overheid dan volgens u op richten voor de gezondheid? Wat zijn de waarden waarmee we kunnen garanderen dat de bevolking gezond kan blijven?

Oyebode Taiwo: Het is niet aan mij om te bepalen welke waarden regulatoren willen gebruiken. Ze moeten de beste beschikbare wetenschap gebruiken om hun risicoanalyse te bepalen. Een risicoanalyse vereist een beoordeling. Overheden hebben het recht om hun inschatting te maken van waar zij de lijn willen trekken. Ik vergelijk de waarden van deze gemeente met die van de algemene populatie, en het is duidelijk dat deze waarden hoger zijn.

Tinne Rombouts: Ik maak de sprong van de volksgezondheid en de bloedwaarden naar de bodemwaarden. We vertrekken van studies en wetenschap, om vervolgens te gaan kijken wat de eventuele bodemwaarden zijn die gehanteerd mogen worden. Wil dat zeggen dat u ook de advieswaarden van EFSA in twijfel trekt, om van daaruit te vertrekken naar eventuele bodemwaarden waar PFOS aanwezig mag zijn? Met andere woorden, wat is voor u een alarmerende bodemwaarde om te stellen dat er iets aan de

hand is? Hebt u dat voor uzelf, als bedrijf, voor ogen? Wat is de alarmerende bodemwaarde voor u?

Kristof Verstraeten: De OVAM heeft in het begin van dit jaar een reeks bodemsaneringsnormen bekendgemaakt en gepubliceerd. Die maken ook integraal deel uit van ons beschrijvend bodemonderzoek. De resultaten van de bodemanalyses die in Zwijndrecht en op onze site gebeuren, zullen afgetoetst worden aan die saneringsnormen die vastgelegd zijn door de OVAM. Daar is geen discussie over.

Tinne Rombouts: Die zijn nog gebaseerd op EFSA 2008. Die zaken trekt u dus niet in twijfel? U hebt geen reden om daar enige discussie over te voeren? Of u voert daar geen discussie over omdat dat vandaag de regelgeving is?

Kristof Verstraeten: Dat zijn de geldende saneringsnormen in Vlaanderen, dus die leven wij na.

Tinne Rombouts: Voordat het normenkader er was, wat waren dan voor u alarmerende signalen qua bodemwaarden?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik niet direct een specifiek getal op kleven, eerlijk gezegd. Ik weet dat er in het beschrijvend bodemonderzoek van 2006 nog geen saneringsnormen waren. In het kader van ons beschrijvend bodemonderzoek en ons saneringsproject zijn die saneringsnormen afgeleid door verschillende experts van verschillende universiteiten. Die zijn toen ook toegepast en gebruikt. Het is niet aan 3M om lozingsnormen te gaan vaststellen of voor te stellen. Het is aan de correcte expertise van professoren en overheden, die tot een consensus moeten komen daarrond.

Tinne Rombouts: Mag ik daar ook uit afleiden dat voordat er een kader was, u geconfronteerd werd met bijzonder hoge waarden in de omgeving en dat er bij u dan ook nooit een signaal is afgegaan dat het wel bijzonder hoog was en dat u nadere actie moest ondernemen?

Gunther Hiel: Ik denk dat we daar altijd proactief op gewerkt hebben. Ik heb daarjuist uitgelegd dat er geen meetmethode was. Er was ook geen normenkader. Daarom hebben we een risk assessment team samengesteld, met Colin Janssen, met mensen van VITO, met mensen van het Lisec, om inderdaad specifiek naar die problematiek te kijken en ons te laten adviseren: wat zien we nu en wat moeten we doen? Ik denk dat dat ergens de doelstelling was van het risk assessment team.

Tinne Rombouts: Dan hebt u inderdaad een bodemsaneringstraject gedaan op de site, maar mij gaat het ook over buiten de site. Als we zien met welke waarden men in 2017 in de ruimere omgeving werd geconfronteerd, is er toen bij u een alarmbel afgegaan of niet?

Gunther Hiel: Tijdens het bodemonderzoek is er inderdaad gekeken waar de verspreiding naartoe ging. En er zijn ook twee of drie peilputten gezet in Zwijndrecht, in de Neerstraat. Die zijn ook bemonsterd in het kader van het bodemonderzoek. Er is gekeken of daar concentratie in zat. In die putten werd inderdaad PFOS en PFOA vastgesteld in een bepaalde concentratie. We hadden natuurlijk nog niet de meetmethode zoals we die nu hebben. Er is toen ook geadviseerd aan de eigenaars die daar in de buurt woonden, om geen grondwater meer te gebruiken. Dat is toen ook opgenomen in het bodemattest van die gronden. Die mensen hebben een bodemattest gekregen waarop dat uitdrukkelijk vermeld stond. We hebben daar ook een communicatie rond gedaan met de schepenen en de burgemeester. En in de milieuraad is dat ook ter sprake gebracht.

Tinne Rombouts: In welke periode was dat?

Gunther Hiel: Ik durf het juiste jaar niet te zeggen, maar dat zal rond het finaliseren van het beschrijvend bodemonderzoek zijn, in 2006.

Tinne Rombouts: Ik heb verwezen naar resultaten die u zeker ter ore gekomen zijn vanaf 2017, vele malen hogere PFOS-waarden in de bodem in de ruimere omgeving. Is er op dat moment binnen 3M actie ondernemen? Hebt u bijvoorbeeld, mijnheer Verstraeten, gesignaleerd dat er nieuwe EFSA-waarden aankwamen en dat het qua toxicologie voor de mens toch wel gevaarlijker leek dan werd ingeschat? Dat de waarden die binnenkwamen, vele malen hoger waren? Dat 3M, in de plaats van het beroep dat aangetekend is om in de ruimere omgeving stalen te gaan nemen, misschien toch wel actie moest ondernemen om een beter beeld te krijgen van die ruimere omgeving en van wat u moest ondernemen om te vermijden dat er een volksgezondheidsrisico was? Is dat signaal binnen het bedrijf er gekomen of niet?

Nicole Cauberghe: Neen. We hadden op dat moment een actief bodem- en grondwatersaneringsproject, omdat er geen bodemsanering werd opgelegd in het saneringsproject, en uitgaand van het beschrijvend bodemonderzoek. Dus neen, er was op dat moment geen noodzaak om die oefening te doen.

Tinne Rombouts: Er was geen noodzaak, want het was op dat moment niet opgelegd. Maar de gegevens waarover ik het heb, zijn nadien gekomen. En die zijn u toch ook wel ter ore gekomen. Had u dan verwacht dat de overheid zaken verplichtte, voordat u zelf actie ondernam, wetende dat hier toch ergens een link is met het bedrijf?

Nicole Cauberghe: Op dat moment waren wij nog actief met ons bodemsaneringsproject. Het bodemsaneringsproject is een repetitief proces. Er komt nieuw oriënterend onderzoek. Er komt een nieuw beschrijvend onderzoek. Dat zijn zaken die komen en die worden uitgevoerd. Dat is het proces dat gevolgd wordt.

Tinne Rombouts: Waarom is er dan in 2017, toen er gevraagd werd om opnieuw zaken in een ruimer kader in beeld te brengen, in beroep gegaan, om het niet te doen, waardoor we twee jaar vertraging hebben gehad?

Nicole Cauberghe: U refereert nu waarschijnlijk aan de vraag tot bodemsanering van de Palingbeek. Dat was inderdaad ook een openstaande fase 2 van het bestaande saneringsproject, waarbij er ook een opdracht was om een sanering te doen van de Palingbeek. De Palingbeek was onderwerp van vele veranderingen in het kader van het Oosterweelproject. We hebben ook meermaals getracht om inzicht te krijgen in wat de veranderingen aan de Palingbeek zouden inhouden. In dat saneringsproject stond dat we die fase 2 zouden doen op het moment dat de Oosterweelwerken gedaan waren. Waarom is dat belangrijk? Omdat de Palingbeek een bepaalde functie heeft. Door het verleggen van de Palingbeek gaat de grondwaterstroming veranderen, gaat de 'barrier' die die Palingbeek vormt, aangepast worden. Het is heel belangrijk om heel goed te weten wat er gaat gebeuren, om de juiste sanering te kunnen toepassen. Ik denk dat een bodemdeskundige daar nog beter uitleg over zou kunnen geven. Maar dat was de reden waarom wij zeiden: "Laat ons wachten tot die Palingbeek definitief is aangelegd, alvorens daar de juiste saneringsstappen te gaan doen."

Tinne Rombouts: De honger om echt te weten wat de impact in de ruimere omgeving was op dat moment – wetende met welke waarden u al werd geconfronteerd, en wetende dat de advieswaarden vanuit Europa inzake volksgezondheid ook verstrengd worden, laat staan dat u het dan niet eens bent met het niveau, maar ik ga er toch van uit dat u minstens met de trend akkoord gaat – was toen ondergeschikt?

Nicole Cauberghe: Ik denk dat niet. Ik denk dat we vooral de verschillende stappen volgen die we moeten doen. We waren nog volop actief bezig met het bestaande saneringsproject en de volgende fases kwamen eraan. En die gaan we doen.

Tinne Rombouts: Tegelijkertijd kan dat niet?

Nicole Cauberghe: Zoals ik zei, waren er de Oosterweelwerken, die een grote impact zouden hebben op de grondwaterstroming. De verontreiniging in het grondwater volgt bepaalde patronen. Dat is heel technisch. Het is heel belangrijk om een goed beeld te hebben van hoe die waterstromen lopen. Waar gaan die naartoe? Hoe ga je die intercepteren? En hoe ga je vermijden dat je die verontreiniging hebt?

Tinne Rombouts: Dus activiteiten in de omgeving en het gewoel in de grond hebben u voor een stuk verhinderd om op dat moment kort op de bal te kunnen spelen om het in kaart te brengen?

Nicole Cauberghe: Ja.

Peter Vermeulen: Ik wil daar nog iets aan toevoegen. Ik was plant manager in 2010, toen we effectief van start zijn gegaan met de eerste fase van die bodemsanering. Zoals mevrouw Cauberghe aangaf, hebben we moeten wachten met de tweede fase vanwege de Oosterweelwerken, die een grote impact gaan hebben op net dat zuidelijke gedeelte van ons terrein. Die gesprekken waren er dus al in 2010, omdat we wisten dat we die fase maar zinvol konden uitvoeren na het afronden van de Oosterweelwerken. Maar we weten allemaal dat die werken uitgesteld en uitgesteld zijn. En nog altijd, als je kijkt naar het plan, kan die tweede fase pas zinvol gedaan worden na het beëindigen van de Oosterweelwerken. Dat is voor een stuk waarom dat wat vertraging heeft opgelopen.

Tinne Rombouts: Het blijft mij wel intrigeren. Dan kom ik ook tot het punt van de lucht. U geeft aan dat er inderdaad verspreiding geweest is in het verleden. We stellen vast welke hoge waarden er zijn in de omgeving. We stellen vast dat de reden voor het uitfasen onder andere te maken heeft met de verspreiding, die toch wel veel verder ging dan oorspronkelijk gedacht. Dan is er toch niet dadelijk de bezorgdheid vanuit het bedrijf zelf om te kijken wat dan de precieze impact is op de omgeving en om daar staalnames te doen – tenzij ik daar volledig verkeerd in ben. Ik heb het gevoel dat er nu inderdaad wel aandacht voor is, maar dat uit uzelf niet het voorzorgsprincipe gehanteerd is om dat ook mee in beeld te brengen.

Gunther Hiel: We hebben inderdaad peilputten in de Neerstraat gezet en zijn daar tot de vaststelling gekomen dat die verontreiniging beperkt is. En ik denk dat er in die putten in de loop der jaren minder en minder concentraties waren. Dat zat eigenlijk in het model van de verspreiding die we dachten. Dat was ook de conclusie van het bodem- en grondwateronderzoek.

Tinne Rombouts: Met die waarden en die inschatting bij u stelde u dat het niet problematisch was? Ik begrijp dat u nog altijd stelt dat het niet problematisch is? De waarden van EFSA van 2018 en 2020 worden niet dadelijk onderschreven, dus voor u is dat eigenlijk nog altijd niet echt problematisch. Interpreteer ik dat goed?

Kristof Verstraeten: Ik kan daaraan toevoegen dat de peilbuizen waar de heer Hiel naar verwijst, effectief uit dienst zijn genomen in 2013 of 2014, als ik het mij goed herinner. Dat is goedgekeurd als onderdeel van ons lopend bodemsaneringsproject door de OVAM. Er werd toen vastgesteld dat de concentraties ter hoogte van die peilbuizen laag waren en dat er geen stijgende trend waarneembaar was. En dus was de verdere opvolging van die peilbuizen ook niet meer noodzakelijk.

Tinne Rombouts: Ik wil ook nog even stilstaan bij het verhaal van de luchtemissies. Het is duidelijk dat er voor 1996 uitstoot was. Bedankt om daar ook heel duidelijk op te antwoorden. Maar ik stel mij dan wel de vraag waar we nu zitten, van 1996 tot vandaag, en wat de verdere opvolging is. Ik begrijp dat er in de vergunningen geen uitstoot via de lucht opgenomen is. Klopt dat?

Kristof Verstraeten: In onze vergunning staan de emissiegrenswaarden vastgelegd van onze thermische oxidatie-eenheid. Daar zijn effectief normen voor vastgelegd in onze vergunning.

Tinne Rombouts: En vanaf wanneer?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik zo niet direct een antwoord op geven.

Tinne Rombouts: Voor alle PFOS/PFAS-waarden?

Kristof Verstraeten: Zoals ik daarnet beschreven heb, is de thermische oxidatie-eenheid er natuurlijk op gededignd om alle PFAS-componenten zo efficiënt mogelijk af te breken. Dat is op 1400 graden Celsius. Wij monitoren en opereren die naverbrander ook op het gehalte van CF₄ dat nog in die verbrandingsgassen aanwezig is, omdat dat de moeilijkst af te breken component is via verbranding. We hebben doorheen de jaren ook metingen gedaan naar bijvoorbeeld C₂F₆. Die component wordt nog duizend keer lager gemeten in de uitgang van onze naverbrander. Daaruit kun je dan concluderen dat die hogere ketens van PFAS-componenten wel degelijk volledig efficiënt worden afgebroken in onze naverbrander.

Gunther Hiel: Die limieten werden opgelegd bij de vergunningsaanvraag van 1996. Die waren dus sinds 1996 of 1997 van kracht voor de thermische oxidatie-eenheid.

Tinne Rombouts: Dus vanaf het moment dat de thermische oxidatietechniek in gebruik genomen is? Wat was daarvoor dan de norm? Was er toen iets opgenomen in de vergunning rond uitstoot?

Gunther Hiel: Ergens in de vergunning stond dat er een limiet was voor waterstoffluoride.

Tinne Rombouts: Ik heb nog een laatste vraag over de lucht. We hebben kunnen zien dat FBSA vermeld staat in de vergunningsaanvraag, maar daar staat bij dat die uitstoot nihil is, waardoor je ze eigenlijk volledig wilt negeren. Ik stel nu vast dat er toch vaststellingen worden gedaan en dat het blijkbaar niet nihil is. Hoe gaat u daarmee om? U stelt dat u dat onder de groep stoffen plaatst. En daarvoor hebt u wel een uitstootnorm, en dus mag u ze effectief uitstoten. Wil dat zeggen dat de uitstoot vandaag beperkt is gebleven tot de maximumgrens? Of is hij hoger geweest dan die voor de groep?

Kristof Verstraeten: Het is mij niet helemaal duidelijk. Ik denk dat u twee zaken door elkaar haalt. Ik heb daarnet gesproken over FBSA, aanwezig in het afvalwater. Ik denk dat u nu refereert aan de aanwezigheid in luchtemissies.

Tinne Rombouts: Inderdaad.

Kristof Verstraeten: In het kader van luchtemissies kan ik enkel opnieuw verwijzen naar de massabalansen die we hebben op onze site. Want wij maken geen FBSA. Dat is geen product. Dat is een degradatieproduct dat aanwezig is in onze afvalzuiveringsinstallatie. Wij maken dat niet. Dat is ook geen grondstof. Tijdens onze processen wordt dat niet geëmitteerd. Dat is een afbraakproduct.

Tinne Rombouts: Maar het kan dus wel aanwezig zijn?

Kristof Verstraeten: In het afvalwater.

Tinne Rombouts: En hebt u daar de grens van uw groep ooit overschreden?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik zo direct geen antwoord op geven, eerlijk gezegd.

Tinne Rombouts: Volgen jullie met andere woorden zelf de specifieke stoffen op? U vraagt nu een groep aan in de vergunning, maar volgen jullie zelf specifiek alle individuele stoffen op en meten jullie ook welke stoffen welke uitschieters maken en vanwaar ze komen?

Kristof Verstraeten: In het kader van de VLAREM-wetgeving hebben wij een zelfcontroleprogramma voor ons afvalwater (VLAREM: Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning). In dat zelfcontroleprogramma ligt vast welke parameters je moet opvolgen en met welke frequentie. De standaardlijst zijn tussen de 40 en de 50 parameters, die dan ook aangevuld worden met de parameters die expliciet vermeld staan in de bijzondere lozingsvoorwaarden. Als we kijken naar PFAS, is dat lange tijd enkel SOF, PFOS en PFOA geweest. In principe moesten we enkel maar die meten, maar doorheen de jaren hebben we ook nog een stuk meer PFAS-componenten gemeten in ons afvalwater, waaronder ook FBSA.

Tinne Rombouts: Dan heb ik nog een specifieke vraag. Wat het fonds betreft, is het mij duidelijk. Ik heb begrepen dat er onder leiding van een coördinator met de landbouwers rond de tafel wordt gezeten om tot oplossingen te komen. Een bezorgdheid die hier al verschillende keren geuit is, is dat dat ondernemers zijn die hun job en hun bedrijf hebben en dat een eenmalige schadevergoeding daarom hun bedrijfsactiviteiten nog niet weer rechtrekt en op de rails krijgt. Ik ben benieuwd naar het vervolg van de gesprekken, maar ik ga ervan uit dat eventuele toekomstige verantwoordelijkheden en dergelijke ook worden meegenomen en dat de mensen een volledige schadeloosstelling krijgen, of alleszins hun bedrijf weer volledig op de rails kunnen krijgen. Ik kan hier alleen maar die hoop uitspreken. Dat wordt zeker nog verder opgevolgd.

Een laatste vraag betreft de grondhopen. Er is een grondhoop die in de berm zou worden gestockeerd. Daarover is nu door de inspectie geoordeeld dat dat effectief onder afval valt. U geeft aan dat u van oordeel bent dat dat niet zo is. Kunt u ons meegeven waarom u van oordeel bent dat dat niet zo is? Begrijp ik met andere woorden goed dat er voor die grond geen vergunning was en dat die daar gestockeerd is en daardoor ook afval is geworden? Hoe kijkt u daarnaar? Waarom is dat volgens u geen afval en volgens de inspectie wel?

Nicole Cauberghe: Wat de grondbergen betreft, heeft de heer Hiel al antwoord gegeven over de specifieke gronden die zijn uitgegraven bij bepaalde constructiewerken. Ik denk dat er bij andere constructiewerken ook nog gronden ter plaatse gestockeerd zijn, met lagere concentraties. Maar ik ken daar geen details van. Ik kan daar niets over zeggen. Ik weet alleen dat het zeker nooit beschouwd is als afval.

Tinne Rombouts: Waarom niet?

Nicole Cauberghe: Dat advies is ook gevraagd aan de OVAM.

Tinne Rombouts: U hebt aangegeven dat er rond het grondverzet en de berm heel wat overleg is geweest, waarbij u ook altijd betrokken was. Ook de Vlaamse administratieve diensten waren daarbij betrokken. U stelt nu heel duidelijk dat u die grondhoop, die nu door de inspectie als afval gecatalogeerd wordt, besproken hebt met die diensten. Hebt u expliciet gevraagd of dat afval was, ja dan neen? Is dat daar ter sprake gekomen? Was dat een vergunde opslag? Of was dat niet vergund? Is dat onderwerp van gesprek geweest is?

Nicole Cauberghe: Hebt u het over de berm zelf?

Tinne Rombouts: De grond die op de site aanwezig is en die mee zou worden verwerkt in de berm, waarvan nu wordt gesteld dat het afval is.

Nicole Cauberghe: Daar is over gesproken, ja.

Tinne Rombouts: En daar is expliciet uitgesproken dat het toen niet werd aanzien als afval?

Nicole Cauberghe: Ja.

Tinne Rombouts: Wie heeft toen expliciet die uitspraak gedaan dat het niet aanzien werd als afval?

Nicole Cauberghe: Dat kan ik niet zeggen. Wij hebben dat nooit beschouwd als afval, maar ik kan niet zeggen wie die uitspraak gedaan heeft. Dat weet ik niet.

Tinne Rombouts: Maar er is wel expliciet besproken dat het niet aanzien moest worden als afval?

Nicole Cauberghe: Ja.

Tinne Rombouts: Hebt u ook verslagen van die besprekingen?

Nicole Cauberghe: Dat weet ik niet. Dat moet ik nakijken.

Tinne Rombouts: Dat zou fijn zijn. Dank u wel.

De voorzitter: Dank u wel, collega Rombouts.

De voorzitter: Ik stel voor dat we de vergadering hervatten.

Mevrouw Schauvliege heeft het woord.

Mieke Schauvliege: Ik heb toch nog een vraag over de bloedanalyses, maar niet zo uitgebreid als die van de collega's. Ik heb dat eigenlijk vanmorgen al gevraagd. Wij hebben de resultaten van de bloedanalyses van de mensen van Zwijndrecht. De arbeidsgeneesheer die werkt in opdracht van 3M, is hier geweest. Zij heeft op een bepaald moment verklaard dat – bij gebrek aan normen in België – 3M voor professionele blootstelling de volgende normen hanteert: 2 milligram per liter voor PFOA en 7 milligram per liter voor PFOS. Dat is natuurlijk heel wat hoger dan de normen die wij hebben gehanteerd in het biomonitoringsonderzoek. Nu goed, het zijn twee verschillende doeleinden. Waar komen die normen echter vandaan?

Oyebode Taiwo: Dank u zeer voor die vraag. Mijn antwoord bestaat uit vijf delen.

De EFSA-normen hangen samen met de Europese voedselnormen. Ze zijn dus niet toepasbaar op de werkvloer. Op het werk wordt men immers via inhalatie blootgesteld aan chemische stoffen, terwijl EFSA het over voedsel heeft.

Voor bijna alle chemische stoffen waaraan ik kan denken, is de norm op de werkvloer altijd heel verschillend van die bij de ruimere bevolking, door het verschil qua blootstellingsroute en door hoe je blootstelling op de werkplek onder controle kunt houden. Zo kan je, als iemand te veel is blootgesteld, hem aan die blootstelling onttrekken of ventilatie installeren. Je kan allerlei dingen veranderen op de werkplek, wat je niet kan bij de bevolking. Daarom pas je dat niet toe op de werkplek.

Ook wordt de bloedconcentratie bij werknemers in de eerste plaats gebruikt om de blootstelling te bepalen, niet om gezondheidseffecten te bepalen. Als iemand actief werd blootgesteld, haal je hem weg van de werkvloer, of breng je wijzigingen aan in de ventilatie, of geef je hem een masker. Dat geeft dus aanleiding tot veranderingen op de werkvloer. Zoals u hebt gehoord, is 3M gestopt met het gebruik van PFOA en PFOS op de werkvloer sinds begin 2002. Op dat moment was er dus geen reden om die waarden toe te passen op de werkplek, aangezien er op dat moment geen blootstelling meer was en er dus geen actie nodig was. Ik heb u erop gewezen dat de concentraties, die zeer hoog waren, zijn gedaald en blijven dalen.

Ten slotte wil ik wijzen op een van de verschillen tussen wat we in de VS doen en wat we in België doen: hier doen we een beroep op een andere medische organisatie, namelijk Mensura, met het oog op onafhankelijkheid. Mensura volgt de Belgische regelgeving, als die bestaat. Is die er niet, dan volgen ze de regelgeving van andere EU-landen. Voor

PFOS en PFOA is de waarde die Mensura gebruikt, die van de Duitse 'maximum allowable concentrations' (MAC's). Die Duitse MAC's werden voor het laatst in 2013 geüpdatet. De bloedconcentratie die de Duitsers en Mensura gebruiken, is 5 delen per miljoen voor PFOA. In 2013 vond men in Duitsland dat dat de blootstelling zou moeten zijn voor werknemers. Voor PFOS was dat in 2013 15 delen per miljoen. Zoals ik echter al zei, dat maakt geen verschil uit, want men is niet actief aan het werken met die chemische stoffen. In de VS vond men ergens in het midden van de jaren 2000, toen we die stoffen aan het uitfasen waren – ik heb een aantal van die documenten gezien – dat het nodig was om een interne biologische blootstellingslimiet vast te leggen. Ik denk dat die voor PFOA 2 delen per miljoen was. Voor PFOS zou dat 7 delen per miljoen kunnen zijn geweest, maar dat kan ik niet bevestigen. Ik heb die 7 delen per miljoen nergens gezien. Die 2 delen per miljoen was gebaseerd op een interne beoordeling door een interne toxicoloog die enkele studies met primaten had gedaan. Hij beschreef daarbij de impact op de lever van die primaten na een blootstelling die hun bloedconcentratie had doen stijgen tot 100.000 delen per miljoen. Hij voegde daar wat onzekerheidsfactoren aan toe en legde het niveau vast op 2 delen per miljoen. Dat is dus de oorsprong van die 2 delen per miljoen. Ik heb geen enkel document gezien waarin men het heeft over 7 delen per miljoen voor PFOS. Op dit ogenblik kan ik daar verder niks over zeggen.

Mieke Schauvliege: Goed. We hebben in het overzicht dat jullie ons hebben bezorgd, een lijst gekregen van alle politici waarmee 3M de afgelopen 10 jaar contact had. Dat ging over een bezoek aan de site in Zwijndrecht op het moment dat gebouwen werden ingehuldigd en zo. Mevrouw Teeters, ik wil deze vraag nog eens stellen, en stel ze eigenlijk aan iedereen hier aanwezig: heeft 3M, niet in Zwijndrecht, maar in de Verenigde Staten, ooit bezoek ontvangen van een Vlaams politicus, of is 3M daar ooit bij een Vlaams politicus op bezoek geweest, behalve die twee bezoeken die op de lijst staan van de Belgische ambassadeur aan 3M? Met 'Vlaams politicus' bedoel ik alle mogelijke niveaus: de Vlaamse Regering, dus de minister-president en de ministers, Vlaamse parlementsleden, gedeputeerden, gemeenteraadsleden, dus eigenlijk het hele scala van politici in Vlaanderen. Heeft iemand van jullie hier aanwezig de afgelopen jaren in de Verenigde Staten een Vlaams politicus ontvangen of ter plaatse gezien?

Rebecca Teeters: Ik heb geen weet van enige bezoeken buiten de lijst die u hebt. Mochten mijn collega's daar iets aan toe te voegen hebben, dan vraag ik hun om dat zeker te doen.

Peter Vermeulen: Ik heb ook geen weet van andere namen dan deze die in de lijst zijn opgenomen.

Mieke Schauvliege: Zijn er andere mensen aanwezig in de zaal die weet hebben van anderen? *(Geen reactie)*

Goed, dat is duidelijk.

Dan heb ik een aantal vragen over de milieu-inspectie. Wie van de aanwezigen heeft ooit contact gehad met Linda Van Geystelen, het toenmalige hoofd van de inspectiedienst? Dat bedoel ik in de meest ruime zin: via mail, per telefoon, per brief ... Hoe frequent waren die contacten tussen de milieuadministratie en 3M?

Kristof Verstraeten: Ik heb zelf inderdaad nog contact gehad met mevrouw Van Geystelen. Dat was in het kader van een melding van een overschrijding die we hadden gedaan. Het actieplan dat we daaraan hadden toegevoegd, hebben we toen toegelicht aan haar en de toenmalige inspecteur. Zijn naam ontglipt mij nu.

Wat de communicatie met de afdeling Handhaving betreft, we krijgen gemiddeld twee keer per jaar een onaangekondigde inspectie bij ons op de site. Daarbovenop gebeuren er ook nog regelmatig audits bij ons, bijvoorbeeld GPBV-audits (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging). Die worden dan wel aangekondigd, omdat die natuurlijk wat meer voorbereiding en informatie nodig hebben. Heel recent is er op

initiatief van 3M een wekelijks overleg ingepland met de afdeling Handhaving, de VMM en het agentschap Zorg en Gezondheid. We hebben dat gedaan omdat we in het kader van alle procedures die lopen, maar ook van de maatregelen die worden opgelegd en de openstaande vragen die er nog zijn, toch wel hebben gemerkt dat er nood is aan regelmatig overleg met die diverse overheidsinstanties om efficiënter aan informatieoverdracht te kunnen doen. Dat is recent gestart. Ik denk dat dat op zich wel vruchten afwerpt, in die zin dat het voor ons nu ook duidelijker is welke vragen echt de hoogste prioriteit hebben voor de diverse overheidsinstanties en we daar ook het eerst aan kunnen werken. Daarvoor was er immers soms een beetje een mismatch: wat is er nu eigenlijk echt de belangrijkste vraag? Zo kan er worden geprioriteerd, alsook overlegd over de actieplannen die wij allemaal op poten zetten, met de diverse maatregelen die ons nu worden opgelegd. Ik wil dit immers graag nog eens benadrukken: het is niet omdat wij in beroep gaan dat wij ook geen actie ondernemen. De acties die ons worden opgelegd of die van ons worden verwacht in het kader van die maatregelen, die voeren wij allemaal uit, los van de beroepsprocedure.

Dat was het vanuit mijn oogpunt.

Nicole Cauberghe: Ik kan alleen maar beamen dat dat de manier van werken was met de milieu-inspectie. Ik weet ook dat mevrouw Van Geystelen werd uitgenodigd op een open activiteit, samen met het gemeentebestuur van Zwijndrecht. Dat was een poging van een gemeenschap van diverse bedrijven van Zwijndrecht-linkeroever om open contact te hebben met de gemeente Zwijndrecht. Er werd om de zoveel tijd samengekomen en de bedrijven stelden zich voor. Dat was eigenlijk om de bedrijven ook meer kenbaar te maken bij de gemeente Zwijndrecht. Daarop werd het gemeentebestuur dan uitgenodigd, en ook mevrouw Van Geystelen. Nu zijn die open activiteiten er niet meer. Vroeger was dat mevrouw Van Geystelen. Nu hebben we inspecteur De Wree.

Gunther Hiel: Ik kan dat ook bevestigen. Naast de normale inspectiebezoeken of de inspectiezaken die werden afgesproken, werd mevrouw Van Geystelen ook wel betrokken als we resultaten voorstelden. Bijvoorbeeld toen we in 2006 de resultaten van het bodem- en grondwateronderzoek voorstelden, werd mevrouw Van Geystelen daar ook op uitgenodigd. Als er een belangrijke communicatie te doen was, probeerden we die dus ook wel mee te nemen. Ik heb daar nu niet meteen bewijzen van, maar over de uitfasering hebben we ook wel een communicatie gedaan, en daarbij zal mevrouw Van Geystelen ook wel betrokken zijn geweest.

Mieke Schauvliege: Verliep de communicatie met jullie via mevrouw Van Geystelen of via de bevoegde milieu-inspecteur?

Nicole Cauberghe: Ik moet voorzichtig zijn, maar ik herinner me dat in het begin de communicatie naar mevrouw Van Geystelen ging. Dan is inspecteur De Wree aan boord gekomen en verliep de communicatie naar hen beiden.

Mieke Schauvliege: U verwees daarnet naar het overleg dat recent is gestart. Met wie zit u dan aan tafel?

Kristof Verstraeten: Die samenstelling varieert, maar op de standaard uitnodigingslijst staan Kris De Wree, Wilfried Van den Acker, Bart Bautmans en David Knight. Als het mogelijk is, kunnen er ook nog andere mensen worden uitgenodigd, maar dat is de standaard uitnodigingslijst.

Mieke Schauvliege: Oké. Dan heb ik nog een vraag over de veiligheidsmaatregel. Op 23 oktober is er dus een veiligheidsmaatregel opgelegd, waarbij wordt gesteld dat er aanpassingen moeten gebeuren. U ging daartegen in beroep, maar het beroep is verworpen door de Raad van State, heb ik begrepen. Hoe gaat u nu verder om met die veiligheidsmaatregel? Welke aspecten zijn al aangepast en worden gehandhaafd?

Kristof Verstraeten: Ik kan u al zeggen dat we die veiligheidsmaatregel natuurlijk direct integraal hebben toegepast op onze productieprocessen. We hebben daarop trouwens ook inspectie gehad, vorige week maandag, als ik het me goed herinner. Twee mensen van de afdeling Handhaving zijn bij ons op de site geweest om onze toepassing van die veiligheidsmaatregel te controleren. Ik denk dat hun conclusie was dat wij zeer conservatief zijn geweest in het verwerken van die veiligheidsmaatregel, in die zin dat we echt wel alles tot op de letter hebben gevolgd, zonder uitzondering. Dat is ook een van de redenen dat we nu dat wekelijks overleg hebben, omdat er duidelijk vereisten zijn vastgelegd in die veiligheidsmaatregel waaraan wij moeten voldoen om bepaalde processen weer te mogen opstarten. Op die wekelijkse vergadering komt dat ook aan bod. Ik denk dat we in het kader daarvan al een belangrijke eerste stap hebben gezet: we hebben een externe expert aangesteld die de impact kan analyseren van bepaalde productieprocessen alvorens die opnieuw mogen worden opgestart. Daar is dus overeenstemming over bereikt met de diverse partijen. Dat was een belangrijke eerste stap, om dan te bekijken welke processen we nu stapsgewijs verder kunnen heropstarten.

Mieke Schauvliege: Zijn er al productieprocessen opnieuw opgestart? Zo ja, dewelke?

Kristof Verstraeten: Neen, er zijn nog geen processen opnieuw opgestart.

Mieke Schauvliege: Zijn er productieprocessen die problematisch zijn en waarvan de heropstart lang op zich zal laten wachten?

Kristof Verstraeten: Ik denk dat we dat stapsgewijs moeten uitvoeren. Ik denk dat het een heel duidelijke procedure is die we moeten volgen om die processen een voor een opnieuw op te starten. We hebben onze prioriteiten op het vlak van processen, en ik denk dat we daar dan gewoon stapsgewijs aan moeten werken. Ik kan nu heel moeilijk inschatten of dat over weken of maanden gaat.

Mieke Schauvliege: Mijnheer Hiel, ik heb nog een vraag aan u. Werd er bij uw weten ooit productie van PFIB opgestart?

Gunther Hiel: PFIB is bij mijn weten een ontbindingscomponent bij een van de productieprocessen. Het is na 2002, in 2004 of 2005, denk ik, dat we daar een vergunning voor hebben aangevraagd. In het material safety data sheet (MSDS) staat inderdaad vermeld dat er bij opwarming boven 200 graden mogelijk PFIB kan vrijkomen.

Mieke Schauvliege: Dat klopt. Er staat inderdaad dat er bij een verhitting tot 200 graden zeer giftig PFIB kan vrijkomen, dat eigenlijk even gevaarlijk is als mosterdgas. Dat zei professor de Boer alleszins. We hebben dat hier vorige keer ook gevraagd, en toen heeft de heer Vermeulen geantwoord dat jullie dat niet produceren en dat het bijgevolg ook niet kan worden gevonden in Zwijndrecht. Is dat geen tegenstrijdigheid?

Peter Vermeulen: Neen, mevrouw. Zoals de heer Hiel heeft gezegd, we produceren dat niet. We hebben er daarna ook schriftelijk op geantwoord: bij ons is eigenlijk niet voldaan aan de voorwaarden, met die hoge temperatuur, om een mogelijk vrijkomen van PFIB te verkrijgen.

Mieke Schauvliege: Dat klopt. U hebt geantwoord dat dat niet zou voorvallen bij normaal gebruik, zoals bedoeld. Kunt u echter garanderen dat dat nooit zal voorvallen bij normaal gebruik, zoals bedoeld?

Peter Vermeulen: Zoals de heer Hiel heeft aangegeven, dat is bij die hoge temperatuur, en die hoge temperatuur hebben wij niet in onze processen vandaag.

Mieke Schauvliege: Dat risico lopen we dus nooit of te nimmer.

Peter Vermeulen: Inderdaad. Aan die voorwaarde is niet voldaan om dat risico te lopen.

Mieke Schauvliege: Oké. Dan heb ik nog een vraag, over een stof die u produceert, PFBA. Mijnheer Verstraeten, u zei daarnet dat C4 het moeilijkst te verbranden restproduct is. In Zwijndrecht is er PFBA gevonden in de grond. Hebt u er enige verklaring voor hoe dat daar komt?

Kristof Verstraeten: Eerst een kleine rechtzetting: die moeilijkst te verbranden component is CF4. Dat is een C1-component. Dat is eigenlijk het moeilijkst te verbranden restproduct van verbranding. Dat heeft niets meer te maken met C4 of C5. Ik wou dat gewoon eventjes duidelijk maken.

Wat die PFBA betreft die zou zijn teruggevonden en die van ons afkomstig zou zijn, daar kan ik geen antwoord op geven.

Mieke Schauvliege: U hebt ook geen vermoeden hoe dat kan?

Kristof Verstraeten: Neen.

Mieke Schauvliege: Nog een vraag over een product: produceert 3M GenX in Zwijndrecht? Wij hebben op de lijst van aangeleverde documenten alleszins zien staan dat dat wordt geproduceerd, als product en als bijproduct. Of was dat een fout?

Kristof Verstraeten: Ik kan alleszins zeggen dat we GenX niet produceren in Zwijndrecht.

Mieke Schauvliege: Er is dus foute informatie geleverd, denkt u.

Kristof Verstraeten: Ik zou die informatie opnieuw moeten nakijken, want ik heb die nu niet meteen voor mijn neus liggen. Dat zouden we moeten controleren.

Mieke Schauvliege: Dan zult u dat wel moeten doen, want als dat zo is, dan willen we dat ook wel weten. Het gaat immers over een gevaarlijk product.

We hebben hier vandaag gehoord dat er wel degelijk duidelijkheid over is dat PFOS via de lucht is verspreid, dat er vanaf 1996 actie is ondernomen om dat onder controle te houden. Kunt u een inschatting maken van hoeveel PFOS er sinds de productie van PFOS op de site van 3M in de lucht is verspreid? Bestaan daar inschattingen van of niet? Ik weet niet aan wie ik die vraag moet stellen. Misschien aan u, mijnheer Hiel.

Gunther Hiel: Neen, ik kan daar geen inschatting van maken. Ik heb wel gezegd dat het inderdaad waarschijnlijk is dat er PFOA en PFOS is vrijgekomen in de jaren voor 1996 en dat dat inderdaad ook niet de bedoeling was, dat we probeerden het merendeel binnen te houden. Nul bestaat echter niet: er is dus altijd wel een hoeveelheid van die producten vrijgekomen. Hoeveel dat dan is, daar kan ik echter geen antwoord op geven.

Mieke Schauvliege: Over het stopzetten van de PFOS-productie is eigenlijk ook wel onduidelijkheid. Er werd meegedeeld dat 3M daar sinds 2002 mee is gestopt, maar wij vinden ook verklaringen van de woordvoerder van 3M in 2004 dat er toch nog een bepaalde productie was. Kunt u toelichten wat dat stopzetten bij die aankondiging in 2002 precies was en hoe lang die uitfasering van de PFOS-productie dan nog heeft geduurd?

Rebecca Teeters: Dit is wereldwijd aangekondigd in 2000. Zoals ik het begrijp, is men in Zwijndrecht PFOS blijven produceren tot 2002. Een overzicht in een document gisteren gaf duidelijk aan dat we op de site nog een voorraad hadden tot 2005. We hebben dit dus aangekondigd in 2000, we zijn gestopt met produceren in 2002 en tot in 2005 was er een laatste voorraad.

Mieke Schauvliege: Mag ik daar dus uit concluderen dat in 2002 werd aangekondigd dat met de PFOS-productie zou worden gestopt, maar dat dat nog tot in 2005 is uitgefaseerd? Dus een definitieve stop 3 jaar later.

Rebecca Teeters: De aankondiging was in 2000. De productie werd in 2002 stopgezet. Tot in 2005 werd er nog een restvoorraad verkocht, maar na 2002 werd PFOS niet meer geproduceerd in Zwijndrecht.

Mieke Schauvliege: Oké. In 1996 is er een eerste unit geïnstalleerd, een thermische oxidatie-unit, om die uitstoot te verminderen. Kunt u mij vertellen waar die precies is geïnstalleerd?

Gunther Hiel: Bedoelt u waar die gesitueerd is op het terrein? Hebt u het terrein bezocht?

Mieke Schauvliege: Ja.

Gunther Hiel: Er is het productiegebouw 16, het grote productiegebouw waar allerlei fluorverbindingen worden gemaakt. Daarachter, meer naar de E34, heb je de waterzuivering. De thermische oxidatie-eenheid staat tussen gebouw 16 en de waterzuivering, richting Blokkersdijk.

Kristof Verstraeten: Mocht het nodig zijn, ik denk dat er een overzichtsfoto is op slide 6. Als u wilt, kan ik aanduiden waar die juist is gelegen, als dat makkelijker is.

Mieke Schauvliege: Ja. *(Kristof Verstraeten toont de locatie)*

Oké. Kunt u een percentage kleven op de efficiëntie van die thermische oxidatie-unit? Vangt die alle PFOS op, of is daar nog een ontsnapping mogelijk?

Kristof Verstraeten: De efficiëntie van die naverbrander wordt bepaald op de restconcentratie CF₄ die nog uit onze schoorsteen verdwijnt. Op basis van die gegevens kunnen we concluderen dat we een efficiëntie van 98,5 procent behalen.

Mieke Schauvliege: Die thermische oxidatie-unit is geïnstalleerd in gebouw 16, zegt u, maar zijn er nog andere productieprocessen waarbij er PFOS de lucht in gaat en die niet zijn aangesloten op die thermische oxidatie-unit?

Kristof Verstraeten: Er zijn inderdaad nog processen in gebouw 3 die niet zijn aangesloten op de thermische oxidatie-eenheid. Die emissies worden ook gerapporteerd in het kader van ons F-gasmonitoringplan.

Mieke Schauvliege: Over welke grootteordes gaat dat?

Kristof Verstraeten: Bij de installatie in 1996-1997 was, denk ik, ongeveer 85 procent van onze processen aangetakt. Ik denk dat we nu toch wel gemakkelijk boven 95 procent van onze processen zitten.

Mieke Schauvliege: Concluderend, bij die thermische oxidatie-unit die is aangetakt op gebouw 16, is er vanaf 1996 eigenlijk een grote efficiëntie bereikt inzake het opvangen van PFOS die de lucht in gingen. Daarvoor niet. Er is nog een gebouw 3 waar PFAS de lucht in gaan en waarbij 85 procent van de uitstoot ... Met dat laatste was ik niet mee.

Kristof Verstraeten: De PFAS-producten op onze site worden eigenlijk geproduceerd in twee verschillende productiegebouwen: productiegebouw 16 en productiegebouw 3. De belangrijkste bronnen van mogelijke luchtemissies zijn in gebouw 16. Gebouw 16 is volledig aangetakt op die naverbrander. Je hebt dan ook bepaalde stappen in productieprocessen die van gebouw 16 naar gebouw 3 gaan, waar die processen dan verlopen. Het is inzake die processen dat we in 2018-2019 een redelijk significante investering hebben gedaan, om ook die processen aan te takken op die naverbrander. Er

zijn processen die nu nog overblijven, die nog niet aangetakt zijn, maar het zit ook wel in de scope om die in de komende jaren verder aan te takken op onze naverbrander.

Mieke Schauvliege: Sinds 2018-2019 is gebouw 3 daar dus ook op aangesloten.

Kristof Verstraeten: Dat klopt, maar niet elk individueel proces.

Mieke Schauvliege: Oké. Daar zit dus eigenlijk nog een uitstootroute die op termijn kan worden verminderd.

Kristof Verstraeten: Ja.

Mieke Schauvliege: Oké.

Peter Vermeulen: Mevrouw Schauvliege, ter aanvulling, op pagina 54 is een schemaatje weergegeven dat de diverse stromen aangeeft, hoe die lopen, welke uiteindelijk in de naverbrandingsinstallatie terechtkomen en welke via een andere manier van actieve controle worden behandeld.

Mieke Schauvliege: Mijnheer Hiel, u sprak daarnet over het beschrijvend bodemonderzoek. Hebt u het proces van de opmaak van het beschrijvend bodemonderzoek mee begeleid vanuit 3M?

Gunther Hiel: Gedeeltelijk. Ik heb die opvolging voor een stuk op mij genomen vanaf 2002. Ik denk dat de jaren daarna ook mevrouw Cauberghe aan opvolging heeft gedaan. Dat was echter vanop een afstand. Zeker aangezien ik toen milieucoördinator was, was ik daar toen wel van op de hoogte.

Mieke Schauvliege: In dat beschrijvend bodemonderzoek wordt er wel degelijk melding gemaakt van mogelijke verspreiding van PFOS via de lucht als een van de mogelijkheden die zou moeten worden onderzocht. Ik heb dat meegegeven aan de mensen van de VMM die hier zijn komen getuigen, en gezegd dat ik niet begreep hoe het kwam dat zij daar niet van op de hoogte waren en daar dan ook geen onderzoek naar hadden verricht. Hun antwoord was dat dat onderzoek nooit bij de luchtafdeling was terechtgekomen, alleen bij de mensen die bezig zijn met het bepalen van normen voor waterlozingen. Hebt u hierover contact gehad met mensen van de VMM?

Gunther Hiel: Dat kan ik mij niet herinneren.

Mieke Schauvliege: Op zich is het immers vreemd dat daar al melding van wordt gemaakt en dat daar dan alles stopt, en dat er pas jaren later, pas nu eigenlijk, duidelijkheid komt over deze verspreidingsroute. Niet? Het beschrijvend bodemonderzoek wordt opgemaakt in jullie opdracht. Jullie weten heel goed dat die verspreiding via de lucht er is.

Gunther Hiel: Ja. Daar kan ik geen toelichting bij geven.

Mieke Schauvliege: Voor het zuiveren van het lozingswater worden actiefkoolfilters gebruikt. Het is de firma DESOTEC die die actiefkoolfilters plaatst. Hoe zit de verwerking van die filters precies in elkaar? Wat gebeurt daar precies mee als die eenmaal verzadigd zijn?

Kristof Verstraeten: Eerst en vooral is dit wel belangrijk: bij die actiefkoolfilters die worden gebruikt om PFAS-componenten te verwijderen, wordt die actieve kool niet geregenereerd. Dat zijn mobiele units die we gebruiken, zoals u ook kunt zien op slide 39. De mensen van DESOTEC komen die halen. Zij verwerken die dan, waarbij die actieve kool wordt verbrand en vernietigd.

Mieke Schauvliege: Hebt u er een zicht op waar die wordt verbrand?

Kristof Verstraeten: Neen, daar kan ik geen antwoord op geven.

Mieke Schauvliege: Ik heb dan ook nog een vraag over de slibverspreiding. In 2006 werd Duitsland wakker geschud door een milieuschandaal veroorzaakt door PFAS-houdend slib op landbouwpercelen. Orinso zou de afvalverwerker zijn die bij het schandaal betrokken was. Zij zouden slib hebben opgehaald bij Thermofeed en Organofer in Willebroek. Willebroek is een gemeente die nu net ook zeer recent met een PFAS-vervuiling te maken had. Orinso is hiervoor veroordeeld. Werkte Orinso in die periode in opdracht van 3M?

Gunther Hiel: Neen, Orinso is nooit een van onze verwerkers geweest. Wat we wel hebben gedaan naar aanleiding van dat probleem in Duitsland – want ik had ook via de media vernomen dat dat probleem zich voordeed in Duitsland – is de milieu-inspectie en de beleidsafdeling van de administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (AMINAL) contacteren, omdat het inderdaad over organofluorverbindingen ging. Ik heb hen gezegd dat, als dat gebeurde in Duitsland en het over organofluorafval ging, het wel eens zou kunnen dat daar afval van 3M bij betrokken zou zijn. Ik ben dat ook gaan toelichten hier in Brussel bij AMINAL, maar ik heb daar verder eigenlijk niets meer van gehoord.

Mieke Schauvliege: Jullie werkten niet samen met Organofer. Wel met Thermofeed?

Gunther Hiel: Pardon, kunt u de vraag nog eens herhalen?

Mieke Schauvliege: U gaf aan dat u niet met Orinso samenwerkte, maar werkte u wel samen met Thermofeed of Organofer?

Gunther Hiel: De naam komt mij niet bekend voor.

Mieke Schauvliege: U had echter wel een vermoeden dat de slibverontreiniging mogelijkerwijze mee door jullie was veroorzaakt, maar u hebt geen idee hoe die stromen verliepen.

Gunther Hiel: Toen ik het persverhaal las, was ik daar wel bezorgd over. We hadden heel wat organofluorafval. We verwachtten van de verwerkers dat die daar een goede behandeling aan zouden geven. Natuurlijk wilden wij ons als 3M dan wel laten horen en zeggen dat, indien een afvalverwerker daar iets verkeers mee zou hebben gedaan, we dan wel betrokken partij wilden zijn en wilden weten of iemand inderdaad verkeerde dingen deed met dat afval, die tegen de afspraken waren die 3M met hem had gemaakt.

Nicole Cauberghe: Ik kan daar misschien aan toevoegen dat, toen ik pas aan boord was als EHS-manager, de afvalcoördinator door de politie is ondervraagd met betrekking tot alle documenten verbonden met het verwerken van dat materiaal. Dat is allemaal doorgelicht, en er is ook geen verder gevolg aan gegeven. 3M is daar dus zeker niet als partij naar voren gebracht.

Mieke Schauvliege: Wie ook aanwezig was tijdens de vorige commissievergadering, weet dat ik een vraag heb gesteld over het uitsmeren van materiaal uit de bezinkingsbekkens op het eigen terrein en de poging om daar meststof van te maken. In Decatur is dat gebeurd. Ik vroeg toen of dat hier in Vlaanderen ook is gebeurd. Is het materiaal uit jullie bezinkingsbekkens uitgesmeerd op jullie eigen terrein, of is dat ooit uitgesmeerd op landbouwgebieden in de omgeving?

Gunther Hiel: Ja. Zeker in de beginjaren dat ik daar was, was het voor een stuk een gangbare praktijk om het biologisch slib, dus het slib na behandeling, uit te spreiden op het terrein. Men is daar natuurlijk begin jaren 90 mee gestopt, toen de bodem- en grondwaterverontreiniging naar boven kwam. Toen is men daar zeker mee gestopt.

Mieke Schauvliege: En dat is alleen maar gebeurd in de omgeving van 3M op eigen terrein?

Gunther Hiel: Ja. Dat is enkel gebeurd op eigen terrein.

Mieke Schauvliege: In Decatur zijn olievaten begraven op het eigen terrein en is allerlei afval vervoerd naar andere afvalverwerkers. Hebben jullie er weet van dat zoiets ooit bij jullie is gebeurd? Ik heb dat de vorige keer ook gevraagd. Toen is dat ontkend, maar toen was er niemand van de site ter plaatse aanwezig. Ik wil dus nog eens horen of dat eventueel op de site van 3M in Zwijndrecht of in de omgeving ervan zou zijn gebeurd.

Nicole Cauberghe: Bij mijn weten niet.

Gunther Hiel: Ik heb daar ook geen informatie over.

Mieke Schauvliege: Op 19 oktober sloot 3M een vergelijk af met de stad Decatur voor 99 miljoen dollar. 3M verbindt zich tot het saneren van de terreinen en het aanleggen van recreatiedomeinen voor de gemeenschap van Decatur. Daarnaast sloot 3M ook een vergelijk af voor 12 miljoen dollar met diverse partijen in Alabama voor het behandelen van drinkwater. Ook in Californië loopt sinds kort een zaak voor 34 miljoen dollar inzake de zuivering van drinkwater, onder andere tegen 3M. Mevrouw Teeters, waarom gaat 3M over tot het betalen van een overeenkomstssom inzake drinkwater? Ik stel die vraag omdat jullie bij hoog en bij laag beweren dat er geen gezondheidsverband is. Waarom doen jullie dan een dergelijke inspanning?

Rebecca Teeters: Ik denk dat dokter Taiwo hier eigenlijk op heeft gealludeerd. Wij zijn het eens met actie om blootstelling te reduceren. We werken dus samen met gemeenschappen in heel de wereld om te investeren in technologie om die blootstelling te reduceren. We wachten niet op een wetenschappelijke consensus over de gezondheidseffecten om die acties te ondernemen.

Mieke Schauvliege: Mevrouw Teeters, u verklaarde in een interview met de VRT, op 29 oktober, denk ik, dat er maar 3 gram PFOS per jaar in de lucht terecht komt door 3M en dat u dat als een veilige grenswaarde ziet. Waar haalt u die uitspraak van die 3 gram PFAS per jaar als veilige grenswaarde? Vanwaar komt die?

Rebecca Teeters: Die 3 gram was berekend op basis van worstcasescenario's. De heer Verstraeten mag tussenbeide komen als ik de informatie verkeerd weergeef. We produceren geen PFOS meer. We hebben dat zeer duidelijk gemaakt. We hebben geen PFOS meer geproduceerd sinds 2002. De vraag was: blijven we door onze werkzaamheden nog steeds PFOS uitstoten via de lucht? In een worstcasescenario, waarbij ervan wordt uitgegaan dat er geen luchtbeheersing is, zouden we, op basis van de massabalansen, door onzuiverheden in onze startgrondstoffen in een tijdspanne van 2 jaar tijd 3 gram PFOS kunnen genereren in onze uitstoot via de lucht. Dat was geen veiligheidsbeoordeling. Het was gewoon een cijfer dat voortvloeide uit onze berekeningen in een worstcasescenario. We zijn nu informatie aan het verzamelen via het proces van de veiligheidsmaatregel om dat te bevestigen.

Mieke Schauvliege: Uw verwijzing naar die 3 gram is wel opmerkelijk, want een paar weken geleden, op 1 oktober hoorden we in deze commissie ook een verwijzing naar 3 gram, bij de heer Thibau van de OVAM. De redenering van de heer Thibau werd ook gevolgd door de heer Vrancken. Die 3 gram is volgens de heer Thibau gebaseerd op de Europese CLP-verordening (Classification, Labelling and Packaging), waarbij de strengste maximumconcentratie 0,3 procent bedraagt, wat gelijkstaat aan 3 gram. Volgt u de redenering van de heer Thibau?

Rebecca Teeters: Er is helemaal geen verband tussen de berekening die wij hebben gemaakt en die redenering. We hebben die berekening verschaft in een van de wekelijkse vergaderingen. Mijnheer Verstraeten, is het correct dat dat zo is gebeurd? Hebben we die berekeningen met hen doorgenomen? (*Kristof Verstraeten knikt bevestigend.*)

Mieke Schauvliege: Oké. U zegt dus dat er geen verband is, maar in datzelfde interview geeft u toch mee dat een door de Vlaamse overheid aan 3M opgelegde verplichting tot stopzetting van de PFAS-emissies in de lucht een impact zou hebben op de Oosterweelwerken, dat die de voortzetting ervan voor diezelfde overheid onmogelijk zou maken. Wat bedoelde u daar dan mee? U hebt zelf die twee elementen gelinkt. Vanwaar komt dat verband dan?

Rebecca Teeters: De heer Verstraeten had het hier eerder over. Dat gaat over het concept van de SOF-waarde. Ik ken het exacte cijfer niet in de overeenkomst van Lantis en in onze overeenkomst. Een aantal PFAS-waarden worden expliciet vermeld. De veiligheidsmaatregel impliceert deels dat om het even wat waarvoor er geen grens is, onder de detectiegrens moet liggen. Dat is een van de dingen waartegen we in beroep gaan. We vragen dat er grenswaarden zouden worden vastgelegd, duidelijke, solide en op wetenschap gestoelde grenswaarden. Als dit algemeen wordt toegepast, moet om het even wat van PFAS in water waarvoor geen lozingsnorm bestaat, onder de detectiegrens zitten. Ik ben er heel zeker van dat dan niet alleen het project van Lantis, maar ook veel andere PFAS-gebruikers in de Vlaamse regio daarvan gevolgen zouden ondervinden.

Mieke Schauvliege: Mevrouw Teeters, voor mij komt dat toch over als een vorm van chantage, als ik het zo expliciet mag uitdrukken. U zegt: "Als u ons normen oplegt, dan kan het wel eens zijn dat dat een impact heeft op het Oosterweelproject." Ik snap het verband tussen die twee eigenlijk niet. Kunt u mij dat nog eens uitleggen?

Rebecca Teeters: Mijn verklaring stoelt op het veralgemeend toepassen van normen. Als die overal op dezelfde manier worden toegepast, wat toepasselijk lijkt bij regulering, dan zullen andere organisaties, het Lantis-project inbegrepen, daar gevolgen van ondervinden. Dit is niet anders bedoeld dan als een erkenning van het ruim toepassen van die normen.

Mieke Schauvliege: Dan zegt u: "Als Vlaanderen onze norm niet aanvaardt, dan zullen wij de norm van Oosterweel niet aanvaarden."

Rebecca Teeters: Neen. Er is helemaal geen correlatie daartussen. Dat is niet wat ik stel.

Mieke Schauvliege: U legt niet het verband tussen hetzelfde getal, maar u zegt wel dat u zich moet houden aan normen en dat Lantis zich ook moet houden aan normen. Dat begrijp ik uit uw verklaring.

Rebecca Teeters: Wat ik zeg, is dat normen overal van toepassing zouden moeten zijn, op alle bedrijven.

Mieke Schauvliege: Betekent dat dan dat u ook zegt dat Lantis de normen niet toepast?

Rebecca Teeters: Ik ken de normen van Lantis niet.

Mieke Schauvliege: Ik wil het dan nog eens hebben over de CLP-verordening en de bewuste verwijzing naar die 3 gram. Dat is een van de uitgangspunten die zijn gebruikt om een norm te bepalen, maar die is helemaal niet gericht op het vaststellen van een veilige grenswaarde. Bent u het ermee eens dat die CLP-verordening daar niet op gericht is en dat we daar eigenlijk een 'risk assessment' voor moeten uitvoeren?

Rebecca Teeters: Ik heb geen commentaar gegeven op de 3 gram gelinkt aan de risicobeoordeling. Ik had het over de 3 gram die wij hebben berekend op basis van onze werkzaamheden. Het is niet aan mij om commentaar te geven over de manier waarop die bepaling wordt vastgelegd. Ik heb gewoon de 3 gram naar voren gebracht die voortvloeide uit de berekeningen van onze organisatie op basis van onze processen. Ik

heb me geenszins uitgesproken over veiligheid. Ik heb gewoon een feitelijke berekening meegedeeld.

Mieke Schauvliege: Het is een bijzondere uitspraak. U vermeldde daar de Oosterweelwerken heel expliciet bij. Wat die 3 gram uitstoot via de lucht betreft, u gaf aan dat dat een veilige grenswaarde was, maar is dat ook een grenswaarde die in de Verenigde Staten als veilig geldt?

Rebecca Teeters: Ik ken de luchtemissiegrenswaarde voor PFOS in de VS niet, en ik heb geen oordeel geveld over de vraag of 3 gram een veilige grens is. Ik stel dat dat de meting is die is voortgekomen uit ons worstcasescenario voor luchtemissie voor een tijdshorizon van 2 jaar. Ik vel geen oordeel over de veiligheid.

Mieke Schauvliege: De afgelopen maanden hebben we in deze onderzoekscommissie al redelijk veel gediscussieerd over de afvalverwijderingsplicht. Daarnet is het er ook al een paar keer over gegaan. Die afvalverwijderingsplicht zou 3M ertoe noodzaken om het illegaal via water en via lucht geloosde afval tot de laatste nanogram te verwijderen. Dat is alvast een uitspraak die een milieujuriste, mevrouw Larmuseau, die hier in de onderzoekscommissie de revue is gepasseerd, heeft gedaan. Wat zou de impact zijn op jullie bedrijfsvoering vandaag als dit gangbaar zou worden? Dat betekent dus dat alle illegaal geloosd afval, via water, via lucht, tot de laatste nanogram zou moeten worden verwijderd.

Kristof Verstraeten: Ik kan daar misschien wel eventjes op inpikken. Ik wil gewoon benadrukken dat wij historisch, en ook momenteel, altijd aan onze vergunningen hebben voldaan. Ik ben het er dus niet mee eens als hier wordt gesteld dat wij illegale afvallozingen zouden hebben gedaan. Dat klopt gewoon niet.

Gunther Hiel: Ik zou dat ook graag willen bevestigen. Wij hebben altijd binnen onze lozingsvergunningen gewerkt.

Nicole Cauberghe: Ik sluit me daar ook bij aan.

Mieke Schauvliege: Lozen dan, zonder het woordje 'illegaal'. Stel nu dat er wordt gesteld dat er niks kan worden geloosd, geen enkele nanogram. Welke impact zou dat hebben op jullie bedrijfsvoering?

Kristof Verstraeten: De veronderstelling is dan dat we vanaf morgen eigenlijk naar een nullozing, naar helemaal niks meer moeten gaan. Op dit moment is dat wel een onderdeel van ons onderzoek naar de nieuwe waterzuiveringsinstallatie die we willen bouwen tegen eind 2024. Het doel op zich is inderdaad naar een nullozing te gaan. Daarmee bedoel ik dat het water dat uit onze afvalwaterinstallatie zou komen, dan daadwerkelijk kan worden hergebruikt in onze eigen installatie. Dat is nu niet realiseerbaar, maar we hopen dat tegen 2024 wel te kunnen voltooien als onderdeel van onze nieuwe waterzuiveringsinstallatie.

Mieke Schauvliege: Dat gaat dan over water. En lucht?

Kristof Verstraeten: Wat lucht betreft, kan ik zeggen dat we dit jaar een tweede thermische oxidatie-eenheid hebben gebouwd, ook naar aanleiding van een nieuw productiegebouw dat bij ons wordt geplaatst. Het is ook belangrijk daarbij te onderstrepen dat er momenteel al diverse ingenieursbureaus aan het werken zijn aan een studie om onze huidige, bestaande thermische oxidatie-eenheid uit 1997 in de komende jaren te gaan vervangen, om op een nog hoger niveau onze PFAS-componenten te kunnen afbreken.

Mieke Schauvliege: Wat zijn op de sites in de VS de normen in vergelijking met de normen die hier gelden?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik persoonlijk geen antwoord op geven.

Mieke Schauvliege: Is er iemand die daar wel een antwoord op kan geven? Zijn daar strengere normen van toepassing?

Rebecca Teeters: Het is belangrijk om op te merken dat de normen voor elke productiesite verschillen naargelang de staat. Ze zijn niet dezelfde in elke staat. Ik ken die cijfers niet uit het blote hoofd. Als u daarin geïnteresseerd bent, kunnen we u zeker de toegestane waarden geven voor onze locaties, staat per staat.

Mieke Schauvliege: Mevrouw Teeters, dan hoor ik u toch heel duidelijk verklaren dat u staat per staat aan de wettelijke verplichtingen voldoet, ook hier in Vlaanderen, maar dat, als u dat in Minnesota zonder uitstoot kunt, dat niet noodzakelijk betekent dat u in Vlaanderen uw productieproces zonder uitstoot uitvoert.

Rebecca Teeters: Neen, dat heb ik helemaal niet gezegd. De heer Verstraeten wees er eerder op dat ons bedrijf verleden jaar de doelstelling van een wereldwijde reductie met 99 procent van onze PFAS-uitstoot heeft vastgelegd. In februari van dit jaar hebben we publiek aangekondigd dat we 1 miljard dollar zouden besteden voor onze ESG-doelstellingen (environmental, social and governance). We hebben actieve projecten wereldwijd in al onze sites waar PFAS wordt geproduceerd om onze globale PFAS-uitstoot met 96 procent te verminderen tegen 2025, en uiteindelijk met 99 procent tegen 2030. Daaraan is men actief aan het werken in al onze sites.

Mieke Schauvliege: Oké. Dan heb ik nog een vraag voor de heer Hoff. Mijnheer Hoff, u verklaarde daarnet dat u na uw doctoraat, waarnaar de collega's al vroegen, eigenlijk geen onderzoek meer hebt gedaan en een andere opdracht hebt uitgevoerd. U verklaarde ook dat uw doctoraat eigenlijk de start kon zijn voor verder onderzoek. Klopt dat? Heb ik dat goed begrepen?

Philippe Hoff: Ja, dat is correct.

Mieke Schauvliege: Klopt het dat u in 2008 jurylid was bij de aanvraag van een doctoraatsstudie van mevrouw Wendy D'Hollander?

Philippe Hoff: Ik herinner mij dat ik een aantal jaren geleden – ik weet niet meer precies wanneer het was – uitgenodigd ben geweest door het Agentschap voor Innovatie door Wetenschap en Technologie (IWT) om te zetelen in een jury. Ik herinner mij dat ik daar ook op ben ingegaan. Ik weet dat daar diverse projecten zijn voorgesteld, maar ik weet niet meer of mevrouw D'Hollander een van die kandidaten was.

Mieke Schauvliege: Een van die kandidaten was inderdaad mevrouw D'Hollander. U zat in de jury. Die studie zou zich toespitsen op het gebied rond Blokkersdijk en de verspreiding van PFAS via voeding, de bioaccumulatie van de stoffen en vanwaar die kwamen. Mevrouw D'Hollander heeft meegegeven dat u tijdens die jurering zowel haar als de juryleden heel veel onderbrak, dat u beweerde dat het onderzoek niet relevant zou zijn, dat u aangaf dat jullie dat niet meer produceerden, dat het allemaal wel meeviel, dat men ondertussen alles al wist van PFOS. U vond het dus helemaal geen goed onderzoeksproject, en daardoor is dat doctoraat niet aanvaard door het IWT. U herinnert zich daar niets meer van?

Philippe Hoff: Ik kan mij niet herinneren dat ik ooit zou hebben gezegd dat het geen goed onderzoeksproject was. Ik kan mij ook niet herinneren dat ik ooit zou hebben gezegd dat het geen relevant onderwerp zou zijn. Ik kan mij ook niet herinneren dat ik ooit zou hebben gezegd dat er geen onderzoek nodig was omdat we daar al alles van wisten. Voor zover ik mij kan herinneren, heb ik mij daar als een 'normaal' jurylid gedragen. Uiteindelijk werd er van mij gevraagd om in een jury te zetelen, en de rol van een jury is toch om een kritische benadering te doen. Anders is er geen jury nodig. Ik

herinner mij echter niet dat ik daar bijzondere zaken zou hebben gevraagd of mij anders zou hebben gedragen dan een ander jurylid.

Mieke Schauvliege: Het doctoraat van mevrouw D'Hollander werd dus niet goedgekeurd na die jurering. Ze kreeg enkele dagen later een telefoontje van de verantwoordelijke IWT-adviseur van de commissie om de excuses van het IWT aan te bieden voor het verloop van die jurering, want, zo zei de man in kwestie: "De heer Hoff was heel grof. Het ging echt te ver. Daar zat duidelijk 3M aan tafel en geen neutrale expert, klonk het bij een van de organisatoren." Hij voegde er nog aan toe dat het contrast met Philippe Hoff als PFOS-kritische doctorandus zeer groot was. U herinnert zich daar echter niets van.

Philippe Hoff: Het verbaast me dat te moeten horen.

Mieke Schauvliege: Oké. Dan heb ik nog een vraag over de dading en de veiligheidsberm. In de verslagen van BAM lezen wij dat 3M – bij de onderhandelingen over de dading – aangaf geen beheerder van een stort te willen worden. Kunt u mij uitleggen wat daar precies mee werd bedoeld? Waarom was het voor jullie zo belangrijk om die afwijking, die clause in die dading te krijgen?

Marjolein van Ravenzwaaij: Mevrouw Cauberghe, ik kan wel even beginnen. Ik herinner me dat dat inderdaad in de overeenkomst staat. Ik herinner me niet meer de precieze achtergrond van die clause. Wat ik wel weet, is dat BAM de vergunning heeft aangevraagd en dat heel duidelijk met de OVAM was besproken dat dat in de vorm van een omgevingsvergunning kon, en dat het op die manier ook in het kader van de geldende wetten en regelgeving is gedaan.

Nicole Cauberghe: Wat ik daar nog aan wil toevoegen, is dat het daar ging over grondverzet, over het verplaatsen van grond binnen een kader dat was afgesproken. Dat afgesproken kader was gebaseerd op een technisch verslag opgemaakt door Lantis. Dat was goedgekeurd, conform verklaard door Grondbank. De OVAM was daar ook van op de hoogte. We spreken ter zake dus niet over afvalverhandeling. Dat gaat over grondverzet. Dat was de manier waarop de veiligheidsberm werd aangelegd, de structuur, het kader.

Mieke Schauvliege: Ja, maar in de dading werd wel heel expliciet geschreven dat het een voorwaarde is dat men de veiligheidsberm niet zou kwalificeren als een stortplaats voor afvalstoffen. Dat zou een voorwaarde van 3M zijn geweest, niet van BAM.

Nicole Cauberghe: Omdat we in dezen ook niet spreken over afval, over een stort. Het gaat in dezen over grondverzet. Het gaat over het gebruik van grond binnen het kader van grondverzet, binnen een duidelijk afgesproken kader met normen, die gebaseerd zijn op een risicoanalyse die is gebeurd. Dat wordt allemaal beschreven in dat technisch verslag. Dat mag dus zeker niet worden beschouwd als een stort of als afval.

Mieke Schauvliege: Daar gaat nu natuurlijk net de discussie met de OVAM over, over de interpretatie: is dat afval of grondverzet, is dat nu correct geclassificeerd? Die discussie leeft: daar zijn verschillende meningen over. Vandaag stellen we vast dat de milieu-inspectie die hopen wel ziet als afval.

Nicole Cauberghe: Dat was niet het uitgangspunt dat is gebruikt om de afspraak te maken voor de aanleg van die veiligheidsberm. Er waren gronden die in het kader van het Oosterweelproject moesten worden verplaatst. Die zijn binnen het kader van grondverzet verplaatst en gebruikt voor de aanleg van een veiligheidsberm.

Mieke Schauvliege: Ja, maar het gaat nu over de 5000 kubieke meter die 3M in die grond wenst te verplaatsen. Er valt een redenering op te bouwen als het gaat over het grondverzet vanuit de Oosterweelwerken, maar de hopen die daar lagen, zijn natuurlijk de clou van de zaak. Het feit dat het nu net 3M is dat die vraag heeft gesteld om dat als grondverzet en niet als afval te klasseren, dat is natuurlijk de clou van de zaak.

Nicole Cauberghe: Zoals mevrouw van Ravenzwaaij eerder al zei, lagen die gronden op de plaats waar die berm zou komen. Die voldeden aan dezelfde voorwaarden qua PFAS en konden mee in de veiligheidsberm worden verwerkt.

Mieke Schauvliege: Hebben jullie berekend hoeveel het zou kosten om die gronden af te voeren?

Nicole Cauberghe: Dat kan ik me niet herinneren.

Mieke Schauvliege: Ik heb het zelf gedaan. Waarschijnlijk is de prijs veel te laag, maar ik kom voor die 5000 kubieke meter aan 500.000 euro. Dat zal te goedkoop zijn, dat zal afhankelijk zijn van de graad van vervuiling, maar minstens 500.000 euro. Jullie betalen 75.000 euro om die 5000 kubieke meter in de berm te stoppen. Dat is de verhouding, denk ik. Klopt die grootteorde?

Nicole Cauberghe: Ik kan me niet uitspreken over die grootteorde, want ik kan me niet herinneren dat ik daar de prijs van kende. Die gronden lagen daar. Er was voor 3M geen noodzaak om die te verplaatsen. Die moesten daar weg, voor de berm, voor het project. Vandaar de vraag om die mee op te nemen in de veiligheidsberm.

Mieke Schauvliege: Kunt u mij de kostprijs geven voor het verwijderen van de gronden met meer dan 1000 microgram? U hebt daarnet immers verklaard dat u die in 2019 hebt afgevoerd naar Indaver. Dat is daar gestort. Wat was de kostprijs daarvan?

Kristof Verstraeten: Ik ken die kostprijs niet vanbuiten, eerlijk gezegd. Dat zou ik moeten opzoeken. Dat weet ik niet.

Mieke Schauvliege: Ook geen grootteorde?

Op hetzelfde moment was er een ingebrekestelling geformuleerd door Lantis richting 3M. Welke rol speelde die ingebrekestelling op het moment van het afsluiten van de dading?

Nicole Cauberghe: Ik kan me die ingebrekestelling niet goed herinneren. Dat zegt me niks. Ik weet niet waaraan u refereert.

Marjolein van Ravenzwaaij: Was dat helemaal aan het begin? Welk jaartal?

Mieke Schauvliege: 2017. In 2018 is die even een jaar opnieuw geactiveerd. Daarin stonden aanzienlijke bedragen vermeld.

Marjolein van Ravenzwaaij: Er waren al wel gesprekken met Lantis, maar dat is natuurlijk ook een aanleiding geweest om verder tot die dading te komen.

Mieke Schauvliege: Op het moment dat de dading is afgesproken, is die ingebrekestelling dus vervallen.

Marjolein van Ravenzwaaij: Dat klopt.

Mieke Schauvliege: Weet u nog welke bedragen er in de ingebrekestelling stonden?

Marjolein van Ravenzwaaij: Neen, dat weet ik niet meer uit het blote hoofd.

Mieke Schauvliege: Het ging alleszins over de grondwatersanering en de kostprijs voor het saneren van de vervuilde gronden die ten gevolge van Oosterweel zouden worden opgegraven.

Ik denk dat ik daarmee aan het einde van mijn vragen ben.

De voorzitter: Bedankt, collega Schauvliege. Dan is het woord nog aan collega D'Haese.

Jos D’Haese: Bedankt al voor alle bijkomende antwoorden die we hebben kunnen horen. Ik heb nog een aantal vragen over. Mevrouw Teeters, om elkaar goed te begrijpen: als het gaat over de impact van PFAS op de gezondheid, mag ik dan proberen om in een aantal punten samen te vatten wat jullie visie daarop is? Dat medisch onderzoek aantoonde dat er verschillende oorzaken zijn voor de gezondheidsschade die onderzocht wordt voor PFAS, dat de autoriteiten het niet eens zijn over de oorzaken van die gezondheidsschade, dat er geen bewijs is dat PFAS de oorzaak is van die gezondheidsschade, en dat de statistische validiteit van de gegevens die een link aantonen tussen PFAS en gezondheidsschade in vraag wordt gesteld door heel wat wetenschappers. Wat dat jullie standpunt samen over de link tussen PFAS en gezondheidsschade op dit moment?

Rebecca Teeters: Hoe ik de gezondheidseffecten van PFAS samenvat, is dat er op dit moment onvoldoende wetenschappelijke bewijslast is om aan te tonen dat PFAS negatieve gezondheidsrisico’s veroorzaken bij de huidige of bij historische waarden. Ik zou dokter Taiwo vragen om daar nog wat uitgebreider op in te gaan, als hij meent dat wat ik hier zeg, niet correct is.

Jos D’Haese: Maar dat komt, denk ik, overeen met wat ik zei: dat er geen bewijs is dat PFAS de oorzaak is van gezondheidsschade. Ik ga ervan uit dat jullie ervan overtuigd zijn dat jullie producten niet schadelijk zijn voor de gezondheid, maar dat jullie gezondheid wel heel belangrijk vinden. En jullie hebben ook gezegd, als ik mij niet vergis, dat jullie altijd hebben meegewerkt met de autoriteiten, wanneer dat nodig was, om informatie aan te leveren enzoverder. Dat klopt?

Rebecca Teeters: Ja, wij werken altijd samen met de autoriteiten als het gaat om het verzamelen van informatie. En er is op dit moment onvoldoende wetenschappelijke bewijslast om aan te tonen dat PFAS negatieve gezondheidsrisico’s veroorzaken bij de huidige of bij historische waarden.

Jos D’Haese: Oké. Ik vraag het omdat ik wat ik net heb gezegd niet zelf heb uitgevonden. Het komt van deze advertentie die in 1954 door de tabaksindustrie is gepubliceerd in zowat alle Amerikaanse kranten. En de boodschap die zij brengen komt bijzonder goed overeen met wat jullie vandaag zeggen, behalve dat het natuurlijk niet over PFAS gaat; het gaat over sigaretten. Van sigaretten is het vandaag heel duidelijk dat ze gezondheidsschade veroorzaken. Het staat op de pakjes, met heel veel waarschuwingen.

Vandaag gaat het niet hierover, vandaag gaat het over groenten. Vandaag gaat het over kinderen die in de tuin spelen. Vandaag gaat het over eieren. Eieren, zoals dit. Dit is een ei van een vriendin van mij, met kinderen. En op die eieren staat natuurlijk niet dat ze gevaarlijk zijn, vandaar dat ze het er nu zelf op tekenen. Van die eieren, net als van sigaretten, is de wetenschappelijke gemeenschap overtuigd dat die schadelijk zijn voor de gezondheid. En toch blijven jullie zeggen dat ze gezond zijn. Over die houding zou ik het graag wat verder hebben.

Want mevrouw Teeters, u zei daarnet dat u uw uitspraken in Het Laatste Nieuws niet hebt kunnen nalezen. Ik heb er twee die ik u graag zou voorleggen. Voor het eerste citeer ik letterlijk uit uw interview in Het Laatste Nieuws: “Maar het Amerikaanse Federale Agentschap voor Giftige Stoffen (ATSDR) zegt heel duidelijk dat er geen causale relatie is tussen PFAS in het bloed en kanker.” Kunt u die uitspraak bevestigen?

Rebecca Teeters: Het is het Agentschap voor Giftige Stoffen en Ziektereregistratie dat vele jaren geleden een uitgebreid rapport uitbracht en waar dokter Taiwo naar heeft verwezen. En dan is er ook de klinische richtlijn. In dat rapport wordt gezegd dat er geen oorzakelijk verband tussen kanker en PFAS. Er werd geen oorzakelijk verband vastgesteld.

Jos D'Haese: Maar dat is natuurlijk een belangrijk verschil: dat de causaliteit nog niet is vastgesteld, of dat er geen causaliteit is. U bent wetenschapper van opleiding, en u zult het verschil tussen die twee formuleringen ook wel kennen. Er is natuurlijk een verschil tussen 'er is geen oorzakelijk verband vastgesteld' en 'er is er geen oorzakelijk verband'. Waar leest u in die studie dat er geen causaliteit is?

Rebecca Teeters: Ik heb in het interview letterlijk die studie aangehaald, waarin men zegt dat er geen causaal verband is vastgesteld. Zijn er associaties geweest? Daar heeft dokter Taiwo over gesproken. U kunt daar met hem zeker verder over praten, over die associaties.

Jos D'Haese: In datzelfde interview zegt u ook het volgende. En ik leg het u opnieuw voor omdat ik niet zeker ben dat het correct is. Ik citeer letterlijk: "Wat ik weet is dat al lang bewezen is dat PFAS in het bloed geen gezondheidseffecten heeft." Mijn vraag is opnieuw: bent u daar correct geciteerd?

Rebecca Teeters: Ik ben daar niet correct geciteerd. Ik heb toen gezegd dat er geen wetenschappelijke bewijslast is om aan te tonen dat PFAS negatieve gezondheidseffecten veroorzaken bij de huidige of bij historische waarden.

Jos D'Haese: Oké. In het vervolg kunt u misschien toch beter uw interviews laten nalezen, want er zijn natuurlijk heel veel mensen die dit soort zaken lezen, en die op die manier verkeerd geïnformeerd worden.

Er zijn vandaag al heel veel studies de revue gepasseerd. Ik vind dat er één instituut van belang is voor hetgeen we hier vandaag bediscussiëren, en dat is de referentie in Europa, EFSA. Het EFSA van 2020 is hier al vaak ter sprake gekomen. Het is toch belangrijk, denk ik, om goed te weten wat daar in staat. Daar staat in dat PFOS en PFOA geassocieerd zijn met verminderde antilichaamrespons op vaccinatie. Er is een duidelijk bewijs voor een associatie tussen PFOS en PFOA en verhoogde serumwaarden voor cholesterol. Er is bewijs voor een associatie tussen blootstelling van PFAS en verhoogde serumwaarden voor het leverenzym ALT. En het rapport bevestigt eerdere conclusies dat er een mogelijk – 'may well be' zegt men in het Engels – causaal verband bestaat tussen PFOS, PFOA en geboortegewicht.

Natuurlijk, zoals we hier al hebben besproken, zijn associaties en correlaties nog geen causale verbanden, nog geen oorzaak-gevolgverbanden. Maar voor EFSA zijn die sterke bewijzen voor associaties wel degelijk genoeg aanleiding voor strenge gezondheidsnormen.

3M verwijst vaak naar het eigen onderzoek, dat zou aantonen dat er geen gezondheidsschade zou zijn, geen gezondheidsschade zou zijn aangetoond door blootstelling aan PFAS. Maar zoals jullie zelf meedelen in de brief die jullie gisteravond opstuurden, wordt veel van jullie eigen onderzoek meegenomen in EFSA. En dus is mijn vraag waarom jullie zich hier in Europa, waar EFSA de referentie is, weigeren neer te leggen bij een onderzoek dat een metastudie is, en waar onder andere jullie studies in zijn opgenomen? Waarom weigeren jullie om zich aan te sluiten bij die wetenschappelijke consensus, ook al komt die niet honderd procent overeen met wat jullie eigen bevindingen zijn?

Oyebode Taiwo: Ik wil gewoon even over de opmerkingen gaan die ik eerder heb gemaakt. Wij krijgen ook te maken met risicocommunicatie. Epidemiologen hebben de luxepositie dat ze kunnen kijken naar associaties met verschillende gezondheidseindpunten. En zelfs wanneer er geen duidelijk mechanisme is en men stelt een statistische associatie vast, dan wordt dat gerapporteerd, en wordt het toegevoegd aan de reeds bestaande kennis daarrond.

Regelgevers dienen hun eigen inschatting te gebruiken. Zij kijken naar studies en leggen bindende blootstellingslimieten op, op een niveau waar zij denken dat het zou moeten

liggen. Als klinisch arts moet je heel voorzichtig zijn met risicocommunicatie. Want je staat nu tegenover een individu met een bepaalde bloedwaarde. De EFSA-bloedwaarde is 6.9. Stel dat iemand een waarde van 8.0 heeft. Je moet dan heel voorzichtig zijn als je probeert uit te leggen dat deze waarden niet betekenen dat je een gevaar loopt op negatieve gezondheidseffecten. Deze bloedwaarden kunnen niet voorspellen dat er zich bepaalde gezondheidseffecten zullen ontwikkelen, of dat gelijk welke gezondheidsproblemen die je hebt, aan die bloedwaarde gerelateerd zijn. Een clinicus heeft die luxe niet, vanwege het voorbeeld dat een van je collega's gaf. Men moet immers proberen te bepalen of iemand haar baby al dan niet borstvoeding mag geven.

Ik sympathiseer met de bevolking, ik sympathiseer met de gemeenschap. Maar als het gaat over communiceren over de risico's, dan moeten we zeer nauwkeurig te werk gaan in een-op-eengesprekken, zodat iemand niet verkeerdelijk denkt dat hij plots ziek zal worden ten gevolge van die bloedwaarden. Dus ik wil er gewoon zeker van zijn dat we dergelijke risicocommunicatie goed beheersen.

Ik ben geen epidemioloog en ik ben geen regelgever. Ik ben een arts, en ik communiceer met mensen een-op-een. En waarover we ook communiceren, we moeten mensen recht in de ogen kunnen kijken als men ons specifieke vragen stelt die te maken hebben met hun waarden, en wanneer je die waarden naast een referentiewaarde legt. Dat is wat je doet: je vergelijkt iemands individuele waarde met een vastgelegde referentiewaarde. Dat betekent niet dat, als je die referentiewaarde overschrijdt, je ziek zult worden. En het betekent ook niet dat, zodra je onder die drempelwaarde valt, je veilig bent. Want de regelgeving past die referentiewaarden soms aan en gaat soms uit van andere veronderstellingen.

In Duitsland had men bijvoorbeeld een andere waarde, die verschilde van de EFSA-waarde. Betekent dat dat iemand in Duitsland veilig is als hij een bepaalde waarde heeft, maar dat diezelfde persoon dan wel een risico loopt als hij naar een ander land reist? De reden waarom ik over causaliteit praat, is omdat ik niet de luxe heb om gewoon de waarde aan te nemen van de regelgevers die een inschatting hebben gemaakt en een waarde naar buiten hebben gebracht, en dan die waarde te interpreteren voor het individu. Ik moet zorgvuldig kijken naar wat er werd meegenomen in die risicoanalyse. Ik moet zorgvuldig kijken naar de eigenlijke studies en dan bepalen of die waarde klinisch significant is, en of er een mechanisme zichtbaar is. Dus als ik iemand een individueel advies geef, moet dat gebaseerd zijn op mijn kennis van hetgeen ik voor mij liggen heb.

Je haalt het voorbeeld aan van sigaretten. Roken veroorzaakt kanker. Zodra iemand stopt met roken daalt ook het risico op kanker. Voor mij staat dat niet ter discussie. Dus als iemand mij om advies vraagt, dan kan ik tegen iemand die zwanger is, zeggen dat die persoon niet zou mogen roken. Maar zou ik tegen iemand met een PF0S-waarde van 8 deeltjes per miljard zeggen dat ze geen borstvoeding mag geven? Neen, dat kan ik niet doen. Daarom kijk ik, vanuit het standpunt van een arts, voorbij de regelgeving, en probeer ik echt de literatuur te begrijpen achter hetgeen ik aan het doen ben. Zo kan ik op een correcte manier advies geven.

Ik sympathiseer met de bevolking, en ik ben het ermee eens dat hun bloedwaarden idealiter zouden moeten zakken. Ik begrijp dat zij een zekere mate van angst ondervinden. Maar als we over concrete risico's communiceren moeten we zorgen dat we de situatie niet nog erger maken, en moeten we precies begrijpen wat de studies ons vertellen.

Jos D'Haese: Mijnheer Taiwo, ik ben heel blij dat u over sigaretten begonnen bent, want ik wilde net hetzelfde doen. Want het is natuurlijk altijd zo dat je boven eender welke gezondheidswaarde nooit de zekerheid hebt dat je ziekte ontwikkelt, en dat je ook daaronder nooit de zekerheid hebt dat je geen ziekte ontwikkelt. Dat is voor iedere referentie zo. Dat is een waarheid als een koe, zoals ze in het Nederlands zeggen. Ik

weet niet hoe we dat moeten vertalen, om heel eerlijk te zijn. Maar in het Nederlands is dat een waarheid als een koe.

Mijn grootvader heeft heel zijn leven lang een pakje groene Michel gerookt, en dat is erger dan dit. Een pakje groene Michel per dag, maar hij heeft nooit longkanker ontwikkeld. Hij zal nochtans zeker boven alle internationale limieten zitten qua tabaksgebruik voor het mogelijk ontwikkelen van longkanker. Tegelijkertijd ken ik heel wat mensen die in hun leven geen sigaret hebben aangeraakt, en toch longkanker ontwikkeld hebben. Dus wat u hier zegt is een waarheid als een koe. Boven een bepaalde gezondheidswaarde heb je uiteraard geen garantie op ziektebeeld, en onder een gezondheidswaarde heb je uiteraard geen garantie op geen ziektebeeld.

Ik vind het heel vreemd dat u zegt dat u als arts verder kijkt dan de regulering. Dit is geen regulering, dit zijn gezondheidswaarden. En normaal gezien is dat waar een arts van vertrekt, om dan inderdaad natuurlijk op ieder individueel niveau te bekijken hoe de zaak juist zit.

Mijnheer Tawio, u zegt, en u blijft daarover doorgaan, dat associatie niet hetzelfde is als causaliteit. U hebt gezegd dat er vier mogelijke oorzaken zijn voor een associatie: klinische relatie, confounding factors, reverse correlations of toeval. Mijn vraag is: is het voor u al duidelijk welke van die vier de oorzaak is voor elk van de mogelijke toxicologische eindpunten?

Oyebode Taiwo: Voor de epidemiologische eindpunten is het duidelijk dat er, zoals u zei, verschillende redenen zijn waarom het mechanisme nog niet doorgrond werd. Voor de toxicologische eindpunten bij hele hoge waarden, waar je die eindpunten ziet, heeft men al een goed idee waarom bepaalde gezondheidsverschijnselen zich voordoen bij dieren.

Jos D'Haese: Nu volg ik even niet meer. Want u zei daarnet dat er een associatie is maar geen causaliteit. U zegt dat die er wel is, of niet, voor een aantal eindpunten?

Oyebode Taiwo: Bij dieren gebeurt dat in een gecontroleerde omgeving, waarbij we ze extreem hoge hoeveelheden van die chemische stof geven. En in zo'n heel gecontroleerd onderzoek kun je causaliteit bepalen bij dergelijke studies op dieren. Omdat dat in een gecontroleerde omgeving gebeurt.

Jos D'Haese: En is het volgens u mogelijk om causaliteit vast te stellen bij mensen, aangezien u dat soort experimenten natuurlijk niet met mensen kunt doen?

Oyebode Taiwo: Het is precies daar dat je naar de epidemiologie en de toxicologie kijkt voor consistentie, en om het mechanisme te begrijpen van wat er gebeurt.

Als je dieren bijvoorbeeld aan heel hoge dosissen PFOS blootstelt, dan zie je een aantal tumoren in hun orgaansysteem. Wetenschappers weten intussen heel duidelijk dat die tumoren het gevolg zijn van receptoren die bij die dieren aanwezig zijn. En die dieren zijn blijkbaar gevoeliger voor die receptoren dan mensen. Daarom pas je de vaststellingen bij dieren ook niet gewoon toe op mensen, want er is een verschil in mechanisme tussen mens en dier. We kunnen zelfs bepaalde medicijnen gebruiken om diezelfde respons te triggeren bij dieren.

Dat is wat ik wilde zeggen over die risicobeoordeling, waarover nog veel discussies gevoerd worden. Ik zei het al: het is zinvol om de blootstelling te verminderen, maar als iemand een beslissing probeert te nemen en als het gaat over iemands leven, en wat de volgende te nemen stap is, dan is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen wat gekend is en wat niet gekend is, gebaseerd op de beschikbare informatie. Pas dan kun je een correct advies geven.

Jos D'Haese: Oké. Ik zal mijn vraag op een andere manier proberen te stellen. Associatie is niet hetzelfde als causaliteit. Causaliteit is nog niet vastgesteld in epidemiologische studies, want dat is niet mogelijk. Daar heb je proeven voor nodig. Mijnheer Taiwo, is het dan uitgesloten dat een klinische relatie aan de oorzaak ligt van de correlaties die we vandaag vinden tussen de blootstelling aan PFAS bij mensen en de effecten op lever, schildklier, geboortegewicht, immuniteit? Is dat uitgesloten?

Oyebode Taiwo: Neen, dat is niet uitgesloten.

Jos D'Haese: Oké. Dat is wel heel belangrijk, natuurlijk. Want dat is nu net waarom er zo'n grote voorzichtigheid is bij heel wat organen, maar blijkbaar niet bij 3M.

Mijnheer Taiwo, ik vind, als u mij toestaat, dat u vandaag al verschillende individuele studies hebt geciteerd om de metastudie van EFSA in twijfel te trekken. Ik ga niet op al die studies ingaan, want ik vind dat een weinig wetenschappelijk correcte methode. Maar ik ga er een uithalen waar u verschillende keren op bent teruggekomen. U hebt gesproken over de studie van Abraham uit 2020, over de impact van PFOS op immuniteit. En daaruit bleek dat enkel PFOA een impact had, en de andere PFAS niet. Dat is inderdaad een interessante studie die onderdeel is van een interessant wetenschappelijk debat. Zo gaat dat. Maar u doet natuurlijk aan 'cherry picking' door die studie eruit te halen, en op die basis EFSA in twijfel te trekken.

Want – en ik neem aan dat u daarvan op de hoogte bent – de heer Abraham is verbonden aan de Duitse BfR, het Bundesinstitut für Risikobewertung of het federaal instituut voor risicobeoordeling. En dat BfR heeft dit jaar, op 18 juni 2021, nog een rapport uitgebracht, exact over de kwestie waar u vandaag al de hele tijd over bezig bent. En wat is de conclusie van dat rapport van het BfR uit Duitsland, waar de heer Abraham aan geassocieerd is, en waarin zijn studie geciteerd wordt, mijnheer Taiwo? "The German Federal Institute for Risk Assessment (BfR) has examined the derivation of EFSA's health-based guidance value and recommends using this TWI in future assessments." Ik neem aan, mijnheer Taiwo, dat u op de hoogte was van dat rapport?

Oyebode Taiwo: Ik was niet op de hoogte van dat rapport, en ik wil er gewoon op wijzen dat dit valt binnen de context van advies verlenen aan iemand; de vraag of iemand wel of niet borstvoeding moet geven. Dit gaat erover dat je iemand voor je hebt, en dat je probeert te bepalen welke beslissing iemand moet nemen als individu.

Jos D'Haese: Mijn vraag ging daar niet over. Mijn vraag ging over het feit dat u EFSA, dat in Europa de referentie is, en een metastudie die is samengesteld door de beste wetenschappers van dit continent, en die tot strenge waarden komt, in twijfel trekt op basis van individuele studies die u hier en daar vindt. En daarbij blijkt dat u aan 'cherry picking' doet. Want die auteurs zeggen later dat dat geen basis is om EFSA zelf in twijfel te trekken. En ik vind dat geen goede wetenschappelijke manier van werken, zeker niet in uw positie.

U zei dat EFSA enkel over voeding gaat, maar we spreken hier over normen in serum. En of PFAS nu via de luchtwegen in serum terechtkomen of via de spijsvertering in serum terechtkomen, dat maakt uiteraard voor de concentratie in serum geen verschil voor de opstapeling in lever, in nieren, in andere organen. Of vergis ik mij daarin?

Oyebode Taiwo: Het punt dat ik wilde maken is dat we geen EFSA-waarde zouden toepassen op het werk omdat EFSA betrekking heeft op de toelaatbare voedselinname. En op dit moment vindt er niet genoeg verdere blootstelling plaats bij de productie om die EFSA-waarde te moeten toepassen op de werkvloer, of om bij werknemers te kijken of ze boven de EFSA-waarde van 6.9 deeltjes per miljard zitten. Ik weet dat onze werknemers boven dat getal zitten, maar we passen dat getal niet toe op de werkvloer, omdat we op dit ogenblik niet genoeg actieve, blijvende blootstelling hebben aan die stoffen op het werk. Wat we op de werkplek gebruiken zijn blootstellingslimieten die zijn bepaald voor blootstellingen op het werk.

Jos D'Haese: Dat was niet de vraag, maar toch bedankt. Het gaat erover dat EFSA de norm heeft afgeleid op basis van bijvoorbeeld de aanwezigheid van PFAS in het bloed van moeders en de impact op kinderen, en dan hoe ze dat binnenkrijgen via voeding. Maar die serumwaarden, de aanwezigheid van PFAS in het bloed, is natuurlijk totaal onafhankelijk van de manier waarop die PFAS in dat bloed terechtgekomen is, lijkt mij? Als PFAS via borstvoeding wordt doorgegeven is het totaal irrelevant voor die baby of die PFAS is binnengekomen via de lucht of via de voeding.

Mijn vraag is dus: ik neem aan dat u het er toch mee eens bent dat er op zich geen onderscheid is, als we spreken over serumniveaus, over de manier van inname?

Oyebode Taiwo: Wel, de EFSA-waarde is gebaseerd op toelaatbare voedselinname. En dat werd vervolgens berekend op die waarden. Volgens die waarden wordt de hoeveelheid voedsel bepaald die iemand kan opnemen op een wekelijkse basis. Wat ik zeg, is dat je op de werkvloer uitgaat van metingen om de blootstelling te bepalen. En aangezien er geen aanhoudende blootstelling is op de werkvloer, tijdens het productieproces, ga je ook geen EFSA-waarde toepassen en iets anders doen voor mensen met een waarde boven 6,9.

Jos D'Haese: Ik denk dat dat niet klopt. EFSA vertrekt niet van aanwezigheid in voeding maar vertrekt van gezondheidseffecten, en rekent terug naar voeding.

U hebt daarnet ook over de Duitse HBM-normen gesproken (HBM: Humane-Biomonitoringwaarden). En als ik u goed begrijp – ik vraag even om dat te bevestigen – hebt u gezegd dat men die HBM-normen zorgvuldig moet bekijken. Men moet begrijpen dat die normen enkel informeren over het niveau van PFAS in je bloed, en dat ze gebruikt kunnen worden om jezelf te vergelijken met andere mensen, om te zien of je een hoge blootstelling hebt gehad of niet. Maar verder dan dat gaat het niet. Begrijp ik dat correct, hoe u dat gezegd hebt?

Oyebode Taiwo: Wel, ik wil je graag tonen, in de documenten die men heeft geschreven, dat men HBM-II – ze gebruiken dat traditioneel voor verschillende zaken – in dit geval slechts voor de helft zou gebruiken dan waar men HBM-II doorgaans voor gebruikt, net vanwege de discrepanties qua gezondheidseffecten. Ze zouden moeten worden gebruikt voor blootstelling. In het document stelt men ook dat het overschrijden van die waarde niet betekent dat mensen klinische onderzoeken moeten ondergaan.

Jos D'Haese: Ik zal dan citeren uit het document. De HBM-V-waarden zijn afgeleid van toxicologische eindpunten, opnieuw. De definities voor HBM-I zijn: "De HBM-I-waarde komt overeen met de concentratie van een substantie in menselijk biologisch materiaal waaronder, volgens de huidige status van de wetenschap, geen schadelijke effecten op de gezondheid verwacht worden." Dus onder HBM-I zijn geen schadelijke effecten verwacht. Het gaat over schadelijke effecten op de gezondheid.

Dan kijk ik naar HBM-II: "De HBM-II-waarde komt overeen met de concentratie van een substantie in menselijk biologisch materiaal waarbij een blootstelling boven die waarde kan leiden tot 'health impairment', schade aan de gezondheid, die als relevant wordt beschouwd voor het individu waarover het gaat." Dat staat er dus heel duidelijk wel.

Ik zal zelfs verdergaan. Ik lees verder in het document, en ik zal het in het Engels lezen. Dat zal misschien gemakkelijker gaan. "Measurement values exceeding the HBM-II value give reason for concern because health impairment may occur, in principle. However, health impairment does not have necessarily to result from such concentrations." Dat spreekt voor zich. Hetzelfde geldt voor sigaretten. "Therefore, affected individuals should be offered environmental medical care or consultation, and, where appropriate, also long-term monitoring including follow-up measurements."

Mijnheer Taiwo, dat is toch iets helemaal anders dan wat u zei? U zei dat het enkel informatie geeft over de blootstelling, en om die te vergelijken met de rest van de

populatie. Maar wat ik hier voorlees, is toch heel duidelijk op individueel niveau een uitspraak over het risico op gezondheidseffecten? Er is uiteraard niet de zekerheid, maar er is het risico. En dat hebt u daarnet toch niet gezegd? U hebt iets helemaal anders gezegd.

Oyebode Taiwo: Neen. In diezelfde documenten, die ik in het Engels gelezen heb, stelt men dat HBM-II wel wordt gebruikt, maar dat dat in deze specifieke situatie dient te worden gebruikt voor blootstelling. Dus men zegt dat, hoewel de definitie van HBM-II anders is, het niet de waarde is die men moet bereiken in deze specifieke situatie. Het dient dus te worden gebruikt voor blootstelling. Ik wil gerust het document dat ik heb gelezen, aan u bezorgen.

Jos D'Haese: Stuur die documenten gerust op, want ik citeer letterlijk uit de HBM-documenten over PFOS of PFOA en andere PFAS. Die zeggen iets helemaal anders dan wat u zegt, dus stuurt u het ons gerust op.

In elk geval heb ik nu voorgelezen wat hier staat. Boven HBM-II moet aan individuen medische zorgen, consultatie en indien nodig opvolging geboden worden. Bent u het met mij eens dat de mensen in Zwijndrecht en jullie eigen werknemers bij 3M, die bloedwaarden vertonen boven HBM-II, zoals hier wordt gesteld door de BfR, medisch moeten worden opgevolgd? Bent u het daar met mij eens?

Oyebode Taiwo: Ik ben het ermee eens dat mensen die zijn blootgesteld, op medische consultatie moeten gaan, zodat ze een antwoord kunnen krijgen op hun vragen.

Jos D'Haese: En is 3M bereid om daarvoor te betalen? En ook om te betalen voor de gevolgen van die medische consultaties?

Oyebode Taiwo: Ik kan niet bepalen of 3M en de overheid een schikking moeten overeenkomen om te zeggen wie voor die medische consultaties moet instaan. En ik herhaal het nog eens: het doel van die medische consultatie is dat mensen met vragen zullen zitten rond die bloedwaarden, en ze moeten daarover met iemand kunnen praten, iemand die begrijpt waarover het gaat en die hun vragen kan beantwoorden rond deze waarden.

Jos D'Haese: Ik zal het misschien aan mevrouw Teeters vragen. Uw Chief Medical Officer zegt dat mensen, werknemers of omwonenden van 3M in Zwijndrecht, wanneer zij bloedwaarden hebben boven HBM-II, medische consultatie nodig hebben. En dan kunnen daar natuurlijk zaken uit voortvloeien. Is 3M bereid om te betalen voor die medische zorgen? U hebt daarnet gezegd dat u daarover in gesprek bent en dat u daar niets over mag zeggen. Daar vraag ik niet naar. U hebt daarnet gezegd dat als er een decreet wordt goedgekeurd, u het decreet zult volgen. Daar vraag ik niet naar. Mijn vraag is: is 3M bereid om de medische consultaties, de medische opvolging, waarvan uw Chief Medical Officer hier zegt dat die nodig zijn, te betalen, ja of neen?

Oyebode Taiwo: Ik wil gewoon even corrigeren wat u zegt. Wanneer we bij onze medewerkers of ex-medewerkers bloedafnames doen, bezorgen we hun de resultaten, en geven we hun de gelegenheid om op consultatie te komen om die resultaten te bespreken. Zo begrijpt men goed wat er aan de hand is. En op dezelfde manier hebben we een lokale gemeenschap waar we bloedafnames hebben gedaan bij burgers. En nu beschikken ze over de resultaten. Wat ik zeg, is dat het voor hen nuttig zou zijn om die resultaten te kunnen bespreken tijdens een medische consultatie. En dat gebeurt niet noodzakelijk op basis van die EFSA-waarde of welke waarde dan ook. Mensen hebben nu een resultaat. Het zijn niet de typische bloedwaarderesultaten die je normaal krijgt.

We horen verschillende zaken. Men moet de kans krijgen om bezorgdheden te kunnen uiten, en om vragen te stellen. Dat is waarrond deze medische consultatie moet gaan. En daarover gaat het ook in het rapport.

Jos D'Haese: Oké. Mevrouw Teeters, mijn vraag is dan of u of 3M bereid is om daarvoor de kosten te dragen?

Rebecca Teeters: Dat engagement ga ik hier vandaag niet aangaan. Dat maakt onderdeel uit van die lopende gesprekken waarover we het al gehad hebben. We zullen zien hoe zich dat ontwikkelt.

Jos D'Haese: Dus jullie vervuilen een hele omgeving, mensen krijgen jullie producten in hun bloed, en in het bloed van hun kinderen. Jullie zeggen hier dat die mensen een dokter zouden moeten kunnen zien om met hun vragen langs te kunnen komen. Maar u wilt niet zeggen dat jullie daarvoor zullen betalen? Vindt u dat een verantwoordelijke opstelling? U hebt hier de vorige keer gezegd dat u heel begaan bent met de gemeenschap rondom de fabriek, maar u blijft zich eigenlijk verschuilen achter geheimhoudingsclausules en achter decreten die nog niet zijn goedgekeurd.

Rebecca Teeters: Ik zeg enkel dat ik dat engagement hier vandaag niet wil aangaan.

Jos D'Haese: Dat is duidelijk.

Dan ga ik nog even verder over de gezondheid van de werknemers van 3M. Daarjuist is al aangehaald wat de heer Vermeulen op Radio 2 verklaarde, en ik ga het gewoon letterlijk citeren. Het is daarnet al grotendeels door collega Anaf geciteerd, maar voor de gemakkelijker herhaal ik het nog eens: "Er zijn de laatste 20 jaar heel grootschalige onderzoeken gebeurd om te kijken wat de gemiddelde concentraties zijn bij de gemiddelde bevolking, maar ook specifiek bij een aantal werknemers. Werknemers zoals in Zwijndrecht, of mensen die dichterbij wonen bij de fabriek. Die tonen aan dat de concentraties heel laag zijn."

Ik heb het daar vorige keer lang over gehad met de heer Vermeulen. Hij weigerde toen te antwoorden op de vragen die ik daarover stelde. Hij zei dat hij daar niet op kon antwoorden. Ik neem aan dat de heer Taiwo daar wel op kan antwoorden. Mijnheer Taiwo, onder welke waarde zou u de blootstelling aan PFAS als heel laag beschouwen?

Oyebode Taiwo: Zoals ik al zei gaat het om vergelijkingen. Als je kijkt naar de huidige waarden bij de algemene bevolking, dan zijn de waarden binnen de lokale gemeenschap hoger dan de gemiddelde waarden. Dat is wat de rapporten zeggen, en ik ben het eens met die bevindingen. En de waarden bij onze werknemers liggen hoger dan die van de algemene bevolking en van de lokale gemeenschap. Dus als je een vergelijking maakt, dan heeft de algemene bevolking de laagste waarden, vergeleken met lokale gemeenschappen die een hogere blootstelling hebben gehad, en vergeleken met de werknemers.

Jos D'Haese: Dus u zegt hier duidelijk dat jullie eigen werknemers geen heel lage PFAS-waarden hebben in hun bloed?

Oyebode Taiwo: Neen, onze werknemers hebben heel hoge PFAS-waarden in hun bloed gehad. Die waarden zijn intussen afgenomen, maar ze liggen nog steeds hoger dan wat je bij de algemene bevolking ziet.

Jos D'Haese: Oké. Kunt u dan samen met mij vaststellen dat de heer Vermeulen in de pers onwaarheden heeft verkondigd? Als hij zegt dat onderzoeken bij 3M hebben aangetoond dat de werknemers hele lage waarden hebben, bent u het dan met mij eens dat de heer Vermeulen in de pers onwaarheden heeft verkondigd?

Oyebode Taiwo: Ik ben mij niet bewust van wat hij heeft gezegd en onder welke omstandigheden. Ik heb duidelijk gezegd wat de bloedwaarden zijn bij referentiegroepen, en ik heb geen reden om akkoord te gaan of niet akkoord te gaan met uitspraken van mijn collega's. Ik heb u precies gezegd wat die waarden betekenen, ik heb de vergelijking gemaakt en ik heb dezelfde boodschap verschillende keren herhaald. Ik ben

zeker niet naar deze commissie gekomen om te zeggen dat de bloedwaarden bij onze werknemers heel laag zijn. Ik heb u al gezegd dat die waarden heel hoog waren, maar dat ze afnemen. Ze zijn wel nog altijd hoger dan de waarden die je ziet bij lokale gemeenschappen en bij de algemene bevolking.

Jos D'Haese: Oké, bedankt. Dat is heel duidelijk.

Er is inderdaad tot op vandaag een heel hoge blootstelling bij de werknemers. Als je kijkt naar de laatste metingen, naar 2016, en als je die doortrekt naar vandaag, met de halfwaardetijden, dan zitten de gemiddelde waarden nog steeds op een veelvoud van de huidige geldende gezondheidsgrenzen. Dan zit de mediaan er nog steeds boven; meer dan de helft van de werknemers heeft te hoge waarden in het bloed.

U hebt hier zonet gezegd, en de arbeidsarts heeft het ook gezegd, dat dat geen probleem is, omdat het gaat over werknemers, en dat je voor werknemers kunt werken met professionele blootstellingsgrenzen, en die mogen veel hoger liggen. We hebben dat nagevraagd bij onder andere VITO, die hier zijn gepasseerd. En zij hebben gezegd dat dat klopt. Je kunt werknemers niet vergelijken met een algemene populatie. En daarom is het normaal dat de norm voor werknemers bijvoorbeeld tienmaal hoger ligt dan voor de algemene populatie. Nu, hier spreken we niet over tienmaal hoger, we spreken hier over duizendmaal hoger. We spreken over duizendmaal hoger.

De arbeidsarts heeft hier gezegd, en u hebt die vergelijking net ook gemaakt, dat de waarden die jullie gebruiken – 2000 microgram per liter voor PFOA en 7000 microgram per liter voor PFOS – eigenlijk niet zo hoog zijn, vergeleken met de Duitse normen. Dat zijn die tolerantiewaarden biologische stoffen, of BAT (Biologische Arbeitsstoff-Toleranzwert) in het Duits. U verwees er daarnet ook al naar. Die bedragen 15.000 microgram per liter voor PFOA en 5000 microgram per liter voor PFOS. Jullie waarden liggen daar dus onder.

Oyebode Taiwo: Zoals ik heb gezegd, wordt de drempelwaarde voor werknemers gebruikt wanneer je aanhoudende blootstelling hebt. De drempel werd vastgelegd op zo'n 2000 microgram. De waarden waren hoog op dat moment, en je kunt dan bepaalde beslissingen nemen voor een werknemer die actief blootgesteld wordt aan een chemische stof op de werkvloer. Je kunt beslissen om iemand van de werkvloer weg te halen, je kunt persoonlijke beschermingsmiddelen voorzien of je kunt het ventilatiesysteem aanpassen. Er konden verschillende acties ondernomen worden. Maar de productie werd sindsdien stilgelegd, en de waarden zijn aan het zakken, zoals te verwachten viel. Ook al weten we dat dat langzaam gaat. We nemen die maatregelen dus niet voor iemand bij wie de waarden al aan het afnemen zijn, voor iemand die geen aanhoudende blootstelling meer ondervindt. Je gebruikt die waarde dus niet om dergelijke maatregelen te nemen, om stappen te ondernemen.

Jos D'Haese: U niet, maar andere mensen in de wereld wel, met name de Duitsers, met hun HBM-waarden. Die zeggen dat als je daarboven zit, er medische opvolging nodig is. Daarover verschilt u van mening met HBM. En dat mag.

Maar ik ga even niet vanuit uw perspectief vertrekken, maar vanuit dat van de Duitse arbeidsgeneeskunde. Als ik dus even verder mag gaan: jullie baseren zich voor die professionele blootstellingsgrenzen op die BAT uit Duitsland. Maar ik neem aan dat u weet waarop die waarde uit Duitsland gebaseerd is?

Oyebode Taiwo: Ik wil gewoon snel even mijn punt duidelijk maken. In een setting waarin je niet langer iets aan het produceren bent, en die waarde gaat omlaag – ongeacht of iemand met pensioen gaat of nog aan het werk is – pas je die waarde niet toe om blootstelling op de werkvloer te bepalen, omdat die blootstelling er nu eenmaal niet meer is. 3M produceert vandaag geen PFOS of PFOA meer. Die waarden werden gebruikt om bepaalde beslissingen te nemen, maar die PFOA-waarde van rond de 2000 is er gekomen rond de periode van uitfasering.

Dus we voeren nog steeds biomonitoring uit op onze werknemers en ex-werknemers, en we zien die waarden ook zakken. Maar we gebruiken die waarde niet om bepaalde maatregelen te nemen op de werkvloer, omdat er geen blootstelling meer is. Je kunt de blootstelling dus niet meer wegnemen, je kunt geen persoonlijk beschermingsmateriaal meer gebruiken, en je kunt het wegfilteren van perfluoralkylstoffen niet meer versnellen.

Jos D'Haese: Dat heb ik begrepen, waarvoor dank. Maar mij gaat het erover dat men er in Duitsland bijvoorbeeld van uitgaat dat, als men boven een bepaalde waarde zit – niet van blootstelling maar van serum, aanwezigheid van PFAS in het bloed – er dan medische opvolging nodig is. Dat is waar ik het over heb. Daarover verschillen wij van mening, en dat is niet erg. Maar ik ga toch even mijn punt proberen te maken. Want die medische opvolging gebeurt bij jullie eigen werknemers, maar niet wanneer ze met pensioen gaan – er is nu een eenmalige campagne onder publieke druk – en ook niet wanneer ze van werkgever veranderen. Dat heeft de arbeidsarts hier verklaard. En ik neem aan dat dat correct was, aangezien dat onder ede was.

Dan kom ik eigenlijk tot de vraag die ik wilde stellen. De Duitse professionele blootstellingslimieten waar jullie zich op baseren, ik neem aan dat u weet waar die vandaan komen, waarop die gebaseerd zijn. Of niet?

Oyebode Taiwo: Dat was het rapport dat ik heb gekregen over de waardes die ze hier gebruiken bij het uitwisselen van informatie. Onze werknemers in Zwijndrecht blijven ook medische opvolging krijgen. En die opvolging is niet getriggerd door een bepaalde blootstelling aan PFAS, het gebeurt gewoon op basis van de aard van wat zij doen. Zij werken nu eenmaal met verschillende chemische stoffen. Zij blijven dus medische opvolging krijgen in onze fabrieken, en er gebeuren nog steeds bloedafnames. Mensen die in een dergelijke omgeving werken, krijgen op z'n minst twee keer per jaar een dergelijke medische evaluatie. Het resultaat wordt individueel aan iedereen bezorgd, en ze krijgen ook de kans om op consultatie te komen. Bovendien worden de resultaten ook aan het bestuur van de fabriek voorgelegd. Het bestuur is verantwoordelijk voor de gezondheid en het welzijn van de werknemers, de omgeving, de vakbond en de leidinggevenden.

Onze werknemers genieten dus nog steeds medische opvolging voor gelijk welke chemische stof waaraan ze worden blootgesteld. Mensura volgt ook op hoe de werknemers het werk ervaren, en dat wordt vergeleken met andere werknemers in België die Mensura opvolgt. Zo kan men zien of er bepaalde zaken opvallen.

Dat wordt dus niet getriggerd door hun PFOS- of PFOA-waardes, het wordt getriggerd door een inschatting van hun blootstelling en door de verschillende activiteiten die ze doen. We blijven dus wel degelijk onze werknemers monitoren voor verschillende gezondheidswaardes.

Jos D'Haese: Met heel veel respect, maar ik heb de indruk dat we de omslag hebben gemaakt van het antwoord 'ik kan niet op uw vraag antwoorden' naar 'ik zal antwoorden op een vraag die u niet hebt gesteld', waarbij u dus niet antwoordt op de vraag die ik wel heb gesteld.

Ik zal zelf op mijn vraag antwoorden: die waarden uit Duitsland waar u naar verwijst, komen van 3M zelf. Die komen van een onderzoek van Gary Olson van 3M zelf. Dus we lopen hier gewoon in cirkeltjes. Jullie zeggen dat jullie waarden redelijk laag zijn, want in Duitsland zijn ze nog hoger. En waarop zijn die Duitse waarden gebaseerd? Op onderzoek van jullie eigen mensen, uit 2002, 20 jaar geleden. We moeten een klein beetje serieus blijven in deze onderzoekscommissie. We hebben het verdorie wel over de gezondheid van de mensen.

Ik heb nog één vraag over de blootstelling van de omgeving. Sinds de jaren 60 is duidelijk dat PFAS niet afbreekbaar is, en sinds de jaren 70 dat PFAS niet alleen bij werknemers maar ook bij omwonenden terug te vinden is. Sinds de jaren 80 is duidelijk

dat het in zeer hoge dosissen experimenteel dodelijk is, dat er meer prostaatkankers terug te vinden zijn bij werknemers, en sinds de jaren 90 dat het bij de hele Amerikaanse bevolking terug te vinden is.

Mijnheer Hiel, u hebt daarnet gezegd dat het eigenlijk pas in de jaren 90 is dat jullie, onder druk van het feit dat er reglementering kwam bij de overheid, zijn begonnen met maatregelen om het milieu te beschermen. Ik vind dat dan bijzonder laat, maar dat is mijn persoonlijke appreciatie.

Ik heb een concrete vraag. Hoelang zijn de oefeningen met PFOS-blusschuim op jullie site doorgegaan? Tot wanneer hebben die plaatsgevonden?

Gunther Hiel: Die testen werden uitgevoerd achter de waterzuivering. En waarschijnlijk zijn die blijven doorgaan tot zolang we die producten gemaakt hebben. Misschien kan iemand anders dat ook bevestigen, maar wat er ook wel gebeurd is, is dat we ook een inkuiping hebben gemaakt met die aarde, om te zorgen dat die vloeistoffen inderdaad niet in het milieu terechtkwamen bij die testen.

Jos D'Haese: Dus u kunt garanderen dat, als u met brandblusschuim met PFOS aan het oefenen bent op een site, er dan niets in het milieu terecht komt omdat er een kuip onder zit?

Gunther Hiel: Dat was toch de bedoeling van die inkuiping.

Jos D'Haese: Ja, maar dat was niet mijn vraag. Mijn vraag was of u het kunt garanderen. Want hier is gezegd dat u altijd hebt voldaan aan alle verplichtingen in de milieuvergunning. Maar mijn vraag is of dat soort uitstoot – want dat is ook uitstoot – daar mee in zat? We weten ondertussen dat dat een heel belangrijke bron is geweest van de vervuiling op jullie terreinen, die dan is uitgebreid naar de omgeving. Dus is mijn vraag of dat daar mee in zat.

Gunther Hiel: Maar de grootste vervuiling is niet gekomen van de blusschuim-oefeningen. Voor kwaliteitscontrole werd eigenlijk voor elke batch of elke reactor die werd gemaakt, een performance test gedaan. En bij mijn weten is de grootste vervuiling op het terrein dan eigenlijk van daar afkomstig.

Jos D'Haese: Kunt u dat een beetje meer uitleggen? Het is de eerste keer dat ik dat hoor.

Gunther Hiel: Wel, er wordt 'light water' gemaakt, maar veel van de producten van 3M krijgen effectief een performance test, om te zien of ze effectief doen wat ze moeten doen. Dat ging zo voor Scotchgard, dat gaat op voor lijmen, en dat gaat ook op voor blusschuim. Voor blusschuim was de performance test dat er inderdaad een pan van een tiental vierkante meter werd gevuld met kerosine. Die werd dan in brand gestoken, en die moest met een standaard hoeveelheid, een standaard brandblusser geblust worden binnen de 60 seconden. Dat was een performance test die toen moest gebeuren.

Jos D'Haese: En tot wanneer zijn die testen uitgevoerd?

Gunther Hiel: Die performance test moest voor elke batch uitgevoerd worden, dus die zal uitgevoerd zijn voor elke productie die nog gebeurd is na de uitfasering. Dat zal dus tot 2002 zijn.

Maar wat ik bedoel met die inkuiping: in de jaren 90 is daar inderdaad een inkuiping onder gezet, onder die pan.

Jos D’Haese: Wacht, ik keer nog even terug, want u zegt dat de belangrijkste vervuiling van die testen komt. Die zijn tot in 2002 uitgevoerd. Een pan van 10 meter met kerosine waarin je blusschuim spuit, ik neem aan dat er dan het een en ander vrijkomt. Zat dat in jullie milieuvergunning?

Gunther Hiel: Wel, wat er vrijkwam, nadat die inkuiping is aangelegd, ging dan naar de chemische riolering.

Jos D’Haese: Dat is wat er naar de bodem gaat. Mij gaat het over wat er omhoog vliegt, wat er van het terrein wegvliegt. Zat dat in jullie omgevingsvergunning?

Gunther Hiel: Wij hadden een vergunning om die blustesten uit te voeren, ja.

Jos D’Haese: En die zijn tot in 2002 uitgevoerd?

Gunther Hiel: Ja.

Jos D’Haese: Oké. Dat zijn heel vreemde visies, vind ik, op voorzorgsprincipes en zo.

Wat de peilpunten in de Neerstraat betreft waarover werd gesproken: zijn dat zelfde peilpunten die door VITO werden gestoken? Want VITO heeft ons hier ook gesproken over peilpunten in de Neerstraat. Jullie lijken te zeggen dat ze van jullie zijn, en VITO zegt dat ze van hen zijn. Hebben we het over dezelfde of zijn dat andere?

Gunther Hiel: Ik heb geen herinneringen dat die samen met VITO zijn aangelegd. Arcadis heeft die aangelegd in opdracht van ons, in het kader van het beschrijvend bodemonderzoek. Dus ik weet niet of VITO daarbij betrokken was. VITO zal daarbij betrokken geweest zijn in het kader van het risk assessment team. Daar was VITO bij betrokken.

Jos D’Haese: Oké, bedankt.

Dan heb ik een voorlaatste set vragen. 3M zat mee aan tafel met BAM en met ATLAS in de jaren 2016-2017, over de bepaling van de normen van het grondverzet voor Oosterweel. Bijvoorbeeld op 20 september 2017 kregen jullie al een indeling van de gronden op basis van het toetsingskader, dat pas 5 maanden later gepubliceerd zou worden. Ik vroeg mij af wie er mij kan zeggen wie er aan die vergaderingen, overlegmomenten, mailings enzovoort, deelnam, en welke rol jullie daar gespeeld hebben.

Nicole Cauberghe: Ik was daarbij aanwezig, samen met mensen uit mijn team.

Jos D’Haese: En welke positie hebt u daar ingenomen als het ging over het grondverzet? Hebt u daar kennis aangeleverd, becommentarieerd wat daar op tafel lag? Wat was uw rol daar?

Nicole Cauberghe: Wat was de opdracht? BAM zat aan het stuur van wat er moest gebeuren, zij waren de uitvoerders van de werken. En wij waren daarbij betrokken, in die zin dat wij ook mee in de onderhandelingen waren, omdat er ook aan ons gevraagd was om grond te ontvangen op 3M-terrein. En het is ook heel belangrijk dat dat op de juiste manier gebeurde.

Jos D’Haese: Hoe bedoelt u, op de juiste manier gebeurde?

Nicole Cauberghe: Risicogebaseerd, zodat er een juist normenkader was, en dat dat ook zeer transparant was. En dat dat ook met goedkeuring van de betrokken instanties zou gebeuren.

Jos D’Haese: Jullie waren ook nauw betrokken bij het opstellen van de lozingsnormen voor de waterzuivering van Oosterweel. Was dat ook u en uw team?

Nicole Cauberghe: Wij waren daarbij, maar wij zijn niet bevoegd om die normen op te stellen.

Jos D'Haese: Dat heb ik niet gezegd, maar jullie waren wel betrokken in die gesprekken over de opstelling van de normen?

Nicole Cauberghe: Wij hebben een gesprek meegemaakt waar de VMM en BAM ook aanwezig waren, ja.

Jos D'Haese: In mails tussen jullie en BAM geven jullie aan dat de norm van bijvoorbeeld 0,1 microgram per liter haalbaar is, maar dat er best toch een hogere norm zou komen. Kunt u zeggen waarom u die positie hebt ingenomen?

Nicole Cauberghe: Ik denk niet dat wij dat...

Jos D'Haese: Dat staat letterlijk op papier, dus dat kan ik u tonen. Dat is geen enkel probleem.

Nicole Cauberghe: Ik kan mij niet herinneren dat wij dat gesteld zouden hebben.

Jos D'Haese: Maar het staat letterlijk op papier. Ik kan het u bezorgen als u dat wilt. Dus dat is gebeurd. Jullie hebben gezegd: 0,1 is technisch haalbaar, maar we kunnen beter hogere normen bereiken, met name 2,5 microgram per liter. Dat is letterlijk wat van jullie is gekomen. Wat is de reden waarom jullie dat hebben gezegd? Het ging over de waterzuivering van Lantis, niet die van jullie.

Nicole Cauberghe: Ja, ik kan me niet herinneren dat we dat zouden hebben gesteld, omdat wij zelf die norm niet hadden op dat moment, en ook nog niet de opstelling hadden om daar naartoe te gaan. Ik weet dat er ooit testen zijn uitgevoerd, laboratoriumtesten. Maar ik kan me niet herinneren of het daaraan is dat u refereert. Maar dat komt zeker niet uit de praktijk, want wij hebben dat niet kunnen realiseren. Dus het zou mij verwonderen dat we dat gezegd hebben.

Jos D'Haese: Het staat op papier, dus dat is redelijk gemakkelijk te verifiëren.

Het is interessant, want wanneer BAM uiteindelijk haar norm krijgt van de VMM, zegt men 'Reactie 3M af te wachten'. Hebt u een idee waarom zij wachten op uw reactie over de norm die zij opgelegd krijgen van de VMM?

Nicole Cauberghe: Neen, dat weet ik niet. Maar er is natuurlijk een verschil tussen de norm die wij op dat moment hadden, van 30 microgram, ten opzichte van de norm die de VMM voorstelde voor hen.

Jos D'Haese: En zou het kunnen dat het voor jullie een beetje tricky was dat er een hele lage norm zou komen voor Lantis, omdat dat dan ook voor jullie zou kunnen betekenen dat die norm verlaagd zou worden?

Nicole Cauberghe: Ik denk dat er een groot verschil is met de behandeling die Lantis deed. Lantis ging grondwater oppompen – bemaling – en behandelen. Wij gaan afvalwater behandelen. Onze norm was van toepassing op afvalwater.

Jos D'Haese: Ja, maar jullie PFOS is natuurlijk ook wel afkomstig van bemalingswater.

Nicole Cauberghe: Ja, onder andere. Het is een combinatie.

Jos D'Haese: Bij Lantis ging het uiteraard alleen over PFOS.

Nicole Cauberghe: PFOS is afkomstig van ...

Jos D'Haese: Dat is uit dezelfde bron, eigenlijk?

Nicole Cauberghe: Dat klopt.

Jos D’Haese: Dus dan kan misschien toch mogelijk geweest zijn, op basis van de lagere norm van Lantis, dat jullie norm in een volgende milieuvergunning ook verlaagd zou kunnen worden?

Nicole Cauberghe: Ja, dat is een challenge, om dat te realiseren.

Jos D’Haese: Ja, dat is een challenge.

Jullie waren ook betrokken bij het opzetten van de communicatie naar het publiek over de vervuiling, die uiteindelijk nooit gebeurd is. Was dat ook u, of was dat iemand anders die daarbij aan tafel zat?

Nicole Cauberghe: We hebben daar ook over gesproken, ja.

Jos D’Haese: En welke rol hebben jullie daar gespeeld? Wat hebben jullie daar gezegd?

Nicole Cauberghe: Ook andere mensen waren daarbij betrokken naar communicatie enzoverder.

Jos D’Haese: En wat hebben jullie daar toen gezegd, wat hebben jullie ingebracht?

Nicole Cauberghe: Dat het wenselijk was voor zowel Lantis als 3M om met eenzelfde boodschap te komen, omdat we ook samen gewerkt hadden aan het realiseren van de totstandkoming, zal ik zeggen.

Jos D’Haese: En wat had die boodschap dan moeten zijn?

Nicole Cauberghe: Wat er gebeurd was, en op welke manier dat gerealiseerd was. Het moest een goede communicatie zijn, die duidelijk was. Ik kan me die niet woordelijk herinneren. Dat moet ik opzoeken.

Jos D’Haese: Maar vond u het relevant om de bewoners te laten weten dat er een mogelijk gezondheidsrisico was van hetgeen zich in hun tuin bevond, bijvoorbeeld? Of lag dat niet op tafel?

Nicole Cauberghe: Ik denk dat het belangrijk is om een juiste communicatie op te stellen, omdat er inderdaad misschien vragen zouden kunnen komen, dat er een soort bezorgdheid zou zijn, en dat daar een goede communicatie over zou zijn, ja.

Jos D’Haese: Oké. Mijn laatste vraag werd al beantwoord. Dan ga ik hier afronden, voorzitter.

De voorzitter: Zijn er collega’s die in de tweede ronde nog willen aanvullen? Dan zou ik dat opnieuw volgens dezelfde volgorde doen als daarnet.

De voorzitter: Collega’s, we kunnen opnieuw van start gaan. Het is aan collega Perdaens om haar vragen te stellen.

Freya Perdaens: Ik zou willen starten met een citaat van dokter Taiwo van deze namiddag: “Whatever we communicate, we have to be able to look people in the eye.” Ik denk dat dat heel belangrijk is om voor ogen te houden. Iets anders is de onderzoeksvraag van deze onderzoekscommissie. De kern daarvan is: wie wist wat wanneer? Een derde element dat aan de basis ligt van alles wat we hier vandaag en de afgelopen maanden en de komende maanden doen, is het voorzichtigheidsprincipe. En vooral in het kader van dat laatste zou ik enkele documenten willen aanhalen die vrijgekomen zijn tijdens de rechtszaken in Parkersburg en Minnesota. Die rechtszaken gingen over het opzettelijk in gevaar brengen van mens, dier en natuur. Die zaak is

geregeld en er is dus geen uitspraak ter zake over gedaan. Maar ik ga een aantal onderzoeken die daarin vrijgegeven zijn, aanhalen.

De eerste onderzoeken die wezen op opbouw van PFOS in het bloed, dateerden al van 1950. Ik skip een deeltje van de tijdlijn. Ik ga naar 1970: "DuPont scientists say PFAS is highly toxic when inhaled." 1975: "3M is informed that PFAS builds up in human blood samples." 1977: "3M tests workers and animals to measure PFAS in blood." 1978: "3M animal tests find lesions on spleen, lymph nodes and bone marrow." 1979: "DuPont survey of employees in its Parkersburg, Teflon plant finds possible evidence of liver damage." 1981: "3M and DuPont reassign female workers after animal studies reveal PFAS damages the eyes of the developing fetus." 1983: "3M identifies PFAS' potential harm to the immune system as a cause for concern." 1987: "3M PFOA animal study finds tumors." 1989: "3M study finds elevated cancer rates among PFAS workers." 1990: "3M study finds risk of testicular cancer from exposure to PFOA, also known as C8." 1992: "DuPont study finds elevated cancer rates among workers." Nog in 1992: "Former 3M scientist finds male PFOA workers more likely to die from prostate cancer." 1995: "DuPont scientist expresses concern over long-term PFAS health effects." En 1997: "DuPont study finds heightened cancer rates among workers at the Parkersburg plant."

Mijn allereerste vraag is, dokter: bent u op de hoogte van deze onderzoeken?

Oyebode Taiwo: U hebt een aantal zaken overlopen. Ik kan niet zeggen dat ik van elk van die zaken op de hoogte ben, aangezien u niet de studie en de auteur vermeldt.

Freya Perdaens: Maar doen sommige ervan op zijn minst een belletje rinkelen?

Oyebode Taiwo: Ja, sommige wel.

Freya Perdaens: Ik ben geen wetenschapper. Ik ben niet actief in de chemie-industrie. En ik weet niet of de dokter deze vraag kan beantwoorden of iemand anders van het bedrijf, maar worden alle chemische verbindingen waarrond pionierswerk verricht wordt – want PFOS was destijds, in 1950-1970, zeker pionierswerk – zo nauwlettend onderzocht? Want het gaat hier over heel erg veel verschillende onderzoeken vanuit 3M en DuPont zelf. Is dat gebruikelijk? Wordt dat vandaag de dag met andere verbindingen ook gedaan, zulke uitvoerige onderzoeken? Is dit vandaag de dag nog gebruikelijk?

Rebecca Teeters: Wij hebben als bedrijf een 'chemical management system', waarbij we een standaardset hebben voor ecologische en menselijke toxiciteit en andere analyses die worden gedaan op alle nieuwe producttoepassingen die we commercialiseren. Dat maakt deel uit van ons commercialiseringsproces van producten. Niet elke verbinding ondergaat hetzelfde niveau van gedetailleerd onderzoek. Het hangt af van de verschillende eigenschappen van de verschillende chemische verbindingen. Het niveau van onderzoek hangt daarvan af.

Freya Perdaens: Dat is begrijpelijk. Ik doorliep een heel lange tijdlijn. Het ging over resultaten die pas bekendgemaakt zijn na de rechtszaak die ik aanhaalde en die natuurlijk veel later plaatsvond. Is er sinds die rechtszaak iets veranderd met betrekking tot het naar buiten brengen van mogelijke effecten, zoals hier beschreven, van andere stoffen die jullie vandaag nog gebruiken? Mijn excuses, voorzitter, dat ik heel even buiten de scope van de onderzoekscommissie ga. Maar ik denk, gezien het effect op de gezondheid van zowel de werknemers hier in Vlaanderen als de omwonenden, dat het niet onbelangrijk is om naast het geschiedkundige element ook te bekijken of vandaag dergelijke contaminatie plaatsvindt.

Wordt er nu wel op tijd gecommuniceerd wanneer dit soort onderzoeken zich opstapelen? Deze onderzoeken zijn gestart in 1950. Dan waren er de eerste resultaten dat PFOS zich opstapelt in het bloed. In 1970 werd het al wat duidelijker. In 1997 waren er toch echt al

een aantal onderzoeken binnen 3M en DuPont waardoor je kon veronderstellen dat er serieuze gezondheidsrisico's waren. En dan nog duurt het tot 2002 vooraleer er beslist wordt om uit te faseren. Duurt het met zaken met dergelijke resultaten, nu ook zo lang? Maar ik snap wel dat dat geen vragen zijn waarop u een antwoord kunt geven zonder uzelf in de problemen te brengen.

Op basis van deze opgesomde data over PFOS, PFOA en PFAS in bloed, vergaard door 3M en DuPont, wat is het risico voor omwonenden en oud-werknemers? En oud-werknemers, daarvoor moeten we al heel ver teruggaan, zo blijkt hier. Wat is het gezondheidsrisico? De collega's hebben daar al een aantal keer naar verwezen. Maar op basis van deze resultaten, deze onderzoeken, uitgevoerd door 3M en DuPont, wat is het huidige gezondheidsrisico voor omwonenden en oud- en huidige werknemers?

Oyebode Taiwo: De studies die we uitgevoerd hebben en die u overlopen hebt, zijn openbaar en zijn ook meegenomen in de analyses die agentschappen hebben uitgevoerd, zoals EFSA, het ASEAN Common Technical Dossier (ACTD) en anderen. Het is dus niet zo dat die resultaten niet openbaar zijn. Een deel van de kwestie is de consistentie van de resultaten. Een van uw collega's had het over de conclusies van EFSA over meerdere gezondheidskwesties en vroeg waarom EFSA zich uitgesproken heeft over het immuunsysteem. Er zijn zoveel inconsistenties in sommige resultaten: je ziet ergens iets, maar je ziet het ergens anders niet. Soms toont een opvolgstudie, nadat je een betere studie gedaan hebt, niet dezelfde effecten. Het is die inconsistentie die agentschappen heeft doen concluderen dat de data onvoldoende zijn om aan te tonen dat dit tot specifieke gezondheidsrisico's leidt.

Een goed voorbeeld is kanker. U had het over prostaatkanker en blaaskanker. Ik heb die studies bekeken. Sommige zaken zie je in de mortaliteitsstudies, maar als je incidentiestudies uitvoert, wat een betere manier is om deze behandelbare kankers te onderzoeken, zie je niet dezelfde effecten. Je ziet associaties in sommige cohortes, maar als je een andere cohorte bekijkt, zie je niet hetzelfde effect. Het is dus die inconsistentie die agentschappen, zelfs EFSA, tot die conclusies over kanker en andere gezondheidskwesties leiden.

Het belangrijkste is om deze studies uit te voeren en ze in het openbaar domein te brengen, zoals ook gebeurd is, en ze te gebruiken voor verder onderzoek en informatieverzameling en om conclusies te trekken.

Freya Perdaens: Heel concreet, dan. Het eerste onderzoek dat mij voor ogen staat is dat van 1997: "DuPont study finds heightened cancer rates among workers at the Parkersburg plant." U gaf aan dat het ene onderzoek het andere niet is en dat het de ene keer zus zal uitdraaien en de andere keer zo, maar welke opvolging is er gegeven aan deze heel specifieke studie van werknemers in de fabriek in Parkersburg? Als in 1997 bevonden werd dat er verhoogde risico's waren op kanker, dan neem ik aan dat de werknemers van die fabriek tot op de dag van vandaag opgevolgd worden en dat die data bijgehouden worden. Want u hebt absoluut gelijk: zonder data en zonder te kunnen vergelijken, sta je nergens. Dus ik neem aan dat, vanuit het voorzorgsprincipe, jullie dit als werkgever dan wel verder opvolgen, als er vermoedens zijn. Worden deze mensen nu nog opgevolgd?

Oyebode Taiwo: U spreekt over de fabriek in Parkersburg en dat is geen 3M-fabriek. Ik wil zeker zijn dat ik de juiste vraag beantwoord.

Freya Perdaens: Dat is inderdaad niet hier, maar het gaat om een studie uit 1997. Toen werd gevonden dat er op die bepaalde site een verhoogde kans op kanker was bij de medewerkers. Er zijn een aantal studies die refereren aan verschillende sites. Ik neem aan dat voor die specifieke sites dan telkens diezelfde soort problematiek verder opgevolgd wordt. Of wordt dat niet gedaan?

Oyebode Taiwo: Dat is correct. De resultaten worden opgevolgd.

Freya Perdaens: En die zijn dan niet bevestigd? Of wel bevestigd?

Oyebode Taiwo: Die zijn niet bevestigd. In Cottage Grove hebben we mortaliteitsstudies gedaan die een overtal aan prostaatkankers toonden, tot 1997. De cohorte is uitgebreid tot 2000. Er zijn meer mensen aangenomen. En dan is ze opgevolgd tot 2008. Dat is de paper van Raleigh et al., die gepubliceerd is in 2014. Er is zowel een incidentie- als een mortaliteitsstudie gedaan op die cohorte in Cottage Grove. Een vergelijking met een andere 3M-fabriek in Minnesota, die geen PFAS produceerde, en een vergelijking met de algemene populatie van Minnesota en kankercentra toonde geen overtal aan kankergevallen. Want nu kijken we naar incidentiestudies. Die is gepubliceerd in 2014. Dat is de paper van Raleigh et al.. Die werden dus opgevolgd.

We hebben ook studies gedaan in Decatur, waar we een cohorte opgevolgd hebben. Dat is eind 2007 gepubliceerd. Die cohorte wordt momenteel opgevolgd. Je wacht een decennium om meerdere jaren te hebben. En je zorgt voor een beter ontwerp van je studie. Dat is hoe die cohortestudies worden uitgevoerd, om te zien of je kunt herhalen wat je gezien hebt. Want veel van die aantallen zijn heel klein.

Freya Perdaens: Dit zijn dan studies die opgevolgd zijn op die sites. Wordt in dergelijke opvolging ook hier voorzien? Voor zover ik weet, werd er tweemaal per jaar een bloedanalyse gedaan bij de mensen. Maar wordt er ook naar die specifieke zaken gekeken, zoals beschadiging van milt, lymfeklier en beenmerg, het immuunsysteem, de ontwikkeling van foetussen? Wordt daar ook onderzoek naar gedaan bij de werknemers hier in Zwijndrecht?

Oyebode Taiwo: Neen. Voor elke aandoening is er een standaardmonitoring die je kunt gebruiken om die gezondheidskwestie te voorspellen. Er zijn aanbevelingen over welk soort test je moet gebruiken om mensen op te volgen. In dit geval screenen we mensen niet op gezondheidsproblemen. Wij bestuderen de gegevens over gezondheidsproblemen. Er zijn bijvoorbeeld maar een paar kankers waar je mensen op gaat screenen. En die zijn gebaseerd op leeftijd. De associaties zijn zo beperkt, dat je mensen niet gaat onderwerpen aan een beenmergstudie, zelfs mensen die een hoge blootstelling hebben aan zaken die kanker kunnen veroorzaken. Je gaat hen niet noodzakelijk screenen op die kankers, behalve op sommige vastgestelde kankers, zoals borstkanker, prostaatkanker en longkanker. Je gaat mensen dus niet telkens opnieuw screenen, want er is geen bewijs dat je zulke kankers kunt vaststellen bij mensen.

Freya Perdaens: Ik heb het een beetje moeilijk om te vatten hoe het kan dat er al 50 jaar vermoedens zijn, naar aanleiding van eigen studies, van serieuze gezondheidsrisico's en schadelijke effecten op mens, dier en natuur, dat medewerkers verplaatst werden op de site, zodat ze minder in contact zouden komen met bepaalde stoffen, en dat er dan toch nog meer dan 50 jaar gewacht wordt om uit te faseren, om dan nog eens 20 jaar later de mensen die met die stoffen gewerkt hebben, eigenlijk maar matig verder op te volgen. Vanuit het voorzorgsprincipe, en in het kader van 'wie wist wat wanneer?', wringt dat toch?

Oyebode Taiwo: U moet begrijpen dat de opvolging die je doet, gebeurt om te zien of er een verhoogd risico is. Je screent mensen niet op elk gezondheidseffect. Er zijn een aantal aanbevolen preventieve maatregelen, die gebaseerd zijn op de leeftijd. Er zijn handelingen waarvan bewezen is dat ze gezondheidseffecten bij mensen kunnen voorspellen. Die zaken zijn goed gekend en zijn gepubliceerd door preventieagentschappen. Het wordt niet aanbevolen dat je mensen telkens opnieuw gaat screenen. Op leeftijd gebaseerde screening wordt aanbevolen als algemene maatregel, vanwege associaties die in het verleden gerapporteerd zijn.

Stel dat je een groep mensen hebt bij wie er wellicht een verhoogd risico op prostaatkanker is. Dan zou je nog altijd een screening op prostaatkanker doen, overeenkomstig de leeftijd van die persoon, omdat er ook een latente periode van de ziekte is. Je zou dus niet elk jaar een echografie van hun prostaat gaan doen, om te kijken of ze prostaatkanker ontwikkelen. Zo werkt het bij klinische geneeskunde: er zijn leeftijdsgebonden screeningtools die iedereen zou moeten ondergaan. Er is geen indicatie dat een groep mensen bijvoorbeeld elk jaar een algemene CT-scan zou moeten ondergaan omdat er verschillende associaties met kanker gerapporteerd zijn in verschillende cohortes.

Freya Perdaens: Tot slot nog een laatste vraag. Eventjes andersom: een werknemer of oud-werknemer dient zich aan met een of meerdere van de ontwikkelingen zoals die zich hebben voorgedaan in voorgaande onderzoeken. Hoe adviseert u? Ik bedoel niet welke medische ingrepen u adviseert. Hoe adviseert u het bedrijf in het omgaan met het feit dat die persoon die ziektes of afwijkingen vertoont die overeenkomen met datgene waarvan uw eigen bedrijf aangaf dat hij er meer vatbaar voor zou zijn, doordat hij in aanraking kwam met PFOS?

Oyebode Taiwo: U hebt het over een specifieke persoon die een gezondheidsprobleem heeft en vraagt of het gerelateerd is aan zijn job. Die mensen hebben de kans om een claim in te dienen en naar de dokter te gaan voor onderzoek. Maar je kunt dat niet determineren op basis van het feit dat een studie een mogelijke link getoond heeft met een gezondheidsprobleem. Als een werknemer dat gezondheidsprobleem ontwikkelt, zal er een veronderstelling zijn dat dat het gevolg is van het feit dat hij met die chemische stof gewerkt heeft. Maar zoals ik al vaak gezegd heb, is daar geen oorzakelijk verband aangetoond. Er zijn andere zaken waarvan wel bewezen is dat ze sommige van die gezondheidsproblemen veroorzaken. Stel bijvoorbeeld dat iemand zegt: 'Mijn cholesterol is hoog, en ik heb meermaals gelezen dat PFAS is gerelateerd aan cholesterol.' Ik kan niet als advies geven dat die hoge cholesterol te wijten is aan PFAS, omdat er duidelijk aangetoonde oorzaken zijn van een verhoogde cholesterol, terwijl de literatuur over PFAS en cholesterol inconsistent is. Zoals ik al zei, heeft men toeval, onnauwkeurigheid en omgekeerde causaliteit niet uitgesloten.

Tegen een individu dat een claim indient voor een verhoogde cholesterol, zou ik dus niet zeggen: "U hebt 3 jaar met PFAS gewerkt en uw cholesterol is hoog, dat moet het wel zijn." Ik zou veeleer aanbevelen om een onderzoek te laten uitvoeren door een arts en een opinie te vragen aan een onafhankelijk persoon. Mijn advies zou zijn: "Dit zijn de gekende risicofactoren voor je gezondheidstoestand. Laat het ons dan ook dienovereenkomstig behandelen." Zo zou ik een individu behandelen dat met zulke vragen naar mij komt.

Freya Perdaens: Ik heb toch nog een allerlaatste vraag. Hoeveel van dergelijke claims zijn er binnengelopen voor de site van Zwijndrecht in de afgelopen 20 jaar? Ik verwacht niet dat u dat uit het hoofd weet, maar ik vermoed dat er wel iemand van de site van Zwijndrecht kan stellen hoeveel mensen zich aangediend hebben met dergelijke claims.

Nicole Cauberghe: Bij mijn weten niemand.

Freya Perdaens: Oké, dank u.

De voorzitter: De heer De Roo heeft het woord.

Stijn De Roo: Voorzitter, ik wil een aantal vragen opnieuw stellen die ik vanmorgen heb gesteld, maar waar nog geen antwoord op was gekomen.

Ik wil eerst zeggen dat het goed is dat er nu duidelijkheid is over de aanwezigheid van PFOS in de omgeving van de fabriek in Zwijndrecht en dat we weten dat de PFOS die we

daar kunnen vinden in de tuinen van de mensen, maar ook op een aantal landbouwpercelen in de buurt, effectief van jullie afkomstig is, of zeker een deel ervan, via de lucht.

Ik heb nog een aantal vragen over emissies via de lucht. We hebben het vanmorgen ook eventjes gehad over het rapport uit 2012 dat jullie was bezorgd over het chemiepark Gendorf in Duitsland. Dat rapport is een soort modellering die ook kaarten opmaakt van hoe de verspreiding van PFOA rond die site in z'n werk is gegaan. In het antwoord op onze vragen daarbij hebt u geschreven dat de analyses die ter plaatse zijn gebeurd, het model eigenlijk niet ondersteunen. Ik leid daaruit af dat dat model, dat rapport uit 2012, niet veel waard was. Klopt die lezing?

Kristof Verstraeten: Volgens mij klopt uw analyse.

Stijn De Roo: Dank u wel. Klopt het dan ook dat er tot op vandaag geen enkele analyse bestaat van een site van 3M ter wereld waar een analyse is gemaakt, een effectieve modellering met een bijkomstige analyse die die modellering kan staven, wat betreft PFOS- of PFAS-verbindingen?

Kristof Verstraeten: Ik heb weet van een modellering die op onze site is uitgevoerd eind jaren 90. De resultaten van dat luchtmodelleringsplan zijn gebruikt voor ons beschrijvend bodemonderzoek in 2006, om te gaan bepalen op welke locaties er grondstalen moesten worden genomen in de buurt van de site van 3M. Die werkwijze is toen ook voorgelegd aan VITO. En zij hebben die werkwijze toen ook goedgekeurd. Dat is daar dus wel voor gebruikt.

Stijn De Roo: En de stalen die toen zijn genomen en de analyses die ter plaatse zijn gemaakt, bevestigen dan het model?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik niet exact op antwoorden.

Stijn De Roo: Is het mogelijk om die modelleringen ook over te maken aan de onderzoekscommissie? Want tenzij dat een vergissing van mij zou zijn, heb ik dat niet gezien in de documentatie die ons is aangeleverd. Dat lijkt mij wel een zeer belangrijk stuk, ook gezien een aantal vaststellingen die we vandaag hebben kunnen doen rond de verspreiding van PFOS-verbindingen via de lucht.

Een vraag die daarbij aansluit: hebben kortere koolstofketens, die dus momenteel worden geproduceerd op de site van Zwijndrecht, ten aanzien van die langere ketens een grotere kans om te gaan emitteren uit het productieproces?

Kristof Verstraeten: Volgens mij niet.

Stijn De Roo: Het maakt niet uit of het een lange of een korte keten is? Het is niet zo dat er cijfers zijn of dat er verbanden zijn aangetoond wat betreft het productieproces en de emissies daarbij?

Kristof Verstraeten: Voor zover ik weet niet.

Stijn De Roo: Ik heb ook uit de documenten kunnen afleiden dat jullie vandaag een aanzienlijke hoeveelheid PFAS emitteren naar de omgeving. Klopt dat?

Kristof Verstraeten: U refereert aan een rapport?

Stijn De Roo: Ik refereer aan informatie die u ons hebt bezorgd, enerzijds een tabel in de antwoorden, waar ik ook nog een aantal specifieke vragen rond heb, en anderzijds een aantal analyseresultaten, en ook jullie vergunning, waarin een aantal emissies staan opgenomen, met daaronder PFAS-verbindingen.

Kristof Verstraeten: Dat klopt. In het kader van onze hervergunningen in 2020 is er een F-gasmonitoringplan opgesteld, dat meer in detail onze F-gasemissies in kaart brengt. De resultaten van de berekeningen om die emissies in kaart te brengen, worden ook telkens door een onafhankelijke expert gevalideerd. En dat wordt dan zo gerapporteerd aan de overheid.

Stijn De Roo: Die F-gassen hebt u vanmorgen al uitgelegd. Omdat niet elke fluorhoudende verbinding als PFAS kan worden gekwantificeerd of omdat er al een goede definitie rond is, wordt dat gekwantificeerd onder F-gas. Maar versta ik goed dat vandaag enkele tientallen tonnen PFAS in de omgeving terechtkomen via emissie van het bedrijf?

Kristof Verstraeten: Er zijn nog productieprocessen op onze site die nog niet ingetakt zijn op onze thermische oxidator, dat klopt.

Stijn De Roo: Versta ik ook goed dat die emissie aan de vergunningverlenende overheid is gecommuniceerd en dat daar een akkoord over is? En is dat in het verleden ook gebeurd met PFOS?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik persoonlijk geen antwoord op geven.

Stijn De Roo: Is er iemand die daar een antwoord op kan geven?

Gunther Hiel: Is de vraag of er overleg was met de overheid rond onze vergunning? De installaties, de processen en wat er gebeurde op het 3M-terrein, is altijd vergund geweest. Dus ook de PFOS en alles wat er in gebouw 16 gebeurde, viel onder een vergunning.

Stijn De Roo: De productieprocessen vielen onder een vergunning. Dat kan ik me goed voorstellen. Maar u gaf ook aan dat het voor 1996 niet helemaal duidelijk was hoeveel PFOS er nu precies in de omgeving terechtkwam. Of heb ik dat verkeerd verstaan?

Gunther Hiel: Dat klopt, omdat dat toen ook nog niet te meten was.

Stijn De Roo: Dus op die manier kun je onmogelijk zeggen dat die emissie van PFOS via de schouw vergund was en vastlag in een vergunning, omdat ze niet werd gemeten of niet gemeten kon worden.

Gunther Hiel: In de vergunning stond aan wat de emissie moest voldoen. In de originele vergunning, voor 1995, was opgenomen aan wat de emissie moest voldoen. Dat was dan vooral een limiet die opgelegd werd voor waterstoffluoride.

Stijn De Roo: Dank u wel voor die antwoorden.

We hebben in een van uw antwoorddocumenten ook een tabel gekregen, een tabel die voor 2020 de F-gasemissies berekent en die dan ook procentueel toespitst op de fysieke locatie waar ze vrijkomen, ofwel via de thermische oxidatie-installatie ofwel via de scrubbers. Maar er zit ook een post 'andere' bij. Dat gaat er dan over dat ze ook gewoon kunnen vrijkomen, maar het kan evengoed ook gaan over een aantal andere nevenplaatsen waar die stromen kunnen vrijkomen.

Bij CF₄ staat daar 8,5 ton, die voor 97 procent naar de thermische oxidatie gaat, die dan nog eens een efficiëntie van 98 procent heeft, als ik u goed heb verstaan. Dus als het

over CF4 gaat, zou ik daaruit kunnen concluderen dat van die 8,5 ton maar een zeer kleine restfractie van enkele procenten overblijft die dan toch wordt geëmitteerd. Moet ik die tabel zo lezen?

Kristof Verstraeten: Die vraag is mij niet echt duidelijk, omdat u over CF4 spreekt. Dat is niet echt een product dat wij produceren. Dat is een verbrandingsproduct.

Stijn De Roo: Het is de tabel die jullie hebben aangeleverd, en dat is de eerste waarde in die tabel.

Kristof Verstraeten: Dat klopt, omdat CF4 natuurlijk een van onze emissies is die uit onze naverbrander komen. CF4 is ook genormeerd. Dus dat klopt. Die 8,5 ton moet je eigenlijk lezen als een restproduct van alle andere PFAS-componenten die verbrand zijn in onze naverbrander. Daarvan komt er dan nog 8,5 ton als CF4 vrij via onze naverbrander.

Stijn De Roo: Als ik dan verder in de tabel kijk naar perfluortributylamine, staat daar een waarde van 30,5 ton bij, waarvan 97 procent wordt toegewezen aan de andere categorie. Dat moet ik dus ook lezen als: er komt 97 procent van 30,5 ton vrij door emissie in het milieu. En dat is dan wel een heel duidelijke PFAS-verbinding. Moet ik dat op die manier lezen?

Kristof Verstraeten: Dat klopt.

Stijn De Roo: En die staan ook op die manier in jullie vergunning vermeld? Want ik heb de vergunning ernaast proberen te leggen, en ik moet eerlijk zeggen dat het zeer moeilijk is om die twee goed naast elkaar te leggen.

Kristof Verstraeten: In onze vergunning staat er enkel een emissiegrenswaarde voor CF4. Er staat ook een verplichting in om het rapport, dat nu samengevat is in die tabel, op jaarlijkse basis te rapporteren aan de overheidsinstanties, samen met de actieplannen om die emissies te gaan reduceren.

Stijn De Roo: Communiceren jullie daar ook over naar de omgeving? Denken jullie dat mensen weten dat jullie tot op vandaag nog altijd PFAS-verbindingen emitteren via de lucht?

Kristof Verstraeten: Die resultaten zijn ook telkens in het integrale meerjarenverslag gerapporteerd. En dat zijn publieke documenten.

Stijn De Roo: En denkt u dat mensen op de hoogte zijn van die publieke documenten?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik geen antwoord op geven.

Stijn De Roo: Dan heb ik ook nog een vraag over de gebruikte meetmethoden wanneer het over die emissies gaat, want daar staat of valt natuurlijk veel mee. Ik heb iets gelezen over een methode met een gaszak en over Fourier Transform Infraroodspectrometrie (FTIR). Dat zijn zeer technische documenten. Ik heb me daardoor proberen te worstelen, maar zo'n rapport van 58 pagina's leest niet zo vlot, ook al zegt die materie mij natuurlijk wel veel. Ik heb daar twee belangrijke vragen bij. In zo'n spectrometrie meet je enkel maar wat je wilt meten. Je gaat op zoek naar iets specifiek en dat zit erin of het zit er niet in. Nemen jullie alle verbindingen die een restproduct kunnen zijn via emissie, op in de meetmethode?

Kristof Verstraeten: CF4 is de belangrijkste component, omdat die het moeilijkst afbreekbaar is. Maar we hebben ook gemeten op C2F6 en CHF3. En die componenten komen eigenlijk al voor aan een concentratie die duizend keer lager is dan CF4 en die ook meestal onder de detectielimiet van FTIR ligt.

Stijn De Roo: Er wordt vandaag dus op drie parameters gemeten. Kunnen jullie dan met zekerheid stellen dat als daar andere parameters aan worden toegevoegd, andere PFAS-verbindingen, die sowieso niet gedetecteerd zullen worden?

Kristof Verstraeten: Ik denk dat het deel uitmaakt van onze oefening waarmee we momenteel bezig zijn, ons 'environmental hazard assessment', waarbij we per proces in kaart brengen wat de mogelijke emissiepunten zijn op het vlak van water, lucht en afval. We zijn nu bezig om daar een staalnameprogramma aan vast te koppelen, om onze massabalansen verder te gaan verfijnen om een beter zicht te krijgen op wat er effectief wordt geëmitteerd.

Als je kijkt naar de verbrandingscomponenten voor onze TO, gaan we effectief ook nog een bredere screening doen van andere componenten die mogelijk nog uit de naverbrander zouden kunnen komen. Maar ik denk wel dat je kunt stellen dat als de CF4 voorkomt en de C2F6 al onder de detectielimiet zit, de nog langere ketens ook onder de detectielimiet zullen zitten. Maar we gaan dat bevestigen aan de hand van metingen.

Gunther Hiel: Ik wil even verduidelijken dat bij de spectometrie of FTIR die gebruikt wordt, het niet zo is dat we bij een bepaalde golflengte meten en dan kijken wat er is. Want dan ga je specifiek naar een component kijken. FTIR kijkt over de hele range. Dus als er ook maar een component in zit, gaat die gedetecteerd worden. Waterstof wordt niet gedetecteerd. Er zijn een aantal gassen die geen detectie hebben. Zuurstof ook niet. Maar elke chemische component wordt daarin gedetecteerd.

Stijn De Roo: Het is een brede vorm van spectometrie, maar toch moeten er nog een aantal zaken worden bevestigd, ook al zijn de meeste van die producten toch al 20 jaar in productie. Hoe komt het dat het zolang duurt vooraleer daarnaar wordt gezocht?

Kristof Verstraeten: Wij hebben onze massabalansen beschikbaar. Die zijn ook aangevuld met de meest recente informatie, om een zo goed mogelijk zicht te krijgen op onze emissies. Ik denk dat we nu gewoon de stap willen zetten om al die zaken ook effectief te gaan verifiëren aan de hand van metingen. Die metingen op zich zijn technisch niet simpel om te doen. Daar kruipt heel veel tijd en energie in, maar we hebben ons geëngageerd om dat ook effectief te gaan meten.

Op het vlak van FTIR is al duidelijk het engagement gemaakt om een breed scala van PFAS-componenten te gaan meten, om de bevestiging te krijgen van de efficiëntie van onze naverbrander.

Stijn De Roo: Dank u voor uw antwoord. In uw document geeft u ook aan dat er op andere sites van 3M ook andere meettechnieken worden gebruikt, maar u geeft daar verder geen details bij. Waarom worden op andere sites andere meettechnieken gebruikt? En worden in Zwijndrecht de beste meettechnieken gebruikt?

Kristof Verstraeten: Waarom er op bepaalde sites andere technieken gebruikt worden, daar kan ik eerlijk gezegd geen antwoord op geven. Ik kan wel zeggen dat FTIR echt wel een 'state of the art' techniek is om emissiemetingen te gaan uitvoeren in realtime. Dat kan ik wel bevestigen.

Stijn De Roo: Is er iemand anders die iets kan zeggen over de andere vestigingen van 3M? Waarom wordt daar op andere manieren gemeten?

Rebecca Teeters: Ik kan bevestigen dat wat de heer Verstraeten net gezegd heeft, accuraat is. FTIR wordt gebruikt op alle drie de locaties in de VS voor het monitoren van gassen van onze thermische oxidatoren. Dat is de 'state of the art' technologie. Uw specifieke vraag waarom het document stelt dat er verschillende technieken zijn, kan ik niet beantwoorden. Maar ik wil dat graag opvolgen, om te begrijpen waaraan men daar refereert, en u die informatie bezorgen.

Stijn De Roo: Graag. Dank u alvast om die informatie te bezorgen.

Dank u voor de verduidelijking daarrond, maar ik blijf toch met een aantal vragen zitten. Historisch gezien zien we dat er PFOS werd geëmitteerd richting de omgeving en welke impact dat tot op vandaag heeft. Vandaag gaat het over andere stoffen, over veel kortere ketens, waar nog niet alles over is geweten, en die toch ook nog vrijkomen via emissies. Ik denk dat het meten daar van zeer groot belang is. Ook het kunnen modelleren van wat waar neerkomt, is zeer belangrijk.

Ik heb nog twee korte vragen. Eentje gaat over de communicatie. Mijnheer Hiel, u hebt daarjuist verwezen naar het feit dat u zich bij het beschrijvend bodemonderzoek een soort vergadering kunt herinneren met 60 à 70 man, waar onder andere de gemeente Zwijndrecht en de milieuraad aanwezig waren. Kunt u reconstrueren over welk overlegmoment het precies ging? Als u dat nu niet kunt, kunt u desnoods nog opzoeken over welk jaartal en welke maand dat ging?

Gunther Hiel: Neen, ik kan daar niet de juiste datum van vastleggen.

Stijn De Roo: Is dat iets dat u ons nog kunt nasturen?

Gunther Hiel: Ik heb geen toegang meer tot mijn archieven. Ik zal dus aan 3M moeten vragen of ze dat eventueel kunnen opzoeken.

Stijn De Roo: Is het mogelijk om die datum over te maken aan de onderzoekscommissie?

Peter Vermeulen: We zullen ons best doen om die informatie te bezorgen.

Stijn De Roo: Dank u wel. Dan heb ik nog een klein blokje vragen die ik vanmorgen ook al heb gesteld. Op de vorige hoorzitting, mevrouw Teeters, hebt u heel duidelijk benadrukt waarom we PFAS niet als een groep van verbindingen mogen benaderen. U hebt gezegd dat er te veel verschillen zijn tussen de verbindingen en dat het over duizenden verbindingen in die groep gaat. In een van de documenten die u ons bijkomend hebt aangeleverd, verwijst u naar het gezondheidsonderzoek. En u, of een van de mensen hier in de zaal, haalt daar specifiek PFBS aan als een stof die in lage concentraties wordt gemeten in het bloed. U gooit daar een aantal studies bij, die zeggen dat PFBS een minder lange doorlooptijd in het lichaam heeft enzovoort. En daar concludeert u eigenlijk uit dat de lage detectiepercentages en gehalten in het bloedserum bevestigen dat de huidige activiteiten van de 3M-fabriek geen risico vormen voor de volksgezondheid.

Ik vind dat een beetje twee maten en twee gewichten: langs de ene kant zegt u dat we op het vlak van bioaccumulatiepersistentie in het milieu PFAS niet als een ganse groep mogen bekijken, maar langs de andere kant zegt u dat op basis van die ene verbinding die aan lage concentraties in het bloed wordt gemeten, u wel kunt concluderen dat de site van 3M geen veiligheidsgevolgen heeft voor alle stoffen die u daar produceert of emitteert. Ik vind dat dat twee maten en twee gewichten zijn. Het is ofwel het ene: je kunt ze niet gemeenschappelijk beschouwen en je moet aparte regulering per stof gaan maken. Ofwel kun je ze toch als een groep benaderen en kun je bijvoorbeeld ook dergelijke conclusies maken. Ik hoor graag uw kant van het verhaal daarrond.

Rebecca Teeters: Het is mijn niet duidelijk wat de vraag is.

Stijn De Roo: Dan wil ik ze gerust herhalen. U hebt de vorige keer in de hoorzitting verklaard dat je PFAS niet als een groep mag beschouwen. Op basis van één verbinding, PFBS, geeft u ons een conclusie over het gezondheidsonderzoek en concludeert u dat, op basis van één stof, de lage detectiepercentages bevestigen dat de huidige activiteiten van de 3M-fabriek geen risico vormen voor de volksgezondheid. Vindt u dat een terechte conclusie, op basis van één PFAS-verbinding?

Rebecca Teeters: Het gaat hier om twee zaken. PFAS moet niet als een groep worden beschouwd. Dokter Taiwo heeft eerder al verwezen naar de erg verschillende halveringstijden, gaande van meer dan 6 jaar tot een paar dagen, wat wijst op een heel verschillend potentieel tot bioaccumulatie. Dat zijn duidelijke, feitelijke data. Dan is er het recente bevolkingsonderzoek en het statement dat onze huidige activiteiten niet bijdragen tot de PFOS-niveaus, omdat wij niet langer PFOS produceren. En het PFBS-niveau bleek gelijkwaardig te zijn aan dat van de algemene populatie. Onze huidige activiteiten dragen dus niet bij tot een hoger niveau van PFBS bij de bevolking van Zwijndrecht, in vergelijking met de totale bevolking.

Stijn De Roo: Wat PFBS betreft, begrijp ik dat u die conclusie trekt. Maar in de informatie die u ons hebt bezorgd en die ik heb voorgelezen, spreekt u niet enkel over PFBS, maar over de huidige activiteiten van de 3M-fabriek, en sleurt u daar meteen alle PFAS-verbindingen bij die in jullie fabriek voorkomen. Ik vind dat niet terecht. Ik vraag me af wat u daarvan vindt.

Rebecca Teeters: U bent het dus niet eens met het feit dat ik C4-verbindingen anders classificeer dan C8-verbindingen. C4-verbindingen, die we vandaag produceren, hebben een andere toxiciteit, hebben een andere milieu-impact, worden anders getransporteerd. Onze huidige activiteiten zijn anders dan onze historische activiteiten. Ik zeg dus niet dat het ongepast is om eender welke classificatie te gebruiken in het kader van algemene PFAS-regulering. Er is discussie, niet alleen op het Europese niveau, maar ook in de VS en wereldwijd, over de vraag of het groeperen van classificaties zinvol zou zijn in het kader van het reguleren van PFAS. Er zijn dus mogelijke manieren om ze te groeperen in het kader van toekomstige reguleringen, maar wij zijn het er niet mee eens om PFAS algemeen als een groep te beschouwen.

Stijn De Roo: Ik had het voor alle duidelijkheid niet per se over het onderscheid tussen C4 en C8. Ik had het ook niet over PFOS. Ik had het heel specifiek over de huidige activiteiten van 3M in Zwijndrecht, waar u een conclusie trekt die volgens mij niet strookt met de waarden die zijn gemeten in die studie. Ik zou daar toch mee oppassen.

Misschien kan ik de vraag dan ook stellen aan dokter Taiwo. Was die conclusie met u doorgesproken? Staat u daar achter? Bij de metingen die recent in Zwijndrecht zijn uitgevoerd, zijn een aantal waarden gemeten in het bloed, waaronder PFBS, met een concentratie die gemiddeld lager lag dan als je naar de bredere populatie kijkt. Gaat u ermee akkoord dat op basis van die bevinding het bedrijf 3M, waar u voor werkt, kan stellen dat de huidige activiteiten in Zwijndrecht geen impact hebben op de gezondheid?

Oyebode Taiwo: De conclusie die ik kan trekken over PFBS, op basis van wat ik tot nu toe gezien heb, is wat u net gezegd hebt. De waarden waren heel laag tot niet gedetecteerd in die gemeenschap. Ik heb geen details over de emissies om daar verdere uitspraken over te kunnen doen. Ik heb daar geen informatie over gezien.

Stijn De Roo: Ik denk dat mijn punt daarin duidelijk is. Bedankt voor uw antwoorden, maar ik zou toch zeker opletten met dergelijke conclusies te trekken en die zeer specifiek te maken.

De voorzitter: De heer Annouri heeft het woord.

Imade Annouri: Dank u wel, voorzitter. Goedenavond collega's, ik dank alle aanwezigen om geduldig antwoord te geven op alle vragen die gesteld worden. Sommigen van jullie hebben veel vragen gekregen. Dat is leuk. Anderen hebben gedurende deze 9 uur nog maar één ding gezegd. Zij hebben vooral veel moeten luisteren. Dat is iets minder leuk.

Ik heb een viertal vragen die nog niet aan bod kwamen en waar ik een antwoord op zou willen. Een eerste vraag gaat over GenX. Mijnheer Verstraeten, die vraag zou ik aan u willen stellen omdat we natuurlijk enerzijds kijken naar wat er in het verleden is gebeurd. We willen niet dat die fouten zich herhalen. Het is opvallend dat er in de documenten die we ontvingen, stond dat GenX effectief in Zwijndrecht geproduceerd werd en u geeft hier aan dat dat niet het geval is. Dat hebt u net met veel overtuiging gezegd. Maar het is nog opvallender dat hier op 15 oktober in een hoorzitting met de afdeling Handhaving aangehaald is dat zij bij hun controles op de plant van 3M in Zwijndrecht sporen van PFNA, PFDA en ook HFPO-DA – wat volgens mij GenX is – hebben gevonden. Mijn twee bijkomende vragen zijn: klopt het dat HFPO-DA GenX is? Als er sporen bij jullie op de fabriek gevonden zijn, hoe zou dat kunnen als er geen productie van GenX op jullie site is?

Kristof Verstraeten: Ik kan alleen maar bevestigen wat ik daarnet gezegd heb: wij hebben nooit effectief GenX geproduceerd op de site in Zwijndrecht.

Imade Annouri: En als de afdeling Handhaving aangeeft dat er sporen van gevonden zijn? Dat hebben ze hier onder ede gezegd op 15 oktober, dus we gaan ervan uit dat dat klopt. Hoe zou dat kunnen? Zijn jullie daarvan op de hoogte gebracht? Kunt u daar bedenkingen bij geven?

Kristof Verstraeten: Zijn dat stalen genomen uit het effluent? Aan welke stalen refereert u?

Imade Annouri: Ik refereer aan de quote die zij hier zelf gegeven hebben, waar ze letterlijk aanhalen – ik wil de letterlijke quote er zelfs bij halen: “Er zijn drie nieuwe stoffen vastgesteld en het gaat over – nu is het wat moeilijk voor mij, ik ben ook geen wetenschapper – perfluornonaanzuur afgekort als PFNA, perfluordecaanzuur (PFDA), 2,3,3,3-tetrafluor en – u kent het wel – HFPO-DA.” Dat is wat zij hier onder ede aangegeven hebben.

Kristof Verstraeten: Ik kan geen antwoord geven op wat dan de mogelijke oorzaak zou zijn waarom die stoffen aanwezig zijn in ons afvalwater.

Imade Annouri: Als ik het heel eerlijk mag zeggen: ik vind het opvallend en een beetje onrustwekkend dat er heel duidelijk wordt gezegd – en ik geloof u als u hier zegt dat jullie die niet maken – dat er wel sporen van gevonden worden in de fabriek en dat niemand kan zeggen hoe dat juist komt. Dat moet inderdaad snel uitgeklaard worden. Ik kijk even naar de voorzitter hoe we dat verder kunnen opnemen. Ik vind het toch heel opvallend en niet geruststellend, want zoals jullie zelf ook voor een stuk aanvoelen, proberen wij hier via een van de vele vragen die hier gesteld worden duidelijk te achterhalen wat er werd en wordt geproduceerd en wat de impact daarvan op de omgeving is. Dat blijkt toch keer op keer moeilijker te gaan dan men zou verwachten.

Over de omgeving heb ik een tweede vraag. Ik weet niet aan wie ik die moet stellen, dus ik stel die algemeen. Het gaat over de beschrijvende bodemonderzoeken, de bodemonderzoeken die nu bezig zijn. Op slide 60 op pagina 30 van de slides die jullie meegegeven hebben, zie je heel duidelijk dat dat veldwerk vooral in Zwijndrecht gebeurt, terwijl er vandaag – en ik ben zelf Antwerpenaar, dat hoor je aan mijn accent en dat vind ik echt helemaal oké – heel wat Antwerpenaren zich natuurlijk zorgen maken. We weten

dat daar wat onderzoeken zijn gebeurd en op sommige plekken zijn de normen overschreden. Mijn vraag aan jullie als bedrijf is: waarom beperkt dat beschrijvend bodemonderzoek zich tot Zwijndrecht? Waarom is er niet verder gekeken? Want Linkeroever en daar wat verder is heus niet zo ver. Daar zijn ook bepaalde metingen gebeurd die toch verontrustend zijn en heel wat mensen maken zich daar zorgen. Kan iemand mij daar een antwoord op geven?

Kristof Verstraeten: Het antwoord dat ik u daarop kan geven is dat de scope van ons beschrijvend bodemonderzoek momenteel een perimeter van 4 kilometer rond onze site omvat om de aard en de concentratie van de verontreiniging in kaart te brengen.

Imade Annouri: Wetende dat sommige metingen ook al hebben aangeven dat er in Antwerpen wat problemen zijn: is er een ambitie of een intentie om dat verder uit te breiden?

Kristof Verstraeten: Daar kan ik echt geen antwoord op geven. Onze erkende bodemsaneringsdeskundige is bezig met die oefening. Op basis van die resultaten wordt er dan gekeken of we ergens merken dat we nog meer stalen moeten nemen om nog beter in kaart te kunnen brengen tot waar de verontreiniging zich eigenlijk toespitst. Onze bodemsaneringsdeskundige is daar verantwoordelijk voor.

Imade Annouri: Het is dus niet uitgesloten dat als blijkt dat de verontreiniging ver gaat, dat onderzoek zich ook verder zal uitbreiden?

Kristof Verstraeten: Dat klopt, ja.

Imade Annouri: Ik heb een derde vraag. Voorzitter, u hoort dat ik er wat vaart achter zet omdat ik ook wel 'the room read' zoals ze zeggen. Mevrouw Teeters, u hebt op 3 september aangehaald – het is een informatieve vraag – dat 3M de verantwoordelijkheid op tal van manieren wou opnemen, ook voor buurtbewoners in Zwijndrecht en dat u uitkeek naar de resultaten van het bloedonderzoek. Die kennen we ondertussen of we kennen er enkele van. U zei ook dat u townhall-achtige meetings wou organiseren om met de mensen in gesprek te gaan en te horen wat de mensen van Zwijndrecht en omstreken allemaal net willen, verlangen en waar ze mee zitten. Is daar ondertussen werk van gemaakt? Is dat nog altijd een ambitie? Mogen de mensen van Zwijndrecht daar nog altijd iets van verwachten?

Peter Vermeulen: Ik zal antwoorden in de plaats van mevrouw Teeters. Het is zeker onze ambitie om daarmee verder te gaan. In een eerste fase is het sowieso belangrijk om zoveel als mogelijk te informeren. Dat doen we ook. We hebben een actieve website waar we zaken op publiceren die belangrijk zijn. Op een gegeven moment willen we inderdaad rechtstreeks in contact treden. Momenteel is er nog een beetje discussie over de vorm. We zoeken naar de juiste onderwerpen die we daar willen behandelen. Een onderwerp is zeker een beschrijvend bodemonderzoek en wat de initiële resultaten zijn. We hopen dat de timing daarvan ergens in de loop van het eerste kwartaal volgend jaar is. Een tweede onderwerp is zeker wat er momenteel lopende is met de landbouworganisaties. Op die manier willen we inderdaad op een constructieve manier een dialoog starten met de lokale bewoners. Het is duidelijk dat die ambitie er is. De timing is voor een stuk afhankelijk van het moment waarop we inderdaad voor een stuk publiek kunnen gaan met de communicatie omtrent specifieke onderwerpen.

Imade Annouri: Dat waren mijn drie bijkomende vragen. Als mensen van Zwijndrecht me nu vragen wanneer ze 3M zullen zien en wanneer ze met 3M in gesprek zullen gaan, dan kan ik niet anders dan zeggen: ze willen het nog altijd doen, maar er is geen duidelijke timing. Het is dus nog even wachten.

Ik wil nog één ding zeggen omdat ik nog wat berichten gekregen heb van enkele mensen, ook over de compensatiemaatregelen voor landbouwers. Er was een valse illusie dat er 125 miljoen euro vrijgemaakt werd om integraal door te geven aan landbouwers die getroffen zijn. Dat is hier al duidelijk aangehaald, maar ik wil het nog een keer herhalen, zodat mensen het heel goed begrijpen en dat het ook goed in het verslag staat: van die 125 miljoen euro gaat er 115 miljoen euro naar de verplichte waterzuivering, 5 miljoen euro naar kortetermijnoplossingen en er is een bedrag van 5 miljoen euro voorzien voor de landbouwers. Ik herhaal het gewoon omdat ik in de loop van de dag toch wat berichten ontvangen heb van mensen die gehoopt en gedacht hadden dat 125 miljoen euro of zelfs 10 miljoen euro daarvoor vrijgemaakt was, maar het blijkt dus effectief over die 5 miljoen euro te gaan. Ik vind het belangrijk om dat even te onderstrepen.

Voorzitter, ik heb mijn vragen gesteld.

De voorzitter: Ik heb begrepen dat collega Claes nog vragen heeft. Hij is nog niet aan het woord geweest. Ik stel voor dat we eerst collega Claes het woord geven.

Bart Claes: Dank u wel, voorzitter. Beste mensen van 3M, ik heb nog een paar korte vragen. Ik weet niet juist aan wie ik ze moet stellen. Is het correct als ik stel dat jullie constant of toch heel regelmatig metingen van jullie afvalwater uitvoeren?

Kristof Verstraeten: Dat klopt, ja.

Bart Claes: Als daar overschrijdingen van bepaalde parameters zijn, melden jullie dat dan ook aan de Milieu-inspectie?

Kristof Verstraeten: Dat klopt.

Bart Claes: Melden jullie alle overschrijdingen?

Kristof Verstraeten: Tot zover ik dat kan inschatten wel, ja.

Bart Claes: Hebt u een indicatie voor ons hoe vaak dat gebeurt? Bijvoorbeeld hoe vaak is zo iets in de afgelopen jaren voorgekomen? Is dat heel regelmatig of is dat echt uitzonderlijk?

Kristof Verstraeten: Nee, dat is uitzonderlijk. Zoals ik daarnet ook al aanhaalde, komt de Milieu-inspectie gemiddeld twee keer per jaar langs om onaangekondigde staalnames te doen. Bij mijn weten is daar nooit een overschrijding bij vastgesteld.

Bart Claes: Hebben jullie in januari of februari van 2012 – dus al even geleden – zo'n overschrijding gemeld? Hebben jullie daar nu weet van?

Kristof Verstraeten: Sorry, dat weet ik niet meer.

Bart Claes: Oké, is er een mogelijkheid dat u ons dat zou kunnen bezorgen?

Joerg Karthaus: We kunnen dat nakijken.

Bart Claes: U kunt dat nasturen.

Peter Vermeulen: Elke overschrijding wordt intern gerapporteerd en gedocumenteerd, dus we kunnen die geschiedenis terugzoeken.

Bart Claes: Maar u hebt zelf geen weet van een probleem dat er begin 2012 geweest zou zijn met de waterzuiveringsinstallatie?

Peter Vermeulen: Zoals geantwoord: als er problemen geweest waren, als er overschrijdingen waren, dan zijn die gedocumenteerd. We zullen dus moeten kijken naar het rapport van toen om te begrijpen hoeveel en welke overschrijdingen er geweest zijn.

Bart Claes: Oké, dank u wel, voorlopig heb ik geen bijkomende vragen.

De voorzitter: Bedankt, collega Claes. Collega Daniëls had toch nog een aantal bijkomende vragen.

Koen Daniëls: Inderdaad. De collega was daarnet aan het citeren uit rapporten of vragen van mevrouw D'Hollander. Nu, die stukken hebben wij niet, voor alle duidelijkheid. Maar ik heb wel nog een vraag voor de heer Hoff. Kent u mevrouw D'Hollander? Kent u haar?

Philippe Hoff: Ik ken haar bij naam. Ik weet het niet meer zeker, want het is al meer dan 20 jaar geleden, maar het zou kunnen dat mevrouw D'Hollander al aanwezig was in het onderzoekslabo van de universiteit van Antwerpen toen ik daar ook nog werkte. Maar ik weet dat niet goed meer, dat is zo lang geleden. Wat ik mij herinner is dat er toen heel veel studenten op het labo rondliepen.

Koen Daniëls: Ik heb eens gekeken op uw LinkedIn-profiel. Wist u dat mevrouw D'Hollander u aanbevelingen heeft gedaan in het kader van uw capaciteiten? Er zijn een paar zaken waardoor u wel degelijk met haar gelinkt bent op LinkedIn.

Philippe Hoff: Dat wist ik niet. Oké.

Koen Daniëls: Dat is een ontdekking die u hier doet in de onderzoekscommissie?

Philippe Hoff: Ja.

Koen Daniëls: Het is dan wel een interessante onderzoekscommissie voor u, dat u hier zulke dingen ontdekt. U antwoordde daarnet op de vraag van mijn collega dat u haar niet kent, dat u geen idee hebt waarover het gaat. Het is nochtans een doctoraatsonderzoek in uw onderzoeksgebied. Uitgenodigd worden op een commissie van IWT, dat is niet iedereen gegund. Daar passeert een onderzoek, en blijkbaar herinneren zich een aantal mensen dat wel. Eerst herinnert u zich dat niet, nu komt er een vaag idee dat dat misschien wel iemand bekend was.

Als ik in de citation index ga kijken wat uw rapporten betreft, dan stel ik vast dat mevrouw D'Hollander u heel veel citeert, zowel in 2004 als in 2005. Als wetenschapper, als doctoraatsstudent is dat fantastisch, dat je citation index stijgt. Dat wordt goed in de gaten gehouden. Vervolgens weet u niet dat u met haar bevriend bent op LinkedIn. Uw LinkedIn is niet zo uitgebreid. En u weet ook niet dat zij u inderdaad aanduidt in uw professie, dat zij u 'endorset' in de biotechnologie? Daar hebt u ook geen weet van? Oké. Dat is allemaal nieuw wat ik u hier vertel?

Philippe Hoff: Ik heb nooit gezegd dat ik mevrouw D'Hollander niet kende. Op de vraag die eerder gesteld werd heb ik, geloof ik, geantwoord dat ik mij inderdaad kan herinneren dat ik in de jury gezeten heb. En dat het gekund zou hebben dat mevrouw D'Hollander daar haar project heeft gepresenteerd. Ik heb nooit gezegd dat dat niet waar was, en ik heb ook gezegd dat ik haar naam wel ken. Ik zal haar dan wel gezien hebben, maar dat zal dan waarschijnlijk heel beperkt geweest zijn.

Ik herinner mij niet veel details daarover, want het is ook al een hele tijd geleden dat ik in Antwerpen in het labo werkte. Dat zal ondertussen bijna 20 jaar geleden zijn.

Koen Daniëls: Op het moment dat u werd uitgenodigd om in een jury te zetelen voor een IWT-project dat gaat over producten en potentiële gevaren van het bedrijf waar u werkt, was er dan iets in u dat zei dat u dan deontologisch had moeten zeggen: "sorry, hier kan ik niet in zetelen?"

Philippe Hoff: Ik herinner mij niet dat ik toen die bedenking heb gemaakt, neen.

Koen Daniëls: Sta mij toe, collega's, dat ik mij daar vragen bij stel, maar u duidelijk niet. Opvallend.

Ik ga nog even verder bij u, mijnheer Hoff. Want u had natuurlijk expertise. Het bedrijf neemt u aan. Bent u ooit door het bedrijf gecontacteerd, heeft iemand in het bedrijf u gecontacteerd over uw expertise inzake de potentiële effecten van PFOS, PFOA – de PFAS-groep – op de mens?

Philippe Hoff: U bedoelt toen ik nog doctoraatsstudent was?

Koen Daniëls: Toen u werkte voor 3M.

Philippe Hoff: En door wie zou ik dan gecontacteerd zijn?

Koen Daniëls: Dat weet ik niet, die vraag stel ik aan u.

Philippe Hoff: Mag ik vragen om de vraag te herhalen, want ik weet niet of ik ze goed begrepen heb.

Koen Daniëls: Men werft u aan bij 3M. Ik neem aan dat men weet wat uw track record is. Ik hoor zeggen dat mensen daar graag werken, en dat men echt wel weet wie men aantrekt. Als men uw naam googelt, dan komen die rapporten direct. Heeft men binnen 3M ooit aan u vragen gesteld om met uw expertise, op basis van uw onderzoeksdomein, op basis van uw opleiding, iets te doen binnen het bedrijf? Voor zover u het zich herinnert.

Philippe Hoff: Ja, ik herinner mij nu niet specifiek of 3M effectief ... Ik weet niet hoe ik de vraag moet begrijpen.

Koen Daniëls: Wel, het is eenvoudig: of u, toen u bij 3M werkte, vragen hebt gekregen in het bedrijf over uw onderzoek, om het bedrijf, en bijvoorbeeld de heer Taiwo, te ondersteunen, in de analyse?

Philippe Hoff: Neen, dat kan ik mij niet herinneren.

Koen Daniëls: En is die vraag ooit opgekomen, als jullie een dergelijke expert in huis hebben, om hem die vraag te stellen?

Kristof Verstraeten: Neen.

Koen Daniëls: Neen? De vraag is nooit opgekomen? Oké.

Ik ga even verder met de tabel waar de collega daarnet over sprak. Want ik heb de vraag gesteld of u ons alle, álle producten die u uitstoot, maakt, produceert, hebt bezorgd. Want ik heb nu gevonden waar het kleine woordje zit waar ik mij de vorige keer missproken heb. Ik heb toen gevraagd welke producten u produceert, en dat was dan die lijst. Dus dat taalspelletje gaan we niet meer spelen, ook al is het 19.45 uur. Dat taalspelletje gaan we niet meer spelen. Ik zal vanaf nu vragen naar álle producten.

We hebben nu ook die lijst in Excel gekregen, in die documenten. Staat hier nu alles op? Als ik de lucht meet, over de grond schraap, een watertoetsing doe, een boom omzaag – en opnieuw plant, excuseer – op de terreinen van 3M, heb ik nu alle producten? Heb ik ze nu allemaal, in dat document? Want de lijst die ik heb gaat tot 2005, die gaat niet tot vroeger terug. De collega sprak daarnet over 'voor 1996'. Dus ik heb een groot gat tussen 1996 en 2005. Deze tabel gaat tot 2005. Staan hier alle producten op waarvoor op de site iets is uitgestoten, geproduceerd, achtergelaten, of wat dan ook? U hebt ons dat bezorgd, dus u weet of alles daar opstaat, ook tussen 1996 en 2005.

Kristof Verstraeten: Die componenten die opgelijst zijn in die tabel zijn inderdaad de componenten waar wij kennis van hebben dat die uitgestoten worden op onze site, op basis van die massabalansen die zijn opgesteld voor elk individueel proces.

Koen Daniëls: Dus ook voor de periode 1996 tot 2005?

Kristof Verstraeten: Deze tabel gaat maar terug tot 2005, dus die staan daar niet in.

Koen Daniëls: Dus ik herhaal mijn vraag. De producten tussen 1996 en 2005, zijn dat dezelfde? Of zijn er nog andere producten? Ik vraag met andere woorden naar de massabalansen van wat u gedaan hebt tussen 1996 en 2005. Ik zal heel concreet zijn. Ik wil als parlements lid in deze onderzoekscommissie weten of we nu alle producten, alle emissies kennen? De eerste keer dat we jullie hoorden was er geen uitstoot via de lucht. Na een uur en tien minuten hebben we het hier wel gehoord. Dus daar zijn we dan al door. Het gaat over PFOS en PFOA, die twee had ik gevraagd. Daar was het antwoord 'ja' op.

Dan hebben we deze tabel gekregen. Die gaat vanaf 2005, met een aantal producten. Het is hier daarnet al over GenX gegaan. We hebben toen die tabel van 23 gehad, met producten, met het woordspelletje rond 'produceren'. Ik wil nu weten of ik alles weet? Of zijn er toch nog producten die hier niet opstaan?

Peter Vermeulen: Laat ons duidelijk zijn: dat is informatie van 2005 tot 2020, dacht ik. Dus ik denk dat de heer Verstraeten vanmorgen ook heeft uitgelegd dat je massabalansen hebt die opgemaakt zijn van de huidige producten. En op basis daarvan wordt een berekening gemaakt van wat de emissies zijn. En dat is de uitkomst die daar opstaat. Dus als die producten daarvoor gemaakt werden, dan zullen daar ook emissies van geweest zijn. Maar die kunnen anders zijn in functie van de volumes die geproduceerd zijn. De heer Verstraeten heeft dat ook gezegd. Dus we gaan heel ver terug in de tijd.

Koen Daniëls: Ja, maar we zitten natuurlijk ook met een zware verontreiniging, die zich over langere tijd heeft kunnen voordoen. Dus voorzitter, collega's, ik stel hierbij formeel de vraag. Als je aan chemie doet, heb je massabalansen. Je kunt geen chemisch bedrijf zijn zonder massabalansen. Daar zijn we het over eens? Oké. Dat wil zeggen dat er voor de productie van voor 2005 ook massabalansen zijn.

Mijnheer Vermeulen, ik let heel goed op. U had het over de huidige producten. Wat ik u nu dus vraag zijn producten – vroegere producten – of productieprocessen van voor 2005. Daar wil ik ook de massabalansen en emissies van hebben. Ik concludeer: u hebt ons nog niet alles gegeven van wat ooit is uitgestoten door de 3M-site in Zwijndrecht. Ik zie u knikken, dus dat is juist. Dank u wel daarvoor.

Ik kom nog even terug bij de heer Hiel, wat betreft de oud-werknemers. Mijnheer Taiwo, maakt u zich niet ongerust, ik kom niet meer bij u. Want dan blijven we in kringen draaien. Dat ga ik niet meer doen.

Ik ga de vraag aan u stellen, collega Hiel. U woont zelf nog in de regio, en er zijn veel mensen uit die regio. Als u oud-collega's ziet, zijn die allemaal nog in goede gezondheid, gelijkaardig aan anderen, of is daar toch iets wat opvalt onder oud-collega's, wat de gezondheidstoestand betreft? In de teneur van: daar is nog iemand die last heeft van x?

Gunther Hiel: Zoveel oud-collega's zie ik niet. Maar ik heb daar geen weet van, neen.

Koen Daniëls: Oké. Wat de oud-werknemers betreft, houden jullie daar een bestand van bij? Waarom stel ik die vraag? Omdat het aantal mensen dat is opgevolgd in die studie, van 300 naar 60 is gedaald. Dus we zijn eigenlijk 240 mensen kwijt. Ik stel mij die vraag op basis van wat de heer Taiwo beweert, namelijk dat dat hetzelfde is voor de rest van de populatie. Het gaat van 300 naar 60, en dan mis ik er 240. Zijn die 240 dan wel nog allemaal in leven? Want de vorige keer heeft de bedrijfsarts van Mensura hier tegen mij gezegd dat je van een dood iemand geen bloed kunt afnemen. Dat heeft zij aan mij verklaard. Een dood iemand? Geen bloed. Dus waar zijn die 240 mensen in die cohortopvolging naartoe? Waarom zitten die daar niet meer in?

Peter Vermeulen: Wat betreft de grootte van de staalname: dat is een vrijwillig onderzoek. Dus u kunt begrijpen dat er in het begin grote interesse was voor deelname. Maar over de tijd, vermoedelijk door het feit dat die waardes toch dalen, was die ongerustheid daar weg. En de bereidwilligheid om nog deel te nemen aan dit onderzoek daalt gewoon. Waarschijnlijk is dat een reden waarom de participatie veel lager was.

Koen Daniëls: En zal 3M dan, vanwege de verklaringen die hier gedaan worden, ervoor zorgen dat men die oud-werknemers terug contacteert om meer mensen terug in die proef te krijgen?

Peter Vermeulen: Wel, zoals daarnet ook is gezegd, hebben we momenteel terug een biomonitoring lopen bij onze werknemers, bij gepensioneerden. En daar bedroeg de deelname, als ik het juist voorheb, meer dan 300 personen. Dus er is die biomonitoring die vandaag loopt, en we hebben iedereen terug opgeroepen om toch deel te nemen. Het blijft een vrijwillige deelname.

Koen Daniëls: Oké. Dan heb ik nog één vraag, over het uitrijden van het slib uit de waterzuiveringen in het verleden. Het verleden, dat is alles wat voor vandaag is gebeurd, dus niet tot 2005. Het gaat over het verleden. Ik heb u die vraag vorige keer gesteld, mijnheer Vermeulen. U weet dat nog. Is dat allemaal verwerkt zoals het hoort, dat slib? U hebt toen gezegd dat dat op eigen terrein is uitgereden. Dat is hier ook nog eens bevestigd, dat dat op eigen terrein is uitgereden. Ik krijg hier nu ter plaatse ook berichten van mensen die zeggen dat dat ook buiten de terreinen van 3M is uitgereden. Hebt u daar weet van?

Peter Vermeulen: Daar heb ik geen weet van, laat dat duidelijk zijn. Ik heb er alleen weet van dat dat op eigen terreinen was.

Koen Daniëls: Op eigen terreinen, oké. En het uitrijden van die stoffen op eigen terrein, waar was dat dan concreet? Als ik kijk naar jullie site, dan heb je de plaats waar de bomen staan, waar vroeger die maisakker was die nu weg is, op de plaats waar de hopen liggen. Je hebt dan die schuine strook tot aan de Schelde waar jullie lozingspijp ligt. Waar werd dat dan uitgereden, dat slib?

Peter Vermeulen: Ik weet zelf niet waar dat juist was, maar misschien weet een van de collega's dat, de heer Hiel misschien?

Gunther Hiel: De juiste details ken ik ook niet, omdat ik toen eigenlijk nog niet verantwoordelijk was voor milieu, of ik was toen nog niet zo betrokken bij die dingen. Maar ik veronderstel dat dat over heel het terrein was. Het 3M-terrein is ook heel goed

begroeid. U hebt dat waarschijnlijk ook kunnen vaststellen, dat er veel gras en zo staat. Als je dat vergelijkt met de overzijde, de Exxon-site, die heeft er altijd als een woestijn bij gelegen. Dus ik veronderstel dat dat slib inderdaad wel zijn werk gedaan heeft, en dat er daardoor heel veel groei was van gras en struiken. Dus ik denk dat dat wel over heel het terrein geweest is. Dat was ook de bedoeling, om door die begroeiing te zorgen dat je geen verwaaiing had van zand.

Koen Daniëls: Oké. Ik sluit af met hetgeen waarmee collega Annouri daarnet heeft afgesloten. Ik dacht ook eerst dat het fijn was dat er een eerste geste komt van 3M met 125 miljoen euro. Maar eigenlijk hebben jullie hier gezegd dat het grootste deel van die 125 miljoen euro eigenlijk het geld is dat jullie móeten investeren, en eigenlijk al hadden moeten investeren, om ervoor te zorgen dat jullie een verantwoord bedrijf zijn. Dus eigenlijk had het persbericht moeten zijn: 3M voorziet mogelijk 5 miljoen euro voor landbouwers, maar 0 miljoen euro voor onderzoek, 0 miljoen euro voor waardevermindering voor huizen en 0 miljoen euro voor de bewoners van Zwijndrecht en Melsele. Dat was op basis van wat u hier verteld hebt, het juiste persbericht geweest. Maar hoe jullie moeten communiceren, daar moet ik mij niet over uitspreken.

De voorzitter: Mevrouw Rombouts heeft het woord.

Tinne Rombouts: Ik wil graag nog kort op enkele punten terugkomen. Er is al heel veel gezegd, dus er is al wat duidelijkheid geschapen. Maar er is toch ook nog wat mist en rond sommige zaken een verschil in interpretatie, vooral wat de inschatting rond gezondheid betreft en hoe we mensen correct kunnen inlichten. Dat is misschien minder jullie zorg, omdat jullie geen overheidsinstelling zijn, maar dit doet natuurlijk wel iets met de mensen. Zij willen vooral weten hoe gevaarlijk alles nu is, hoe ze moeten omgaan met die bloedwaarden en hoe ze zich moeten voelen in die omgeving. Ik denk dat we daar eenduidig over zouden moeten kunnen communiceren en ik vind het spijtig dat we daar niet helemaal uit geraken. Waarschijnlijk zullen er wel nuances zijn, maar ik ben toch bezorgd en ik vind het superbelangrijk dat de communicatie scherpgesteld wordt, zodat we mensen duidelijke informatie kunnen geven.

Wat de ondersteuning betreft, heb ik begrepen dat het een eerste stap was. U kunt dan veel zeggen over de wijze van communicatie, maar ik reken er dan wel op dat er inderdaad een volgende stap zal zijn als daar nood aan is. Die 5 miljoen euro, ik heb begrepen dat dat een eerste engagement is en dat als uit het overleg naar voren komt dat dat meer moet zijn, het ook meer zal zijn. Dat heb ik daarstraks althans begrepen. Of heb ik dat verkeerd begrepen?

Peter Vermeulen: Vandaag is het onmogelijk om een correcte inschatting te maken van de mogelijke kosten. Daarom nemen we nu een cijfer, maar het zal later blijken wat de precieze kosten zijn.

Tinne Rombouts: Dus als het meer moet zijn, zal er ook meer zijn? Als blijkt uit de gesprekken dat er meer moet zijn, zal er dan ook meer zijn?

Peter Vermeulen: Zoals ik zeg, is het zeer moeilijk om vandaag een juiste kosteninschatting te maken.

Tinne Rombouts: Ik zie mevrouw Teeters ook knikken. Ik denk dat dat een belangrijk element is. De schade aan derden is iets wat we de komende weken en maanden zullen opvolgen.

Ik heb nog een belangrijke vraag naar aanleiding van een klein detail. De inspectie heeft aangegeven dat GenX hier is aangetroffen. Ik leid uit uw reactie op de vraag van collega Annouri af dat jullie er niet van op de hoogte zijn dat inspectie dat aangetroffen heeft. Ik

heb die indruk toch. De inspectie heeft ons dat hier verteld, maar klopt het dat jullie daar niet van op de hoogte waren?

Kristof Verstraeten: Ik kan alleen maar voor mezelf spreken, maar ik ben daar niet van op de hoogte.

Tinne Rombouts: Oké. Is er iemand anders die daarvan op de hoogte is? *(Geen reactie)*

Niemand? Oké, bijzonder.

Nog een klein element wat de stoffenlijst betreft, een heel terechte opmerking van collega Daniëls. Ik begrijp dat we die alsnog kunnen ontvangen. Hij heeft de stoffenlijst gevraagd vanaf ... *(Opmerkingen van Koen Daniëls)*

... 1996, maar ik denk dat ook de periode daarvoor, voor de installatie van die thermische oxidatie-eenheid, bijzonder belangrijk is. Ik wil de vraag naar het aanleveren van materiaal dus nog ietwat uitbreiden naar de periode voor 1996. Ik begrijp dat veel zaken toen minder in beeld waren en dat het risico op verspreiding toen misschien wel nog groter was.

Ik wil nog even stilstaan bij de vergunning. Ik heb daarnet denk ik goed gehoord dat, wat betreft de situatie 1996, werd voldaan waaraan volgens de vergunning voldaan moest worden, waarin een norm was opgenomen rond waterstoffluoride.

Gunther Hiel: Dat stond in de vergunning. Die norm voor waterstoffluoride was de vergunning voor de uitbreiding. Dat was een vergunning die dateerde uit 1976, denk ik.

Tinne Rombouts: Van 1976 tot 1996.

Gunther Hiel: Ja, tot 1996.

Tinne Rombouts: Dus, 'we hebben voldaan waaraan we moesten voldoen volgens de vergunning' en daarin was een norm opgenomen voor waterstoffluoride. We hebben hier al heel veel discussies gehad in het parlement rond niet-genormeerde stoffen. Wil dat zeggen dat u stoffen die niet opgenomen waren in de vergunning, zoals PFOS en PFOA, maar die wel al vastgesteld werden in de luchtemissies, op geen enkele manier gemeld hebt aan de overheid? Er waren stoffen die niet in de vergunning waren opgenomen en waar geen normen voor bestonden op dat moment, maar waarvan u wel wist dat ze aanwezig waren op de site en bijvoorbeeld via de lucht werden uitgestoten.

Gunther Hiel: Dat was voor de tijd dat ik daar verantwoordelijkheid voor droeg. Dit gaat over de jaren 80 en daar kan ik eigenlijk geen zinnig antwoord op geven.

Nu – en ik spreek nu over de vergunningen sinds VLAREM, vanaf 1995 en de vergunningen daarna – het is niet zo dat alle componenten in vergunningen staan opgenomen. De vergunning is gebaseerd op installaties en processen. Je krijgt een vergunning en moet voldoen aan de algemene emissievoorwaarden die in VLAREM staan opgenomen. Daar vind je specifieke voorwaarden terug rond de emissie van bepaalde componenten, zowel geleide emissie als – sinds kort – diffuse emissie. Het is dus niet zo dat al die componenten opgelijst worden in de vergunning. Je moet voldoen aan de algemene emissienormen.

Tinne Rombouts: Oké, maar er zijn ook stoffen waar u misschien wel van op de hoogte was en waar nog geen reglementerend kader voor bestond, maar waarvoor u eigenlijk wel de verplichting had om ze te melden. Dat is mijn bezorgdheid. We stellen vast dat die thermische oxidatie-eenheid pas in 1996 is geplaatst en dat er voordien zaken de

lucht zijn ingegaan. Mijn vraag daarbij is of die informatie op dat moment gedeeld is met de overheid.

Gunther Hiel: Daar kan ik geen uitspraken over doen.

Tinne Rombouts: Kan iemand anders daar wat duiding rond geven?

Peter Vermeulen: Dit is inderdaad van voor de tijd dat ik daarbij betrokken was, dus ik kan daar ook geen specifiek antwoord op geven. Nu, het feit dat de nieuwe vergunning specifiek elementen vermeldde waarvoor er een thermische oxidatie-eenheid in gebruik genomen moest worden, geeft wel aan dat die informatie gedeeld was.

Tinne Rombouts: Op dat moment was die informatie dus gedeeld. Oké.

Vervolgens – heel veel studies en heel veel evolutie later, iedereen is heel wat wijzer – wordt er een luchtmodellering opgemaakt, in de jaren 90, richting vergunning 2006, in het kader van een bodemonderzoek. Ik vind het heel bijzonder dat die luchtmodellering later niet meer terug te zien is. Of vergis ik mij? Men heeft de luchtmodellering gemaakt, maar die is niet geüpdatet, is later niet meer in vernieuwingen van vergunningen opgenomen. Klopt dat? Zo ja, wat is daar de reden voor?

Kristof Verstraeten: Tijdens de periode waarin ik bij 3M werkzaam ben, zijn er inderdaad geen luchtmodelleringen meer uitgevoerd. Dat klopt. Wat daarvoor de reden is, weet ik niet. Wat ik wel kan zeggen, is dat we onze emissies wel degelijk gerapporteerd hebben in ons integraal milieujaarverslag, op basis van berekeningen en onze massabalansen. De werkelijke emissies zijn dus wel degelijk gerapporteerd.

Tinne Rombouts: Maar luchtmodelleringen hebben toch ook als doel om de verspreiding in kaart te brengen. Je hebt enerzijds de emissies, die jullie gemeten hebben, maar modelleringen hebben toch eigenlijk tot doel om de verspreiding meer in kaart te brengen?

Kristof Verstraeten: Dat klopt.

Tinne Rombouts: Kan iemand anders dan uitleggen waarom dat niet meer gebeurd is? Ik kan me inbeelden dat die eerste modellering wat achterhaald is en verfijnd moet worden. Dat lijkt mij een heel interessant instrument om op verder te bouwen. Waarom is dat niet verder opgenomen?

Nicole Cauberghe: Ik kan ook niet duiden waarom dat niet gebeurd is.

Gunther Hiel: Wij lieten ons leiden door het risk assessment team. Door het feit dat die stoffen niet zo ver geraken – het zijn zware moleculen – was daar misschien beperkte aandacht voor. Of dat terecht is of niet ... Mijn persoonlijke mening is dat we daar inderdaad meer aandacht aan hadden kunnen geven. Het risk assessment team is daar niet meer op teruggekomen. We hebben een milieueffectrapport (MER) opgemaakt in het kader van vergunningen. Emissies zijn daarin ook bekeken en toen is er geen alarmbel afgegaan.

Tinne Rombouts: Er is geen alarmbel afgegaan. U geeft aan dat het zware elementen zijn en dat die zich niet zo heel ver verspreiden. Anderzijds is de productie van PFOS in 2000 stopgezet omdat het veel verder verspreid zat dan gedacht. Ik vind het dan moeilijk om vast te stellen dat zo'n instrument als het ware opgaat in de lucht, terwijl het net heel zinvol had kunnen zijn. Ik begrijp dat het risk assessment team zich daarover gebogen heeft. Kan daarover iets teruggevonden worden? Verslagen bijvoorbeeld? Waarom is die luchtmodellering niet verder meegenomen in vergunningsaanvragen. Wat

is daarmee gebeurd? Kunt u dat uitzoeken? Ik zie jullie knikken, dus ik ga ervan uit dat dat een bevestiging is.

Kristof Verstraeten: Dat kunnen we uitzoeken.

Tinne Rombouts: Ik heb daarstraks al aangegeven dat rond een aantal signalen, metingen en resultaten niet echt vanuit een voorzorgsprincipe actief gekeken is, bijvoorbeeld op het vlak van bodemonderzoeken, naar de impact op de omgeving. Maar misschien moet ik de vraag ook anders stellen. Hebben jullie op basis van jullie emissies of andere gegevens enig zicht op hoe ver de verspreiding van jullie stoffen zou kunnen zitten? We hebben nu die straal van 4 kilometer, de eerste afbakening, maar hebt u er een idee van hoe ver we zullen moeten werken? En zo ja, op basis waarvan trekt u die conclusie?

Kristof Verstraeten: Zoals ik daarstraks al uitgelegd heb, is die perimeter van 4 kilometer vastgelegd op basis van die luchtmodellering.

Tinne Rombouts: Dat model uit de jaren 90 dus?

Kristof Verstraeten: Ja, dat klopt. Op basis daarvan neemt onze erkende bodemsaneringsdeskundige stalen om de vermoedens te bevestigen. Op basis van die resultaten wordt gekeken of de perimeter van 4 kilometer ruim genoeg is of niet. Er worden stelselmatig stalen genomen om heel goed in kaart te brengen tot waar de vervuiling zich verspreid heeft.

Tinne Rombouts: Dus dat gebeurt verder op basis van staalnames, maar het enige wat u vandaag hebt om een inschatting te maken is nog altijd die luchtmodellering van de jaren 90. Op basis daarvan is die perimeter van 4 kilometer afgebakend.

Kristof Verstraeten: Dat klopt. Dat model is ook gebruikt voor het beschrijvend bodemonderzoek uit 2006, om ook daar weer het staalnameprogramma vast te leggen. Die werkmethode is goedgekeurd en geverifieerd door VITO.

Tinne Rombouts: Oké, toen, maar ondertussen zijn we vele jaren verder en de kennis over de stof is geëvolueerd, is uitgebreider, dus het zou wel eens kunnen dat er op het vlak van die luchtmodellering voortschrijdend inzicht heerst. Maar momenteel is er dus enkel dat model uit de jaren 90, dat toen gevalideerd is?

Kristof Verstraeten: Ja.

Tinne Rombouts: Dan wil ik nog een laatste vraag stellen. Collega D'Haese heeft er ook al naar gevraagd. Ik had verwacht dat hij er nog op zou terugkomen, wat niet gebeurd is, maar ik wil ze toch nog even stellen. U hebt duidelijk gesteld dat er inderdaad PFOS en PFOA zijn verspreid via de lucht. In de omgeving van 3M is er dus wel degelijk een impact van het bedrijf. U zegt dat minstens een deel van de vervuiling uw verantwoordelijkheid is. Natuurlijk, als u spreekt over 'een deel', dan ben ik natuurlijk wel benieuwd waar het andere deel vandaan komt. Kunt u dat duiden? Als het niet volledig van bij 3M komt, dan moet het van elders komen. Als u dergelijke uitspraken doet, dan ga ik ervan uit dat u daar ook een vermoeden rond hebt.

Kristof Verstraeten: Daarvoor moet ik verwijzen naar de resultaten van alle bodemstalen in het kader van het beschrijvend bodemonderzoek. Hoe verder we van de site weggaan, hoe meer de concentraties dalen. Op bepaalde locaties, als je verder gaat, stijgen die echter weer. Daaruit kun je concluderen dat dat niet meer het gevolg is van vervuiling die afkomstig is uit de 3M-site in Zwijndrecht.

Tinne Rombouts: Zou dat een combinatie kunnen zijn van enerzijds verspreiding via water en anderzijds verspreiding via lucht die later neervalt, verder van de site? Ik weet het niet. Is dat de enige reden waarom u zegt dat het niet meer van bij 3M kan komen?

Kristof Verstraeten: Dat zal ook deel uitmaken van het beschrijvend bodemonderzoek. Daarin zal dat beter in kaart moeten worden gebracht. Er zullen waarschijnlijk nog onderzoeken volgen om de eigenlijke bron te achterhalen. Maar dit is de informatie waar we nu over beschikken.

Tinne Rombouts: Inderdaad, want als het niet van bij 3M komt, waar komt het dan wel vandaan?

Peter Vermeulen: Ik wil even aanvullen. Deze zomer zijn er verschillende testen gedaan op landbouwproducten. Bij sommige producten bleek dat het profiel niet van bij 3M kon komen, maar van andere PFAS-componenten. Laat ons daar duidelijk over zijn.

Tinne Rombouts: Waar denken we dan aan? Is dat dan door een gebruik van producten door de eigenaar of komt dat door andere bedrijven in de omgeving? Wat moet ik me erbij voorstellen? Als het niet van bij jullie komt, waar kan het dan vandaan komen?

Peter Vermeulen: Eén piste is nog altijd het gebruik van brandblusmiddelen die niet van 3M zijn, maar die wel PFAS bevatten.

Tinne Rombouts: U hebt het over producten, groenten en fruit bijvoorbeeld. Ik veronderstel dat men te midden van een akker niet onmiddellijk een brandblusapparaat gebruikt.

Peter Vermeulen: Dat is inderdaad een goede vraag, waar ik het antwoord niet op ken. Maar het is duidelijk dat sommige stalen een profiel hebben dat niet gelinkt kan worden aan onze producten.

Tinne Rombouts: U stelt dus dat er een productverschil is en dat u op dat niveau kunt bepalen welke producten van 3M afkomstig zijn en welke niet aan jullie bedrijf te linken zijn.

Peter Vermeulen: De PFAS-groep is een heel grote familie. Wij hebben een aantal producten, maar er zijn er veel meer.

Tinne Rombouts: PFOS is dan wel volledig aan 3M te linken? Want dat is duidelijk ook aanwezig op jullie terrein. Het gaat dan over andere PFAS? Als u zegt dat 3M ten dele verantwoordelijk is voor de vervuiling, dan gaat het over producten die niet aan uw bedrijf te linken zijn? Het gaat dan om andere PFAS? Alle PFOS is wel te linken aan 3M?

Peter Vermeulen: Wel, wij zijn niet de enige PFOS-producent geweest.

Tinne Rombouts: In die omgeving?

Peter Vermeulen: Ik kan niet zeggen of wij de enige in de omgeving waren die PFOS gebruikt of geproduceerd hebben. Daar kan ik niet op antwoorden.

Tinne Rombouts: Oké. Maar u kunt vandaag niet duidelijk stellen welke andere mogelijke bronnen jullie in de omgeving zien en die dus mogelijk een impact kunnen hebben? Die kennis hebt u niet?

Peter Vermeulen: Nee, het onderzoek dat wij doen, is natuurlijk gerelateerd aan de producten die wij maken of gemaakt hebben.

Tinne Rombouts: Oké, dank u wel.

De voorzitter: Dan zijn we aan het einde gekomen van deze hoorzitting. Ik zou iedereen willen danken voor de vele vragen en antwoorden. Ik denk dat er deze keer meer antwoorden zijn gekomen dan in de vorige hoorzitting, waarvoor bedankt.

Collega's, dan sluit ik de hoorzitting hiermee af.

Hannes ANAF,
voorzitter

Tinne ROMBOUTS
Willem-Frederik SCHILTZ
Mieke SCHAUVLIEGE,
verslaggevers